

Anadolu Strateji Dergisi

Journal of Anadolu Strategy

ANASAM

Anadolu Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi

ANADOLU STRATEJİ DERGİSİ

Journal of Anadolu Strategy

Cilt / Volume: 2 Sayı / Number: 2

ANASAM

Anadolu Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi

2020 - Eskişehir

ANADOLU STRATEJİ DERGİSİ

Journal of Anadolu Strategy

Yayın Hayatında 2019 yılında başlayan ANADOLU STRATEJİ DERGİSİ (ASD) Şubat, Temmuz ve Kasım aylarında olmak üzere yılda 3 defa yayınlanan hakemli akademik bir dergidir.

Anadolu Strateji Dergisi, Anadolu Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi (ANASAM) bünyesinde çıkarılan bir yayındır.

Anadolu Strateji Dergisinde Türkiye'nin ve diğer ülkelerin küresel ve bölgesel alanda oynadıkları stratejik rollerini, bölgesel, ikili ve çok taraflı uluslararası ilişkilerini kapsayan siyasi, iktisadi, hukuki, tarihi, kültürel, sosyolojik, jeopolitik, stratejik ve güvenlik yapısına yönelik yüksek kaliteli özgün ve nitelikli makaleler, kitap tanıtımı ve eleştiriler yayımlanabilir.

Anadolu Strateji Dergisi Türkçe ve İngilizce yazılmış araştırma makalesi, derleme ve kitap yorumları türünden metinleri, derginin yazım kurallarına uygun hazırlanmış olması koşuluyla değerlendirmeye kabul eder. Değerlendirilmek üzere dergimize gönderilen metinlerin, daha önce yayınlanmamış, yayınlanmak üzere kabul edilmemiş ve yayınlanmak için değerlendirilme sürecinde olmaması gerekir. Değerlendirme sürecinde olan ve yayınlanan eserlerin sorumluluğu tümüyle yazar(lar) a aittir. ANASAM-ASD basılı ve online olarak yayınlanır ve değerlendirme süreci elektronik ortamda çift-körleme (double-blinded) yöntemiyle yürütülür.

Journal of Anadolu Strategy (ASD) which has been started in 2019, is a peer-reviewed academic journal that will be published 3 times a year in February, July, and November.

Journal of Anadolu Strategy is a publication published by Anadolu University Strategic Research Center (ANASAM).

High quality original and qualified articles, book presentation and reviews which towards political, economic, legal, historical, cultural, sociological, geopolitical, strategic and security structure of Turkey and other countries and also covering strategic roles they play in regional and global areas, can be published in the Journal of Anadolu Strategy.

Journal of Anadolu Strategy accepts and publishes texts such as research articles, reviews and book comments written in Turkish and English, provided that the journal is prepared in accordance with the journal's writing guidelines. Manuscripts, which have been published previously, accepted for publication, or currently being considered for publication elsewhere will not be considered for publication. The authors are solely responsible for the ideas and opinions expressed in the articles, of which Anadolu University cannot be held responsible. The Journal of Anadolu Strategy is electronically managed, double-blinded journal from the submission of manuscripts to the publication.

Anadol Strateji Dergisi'nde yayımlanan tüm eserlerin yayın hakkı Anadolu Üniversitesi'ne aittir.
Anadolu University holds the copyright of all published material that appear in Journal of Anadolu Strategy.

Yazışma Adresi / Address: Anadolu Üniversitesi Anadolu Strateji Dergisi
Yunusemre Kampüsü 26470 Tepebaşı - ESKİŞEHİR

ANADOLU STRATEJİ DERGİSİ
Journal of Anadolu Strategy

Sahibi: Anadolu Üniversitesi adına **Rektör Prof. Dr. Fuat ERDAL**
Owner: On behalf of Anadolu University, **Rector Prof. Dr. Fuat ERDAL**

Görsel Tasarım ve Dizgi/Graphic Design & Typeset: **Gülgün BULUT**

Editör / Editor

Dr. Deniz TURAN

e-posta/e-mail: denizt@anadolu.edu.tr

Yayın Kurulu/ Editorial Board

Selim BAŞAR - Anadolu Üniversitesi

Muhsin MACİT- Anadolu Üniversitesi

Mehmet BAŞAR - Anadolu Üniversitesi

Yusuf ÖZTÜRK - Anadolu Üniversitesi

Deniz TAŞCI - Anadolu Üniversitesi

Mustafa KARACA- Anadolu Üniversitesi

Danışma Kurulu/ Advisory Board

- Fuat ERDAL**- Anadolu Üniversitesi
Adalet MURADOV - Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Ahmet YILDIRIM - Uluslararası Saraybosna Üniversitesi
Fadıl HOCA - Uluslararası Vizyon Üniversitesi
Kemal ŞENOCAK - Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Mustafa TÜMER - Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi
Serghei ZAHARIA - Moldova Komrat Devlet Üniversitesi
Yusuf TEKİN - Hacı Bayram veli Üniversitesi
Abdullah EREN -Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı
Feridun YILMAZ - Uludağ Üniversitesi
Bülent GÜNŞOY - Anadolu Üniversitesi
Jens Normann JØRGENSEN - University of Copenhagen
Güler GÜNŞOY - Anadolu Üniversitesi
Hüseyin ÖZCAN - Anadolu Üniversitesi
Michael BASIL - University of Lethbridge
Nejat DOĞAN - Anadolu Üniversitesi
Mehmet Levent YILMAZ - Polis Akademisi
Kürşad Emrah YILDIRIM - Anadolu Üniversitesi
Derda KÜÇÜKALP - Uludağ Üniversitesi
Philip J. KITCHEN - Brock University
Orçun İMGA - Polis Akademisi
Mehmet Zahid SOBACI - Uludağ Üniversitesi
Michael J. BAKER - University of Strathclyde
Ayşe Seymen ÇAKAR - Anadolu Üniversitesi
Metin ERDEM - Uludağ Üniversitesi
Tyler COWEN - George Mason University
Barış ÖZDAL - Uludağ Üniversitesi
Semra GÜNAY AKTAŞ - Anadolu Üniversitesi
Şebnem TOSUNOĞLU - Anadolu Üniversitesi
Ali YURDAKUL - Polis Akademisi
Sezgin KAYA - Uludağ Üniversitesi
M. Necdet TİMUR - Anadolu Üniversitesi
Mehmet Emin ALTUNDEMİR - Sakarya Üniversitesi
Cem IŞIK - Anadolu Üniversitesi
Memet ZENCİRKIRAN - Uludağ Üniversitesi
Murat ERCAN - Anadolu Üniversitesi
Oktay Emir - Anadolu Üniversitesi
Tony ROYLE - National University of Ireland
T. Volkan YÜZER - Anadolu Üniversitesi
Richard James HOLDEN - Leeds Metropolitan University
Adem ANBAR - Uludağ Üniversitesi
Theo NICHOLS - Cardiff University
Nevin GÖKSAL - Polis Akademisi

İÇİNDEKİLER / CONTENT

MAKALELER / ARTICLES

Enerji Kaynakları ve Transfer Rotaları Bağlamında Doğu Akdeniz

Eastern Mediterranean in the Context of Energy Resources and Transfer Routes

Dr. İsmail KAVAZ 1-14

Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Ortadoğu Merkezli Doğu Akdeniz Politikaları

“Kıbrıs Çatışması ve Libya Mutabakatı”

Middle Eastern Centred Eastern Mediterranean Policies of Regional and Global Actors

“Cyprus Conflict and Libya Consensus”

Prof. Dr. Murat ERCAN- Mehmet Can KILINÇ 15-28

Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Doğu Akdeniz’deki Münhasır Ekonomik Bölge

İlanları ve Sınırlandırmaları: Türkiye’nin Güvenliği ve KKTC Üzerindeki Etkiler

Exclusive Economic Zone and Delimitation Agreements in the Eastern Mediterranean within the Framework of International Law: The Effects on the Turkey’s Security and TRNC

Öğr. Gör. Gamze ALPER 29-42

Türkiye - Avrupa Birliği Müzakerelerinde Kıbrıs Sorununun Etkisi ve Bugünkü Durum

Effects of Cyprus on Turkey-European Union Accession Negotiations and Current Status

Öğr. Gör. Rabia TAŞ 43-54

“Kıbrıs ve Doğu Akdeniz’deki Son Uluslararası Gelişmeler Işığında Değişen Türkiye, ABD ve NATO Politikaları”

The Changing Policies of Turkey, USA and NATO in Cyprus and Eastern Mediterranean in the Light of Last International Developments

Betül ALGÜR 55-70

Türkiye’deki Siyasal Partilerin Kıbrıs Sorununa Yaklaşımları: 2002-2020

Approaches of Political Parties in Turkey on the Cyprus Question: 2002-2020

Fatih TEKİN 71-88

Enerji Kaynakları ve Transfer Rotaları Bağlamında Doğu Akdeniz

Eastern Mediterranean in the Context of Energy Resources and Transfer Routes

Dr. İsmail KAVAZ*

Başvuru Tarihi: 20.05.2020

Kabul Tarihi: 02.07.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Doğu Akdeniz’de keşfedilen enerji rezervleri tüm dünyanın dikkatini bu bölge üzerine çekmektedir. Söz konusu coğrafyada gerek ulusal ve uluslararası aktörler gerekse büyük enerji şirketleri faaliyetlerini sürdürmektedir. İlk olarak 2000’li yılların başlarında bölgede arama ve sondaj çalışmalarının başlatılması için ülkeler arasında ikili anlaşmalar gerçekleşmiştir. Sonrasında söz konusu anlaşmalar çerçevesinde bazı uluslararası enerji şirketleri bölgeye davet edilerek burada faaliyet yapmaları adına ruhsatlandırılmıştır. Bu sürecin ardından bir takım keşiflerin gerçekleşmesiyle birlikte bölgede zaten mevcut olan rekabet ortamının artmaya devam ettiği görülmektedir. Geleneksel nokta itibarıyla Doğu Akdeniz’deki ana motivasyon unsurlarının yeni kaynak alanları keşfetmenin yanında bu kaynakların en ekonomik ve güvenli şekilde transfer edilmesi olduğu söylenebilir.

Doğu Akdeniz’de bulunan enerji kaynaklarının büyüklüğü bölgedeki stratejik ve ekonomik rekabeti tetiklemektedir. Dolayısıyla bölgede keşfedilen petrol ve doğal gaz miktarları ile buradaki kaynakların dış pazarlara nasıl ulaştırılacağı konusu bu güç mücadelesinin odak noktalarını oluşturmaktadır. Bölgede fosil yakıtlar bakımından önemli bir kaynak potansiyeli bulunurken söz konusu kaynakların enerji piyasalarına taşınmasında üç senaryo öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki East-Med projesi, ikincisi Türkiye rotası ve sonuncusu da LNG seçeneğidir.

Bu çalışmada Doğu Akdeniz’de bulunan enerji kaynaklarının büyüklüğü ve bu kaynakların enerji piyasalarına iletilmesi için öngörülen transfer seçenekleri üzerinde durulmaktadır. Ayrıca Türkiye’nin bu bölgedeki stratejik coğrafi konumu sayesinde Doğu Akdeniz’de keşfedilen kaynakların transferi noktasındaki avantajları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Enerji Kaynakları, Transfer Güzergahları

Abstract

The energy reserves discovered in the East Mediterranean draw the attention of the world to this region. In this geography, both national plus international actors and major energy companies continue their activities. In the early 2000s, the bilateral agreements were made between countries to start exploration and drilling activities

* Bingöl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ikavaz@bingol.edu.tr, ORCID: 0000 0002 3044 795X

in the region. Afterwards, under the aforesaid agreements, a number of international energy companies were invited to the region and licenced to operate in there. As a result of several reserve discoveries, it is observed that already existing competition environment in the region has continued to increase. Today, it can be said the main motivation in the East Mediterranean is to discover new resource areas along with transferring these resources in the most economical and reliable ways.

The size of the energy resources in the East Mediterranean triggers a strategic and economic competitive in the region. Therefore, the issue of the amount of oil and natural gas discovered in here and how to transfer these resources to the foreign markets constitute the center of this power struggle. While there is an important resource potential in the region in terms of fossil fuels, three scenarios come to the fore in moving these resources to the energy markets. These are East-Med project, Turkey route and LNG option, respectively.

In this study, the size of energy resources in the East Mediterranean region and the possible transfer options of these resources to the energy markets are analysed. Moreover, due to Turkey's strategic geographic location in the region, the advantages of the country in transferring the energy resources from East Mediterranean are discussed.

Keywords: Eastern Mediterranean, Energy Resources, Transfer Routes

Giriş

Doğu Akdeniz kapsamında süregelen tartışmalar küresel gündemi uzun zamandır meşgul ederken, bölgede bulunan enerji kaynakları ve bu kaynakların dış piyasalara ulaştırılması konuları gerginliklerin odak noktasını oluşturmaktadır. Bu çerçevede bölgedeki enerji potansiyelinin büyüklüğü konusunda birçok tahmin yapılırken söz konusu kaynakların transferi ile ilgili seçenekler de masaya yatırılmaktadır.

Doğu Akdeniz'de bulunan enerji kaynakları üzerinde başlıca Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Mısır, Suriye, Lübnan, Filistin ve İsrail ülkeleri hak sahibidir. Ayrıca söz konusu ülkelerden bazıları tarafından arama ve sondaj yapmak üzere ruhsat verilen birtakım büyük enerji şirketleri bölgede faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu durum aslında bölgede uluslararası bir rekabet ortamının oluşmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla Doğu Akdeniz'deki çatışma ve çekişme görüntüsü geçmişten günümüze yoğun bir şekilde devam etmektedir.

Bölgede yaşanan krizin geçmişi 2000'li yılların başına dayanmaktadır. İlk olarak 2003 yılında GKRY ile Mısır arasında petrol-doğalgaz arama faaliyetleri kapsamında "Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) Sınırlandırma Anlaşması" imzalanmıştır. Sonrasında yine Rum kesimi 2007 ve 2010'da sırasıyla Lübnan ve İsrail'le imzaladığı MEB anlaşmaları neticesinde adanın güney ve doğu kısımlarında kendisine ait olduğunu iddia ettiği 13 parsel belirlemiştir (Ece, 2017). Bu sürecin ardından ise GKRY büyük enerji şirketlerine söz konusu bölgelerde arama ve sondaj çalışmalarını gerçekleştirmek üzere yetki vermiştir. Gerçekleştirilen arama faaliyetleri neticesinde olası rezerv potansiyelleri ile ilgili birtakım rakamlar telaffuz edilmeye başlanmasıyla birlikte küresel enerji piyasaları dikkatlerini Doğu Akdeniz bölgesine çevirmiştir.

2011'de Amerikan menşeli Noble enerji şirketi, Kıbrıs adasının güneydoğusunda ilk sondaj faaliyetini başlatmıştır (Ratner, 2016). Bunun karşısında Türkiye ile KKTC arasında 21 Eylül 2011'de deniz yetki alan-

larının belirlenmesi üzerine bir anlaşma imzalanmıştır (Kütükçü ve Kaya, 2016). Böylece Türkiye bölgedeki haklarından vazgeçmeyeceğini açıkça ortaya koymuştur. Ayrıca GKRY ile Türk tarafının ilan ettiği bölgeler arasında çakışmalı alanlar ortaya çıkması ile birlikte Türkiye, Rum kesiminin ilan ettiği sözde parselleri tanımadığını fiili olarak göstermiştir (Başeren, 2010: 33). Aslında günümüzde iki taraf arasında yaşanan gerginliklerin en önemli sebebi söz konusu ihtilafli bölgelerdir.

Türk ve Rum kesimleri arasında zaten gergin olan ikili ilişkiler geçmişten günümüze kutuplaşarak devam etmektedir. Bununla beraber bölgede çok sayıda küresel gücün bulunması, çekişmeyi bölgesel olmaktan çıkartıp uluslararası bir boyuta taşımaktadır. Dolayısıyla Doğu Akdeniz havzasının küresel güçlerin rekabet platformuna dönüştüğü söylenebilir. Elbette ki söz konusu rekabet bölgede bulunan enerji kaynaklarına sahip olma ve bu kaynakları en uygun şekilde transfer etme konuları etrafında şekillenmektedir.

Bu çalışmada, Doğu Akdeniz havzasında bulunan petrol ve doğal gaz kaynaklarının fiziki büyüklüğü ile bu kaynakların enerji piyasalarına transfer edilmesi açısından muhtemel güzergahlar ele alınacaktır. Bu doğrultuda öne çıkan üç senaryo ayrı ayrı incelenerek bölgede bulunan enerji kaynaklarının dış piyasalara taşınması ile ilgili genel bir durum değerlendirmesi yapılacaktır. Ayrıca Türkiye'nin söz konusu kaynakların transferi bakımından sahip olduğu avantajlar değerlendirilecektir.

Doğu Akdeniz'deki Enerji Kaynaklarının Büyüklüğü

Doğu Akdeniz'de bulunan hidrokarbon kaynaklarının büyüklüğü ile ilgili yıllardan beri birçok rakam telaffuz edilmektedir. Söz konusu rakamlardan bazıları gerçeği yansıtırken bir kısmı da spekülasyon amaçlarıyla ortaya atılmaktadır. Dolayısıyla bölgenin enerji portföyünün geniş bir perspektiften ele alınması gerekmektedir. Bu açıdan özellikle resmi makamların ve bazı uluslararası kuruluşların açıklamaları yol gösterici olacaktır.

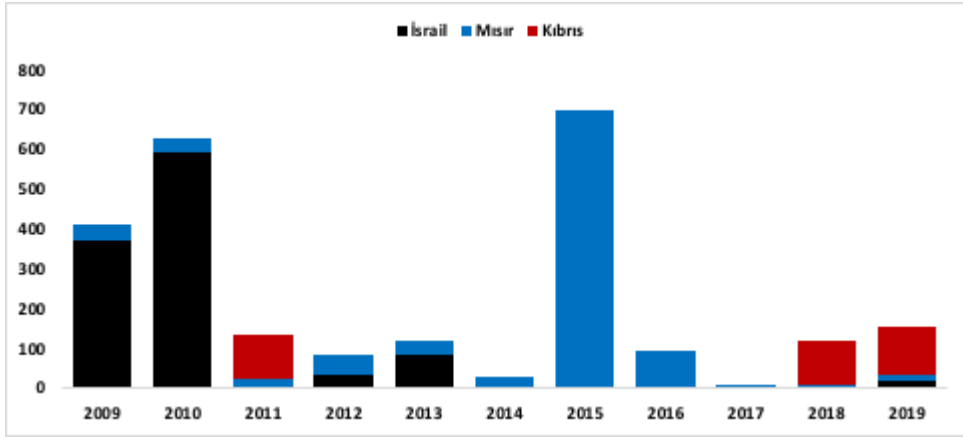
Doğu Akdeniz'deki enerji kaynak potansiyeli ile ilgili ilk çalışmalar 2010 yılında ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi (US Geological Survey) tarafından hazırlanan bir raporla ortaya koyulmuştur (USGS, 2010). Söz konusu raporda İsrail, Filistin, Güney Kıbrıs ve Lübnan açıklarını içerisine alan Levant Havzası'nda yaklaşık 1,7 milyar varil ham petrol ve 3,5 trilyon metreküp doğal gaz kaynağı bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca Mısır açıklarında yer alan Nil Deltası Havzası'nda yaklaşık 1,8 milyar varil ham petrol ve 6,3 trilyon metreküp doğal gaz rezervi keşfedilmiştir (Karbuş, 2019). Dolayısıyla elde edilen veriler Doğu Akdeniz'de yaklaşık olarak 3,5 milyar varil ham petrol ve 10 trilyon metreküp doğal gaz potansiyelinin bulunduğunu göstermektedir.

Bununla beraber bölgedeki ülkeler resmî kurumları aracılığıyla kendi MEB'leri içerisinde bulunan alanlar üzerine bir takım rezerv tahmin çalışmaları yapmaktadır. Buna göre GKRY kendisine ait olduğunu iddia ettiği parsellerde yaklaşık 1,7 trilyon metreküp doğal gaz bulunduğunu açıklarken, İsrail ise kendi MEB'indeki doğal gaz potansiyelinin 1,4 trilyon metreküp olduğunu iddia etmektedir (Karbuş, 2019). Ayrıca yine yetkili makamların paylaştığı bilgilere göre Lübnan açıklarında yaklaşık 850 milyon varil ham petrol ve 850 milyar metreküp doğal gaz olduğu tahmin edilmektedir (Fattouh ve El-Katiri 2019, s. 155).

Başta belirtildiği üzere Doğu Akdeniz'de bulunan enerji kaynaklarının rezerv potansiyelleri ile ilgili çok sayıda tahmin ve açıklama bulunmaktadır. Dolayısıyla bölgede şimdiye kadar keşfedilen kaynakların büyüklüğü daha tutarlı olmaları bakımından açıklayıcı bilgiler sunacaktır.

Şekil 1'de görüldüğü üzere 2009 ile 2019 yılları arasında Doğu Akdeniz'de yaklaşık 2,5 trilyon metreküp doğal gaz kaynağı keşfedilmiştir. Bölgedeki ilk geniş çaplı keşif 2009 yılında İsrail sularında bulunan ve Tamar olarak

adlandırılan alanda gerçekleştirilmiştir. 2010 yılında yine İsrail MEB'inde yer alan Leviathan bölgesinde yaklaşık 600 milyar metreküp kapasiteye sahip olan bir doğal gaz sahası keşfedilmiştir. 2011 ile 2014 yılları arasında bölgede yapılan arama faaliyetleri yeterli düzeyde olmamakla birlikte bu dönemde en dikkat çeken gelişme GKRY'nin Afrodite sahasında gerçekleştirdiği keşiftir. 2015-2017 arasındaki periyotta ise Mısır açıklarında bulunan ve toplam doğal gaz kapasitesi yaklaşık 850 milyar metreküp olan Zohr sahası keşfedilmiştir. Son olarak 2018 ve 2019'da GKRY sırasıyla Calypso ve Glaucus kuyularında önemli miktarda doğal gaz rezervi bulunduğunu açıklamıştır.

Kaynak: Rystad Energy

Grafik 1. Doğu Akdeniz'de Yapılan Doğal Gaz Keşifleri (2009-2019, Milyar Metreküp)

Söz konusu keşiflerin büyük bir kısmı İsrail ve Mısır sahalarında gerçekleştirilirken özellikle son yıllarda Kıbrıs adasının güney kesimlerinde önemli kaynak alanları bulunmuştur. Şimdiye kadar yapılan keşiflerin maddi değeri ise günümüzdeki doğal gaz fiyatları dikkate alındığında yaklaşık 400 milyar dolar civarındadır.

Yukarıda bahsedilen veriler ekseninde, Doğu Akdeniz bölgesinde bulunan toplam doğal gaz rezerv potansiyelinin günümüze kadar sadece 4'te 1'lik kısmının keşfedildiği söylenebilir. Ancak söz konusu keşifler, sondaj yapıp üretim aşamasına geçilmedikçe çok fazla anlam taşımayacaktır. Başka bir ifadeyle Doğu Akdeniz'de bulunan enerji kaynakları ekonomiye kazandırılmadıkça sadece kâğıt üzerinde kalacaktır. Dolayısıyla bölgede yaşanan kriz ortamının bir an önce sona ermesi ve kalıcı istikrarın sağlanması gerekmektedir. Böylece söz konusu rezervlerden iktisadi fayda elde edilmesi ile birlikte bölgede ekonomik sıkıntılarla mücadele içerisinde olan birçok ülke kısa vadede ciddi kazanımlar sağlayabilecektir.

Bugün, Doğu Akdeniz bölgesinde bulunan bütün aktörler dikkatlerini yeni kaynak alanları bulma ve keşfedilen kaynakları küresel enerji piyasalarına transfer etme konularına yoğunlaştırmaktadır. Bu bağlamda gerek ulusal çabalar gerekse uluslararası ortaklıklarla bölgede var olan yüksek enerji potansiyelinin en kısa sürede ekonomiye kazandırılması adına çalışmalar devam etmektedir.

Muhtemel Rotalar

Doğu Akdeniz havzasında bulunan enerji kaynaklarının büyüklüğü kadar söz konusu kaynakların küresel piyasalara ulaştırılması hususu da günümüzde yaşanan tartışmaların odağında bulunmaktadır. Bölgede çok sayıda

ülke ve uluslararası enerji şirketinin varlığı, tarafların ortak bir zeminde buluşmasını zorlaştırmaktadır. Bu yönüyle küresel enerji piyasalarındaki talebin karşılanması açısından oldukça önemli bir konumda bulunan Doğu Akdeniz, işbirliği ortamının oluşturulması bakımından ise zorlu bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgede işbirliğine ihtiyaç duyulan kritik konulardan biri de şimdiye kadar keşfedilen ve gelecekte keşfedilecek enerji kaynaklarının dış piyasalara nasıl taşınacağı meselesidir. Söz konusu enerji kaynaklarının transferi konusunda mevcut durumda üç muhtemel senaryo üzerinde durulmaktadır (Harita 1).

Kaynak: Stratfor, 2018

Harita 1. Doğu Akdeniz'de Keşfedilen Enerji Kaynaklarının Muhtemel Transfer Güzergahları

Bunlardan ilki Kıbrıs Adası'nın güneyinden başlayarak sırasıyla Girit Adası, Yunanistan ve İtalya'ya kadar ulaşan Doğu Akdeniz (East-Med) Boru Hattı Projesi'dir. İkinci seçenek olarak bölgedeki kaynakların Türkiye üzerinden Avrupa kıtasına taşınması gündeme gelmektedir. Son olarak ise özellikle Mısır ve İsrail'de oluşturulacak sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG-Liquefied Natural Gas) tesisleriyle bölgeden çıkartılacak olan doğal gazın işlenmesi ve enerji piyasalarına transfer edilmesi üzerinde tartışılmaktadır.

East-Med Projesi

Kısa adı East-Med olan Doğu Akdeniz Boru Hattı Projesi esasında açık deniz (offshore) ve kara (onshore) alanları şeklinde 2 kısımdan oluşmaktadır. Projenin mevcut planlamasında boru hattının 1300 km deniz altından ve 600 km kara üzerinden geçirilmesi öngörülmektedir. Boru hattının Doğu Akdeniz'deki doğal gaz keşiflerinin yoğunlaştığı bölgeden başlayıp aşağıdaki güzergahlar üzerinden enerji piyasalarına ulaştırılması planlanmaktadır (IGI Poseidon, 2020).

- Levant havzasından Kıbrıs adasına uzanan 200 km uzunluğundaki açık deniz boru hattı
- Kıbrıs adasını Girit adasına bağlayan 700 km'lik açık deniz boru hattı
- Girit adasından Yunanistan'a kadar 400 km açık deniz boru hattı

- Yunanistan'ın güneyinde bulunan Mora yarımadasından ülkenin kuzeybatısına kadar uzanan 600 km uzunluğundaki kara boru hattı

Söz konusu boru hattı projesi ile geçiş güzergahında bulunan Kıbrıs, Girit ve Yunanistan'ın iç piyasalarına doğal gaz verilmesinin yanında kaynakların Yunanistan üzerinden İtalya'ya transfer edilmesi tasarlanmaktadır.

Proje ile Levant bölgesinde bulunan kaynaklardan Avrupa'ya ilk etapta yıllık 15 milyar metreküp miktarında doğal gaz transfer edilmesi düşünülmektedir (SDE, 2019). Ayrıca bahsi geçen boru hattı projesiyle Kıbrıs adasının doğal gaz tüketimine yıllık 1 milyar metreküp seviyesinde katkı sağlanması öngörülmektedir (IGI Poseidon, 2020).

Doğu Akdeniz boru hattı projesinin yatırım maliyetleri konusunda da çeşitli rakamlar telaffuz edilmektedir. Söz konusu projenin yüklenici firmalarından olan EDISON'un boru hattı için ortalama 6 ila 7 milyar dolar tutarında maliyet çıkarması, bu projenin tutarlılığına dair kuşku arttırmaktadır (Akyener, 2017). Öyle ki toplam uzunluğu 1850 km (onshore) olan ve Azeri gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması için hayata geçirilen Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi (TANAP), yatırım maliyeti bakımından yaklaşık 10 milyar dolar iken Doğu Akdeniz Boru Hattı Projesi'nin daha düşük tutarlarla ifade edilmesi, bu projenin gerçekçiliğinin sorgulanmasına yol açmaktadır. Bunun yanı sıra East-Med boru hattı projesine bugün karar verilse bile projenin en erken 2025 yılında tamamlanması öngörülmektedir (Trangas ve diğ., 2018). Böyle bir senaryoda, Doğu Akdeniz'deki enerji arz miktarının 5 yıl sonraki durumu ise bir başka soru işaretidir. Dolayısıyla East-Med projesinin algı oluşturma amacıyla ve siyasi kaygılar neticesinde ortaya atıldığı düşünülmektedir.

Bölgede bulunan diğer boru hattı projeleri ile karşılaştırılarak bir hesaplama yapıldığında, Doğu Akdeniz Boru Hattı Projesi'nin maliyetinin yaklaşık 20-25 milyar dolar civarında olması öngörülmektedir (Tagliapietra, 2013; Güler, 2018). Proje tamamlandığında, söz konusu maliyetlerin fiyatlara yansıtılması neticesinde Avrupa açısından doğal gaz alım fiyatlarının bugünkünden çok daha fazla olacağı tahmin edilmektedir. Mevcut durumda Avrupa son 10 yılın en düşük fiyatlarıyla doğal gaz temini sağlamaktadır. Hesaplamalar günümüzde Avrupa kıtasının doğal gaza çok uygun bir fiyatla ulaştığını göstermektedir. Öte yandan, East-Med projesi hayata geçirilirse, hesaplanan tüm maliyetlere ek olarak Avrupa'nın satın aldığı doğal gaz fiyatının şimdiye kıyasla iki kattan fazla olacağı tahmin edilmektedir (Akyener, 2017). Dolayısıyla East-Med projesinin uygulanabilir olabilmesi için Doğu Akdeniz'deki kaynak fiyatlarının piyasa fiyatları ile rekabet edebilir seviyeye gelmesi şarttır. Ancak mevcut konjonktürde bu durum pek mümkün görünmemektedir.

Yüksek maliyetlerin yanında East-Med projesinin ne denli iktisadi olduğunu daha iyi anlayabilmek adına Avrupa'nın doğal gaz talep hareketlerinin incelenmesi yerinde olacaktır. Avrupa'nın doğal gaz ithalatına bakıldığında, Rusya'ya olan yüksek oranlı bağımlılığı dikkat çekmektedir. Bu nedenle Avrupa Birliği, politikalarını öncelikle kaynak ülke çeşitliliğini arttırmak amacıyla yürütmektedir. Bununla beraber enerji altyapısını yenilenebilir kaynak kullanma yönünde değiştirip bu alanda önemli ilerleme kaydeden Avrupa, doğal gaza olan bağımlılığını ve talebini giderek azaltmaktadır.

Avrupa kıtasının günümüzde toplam yıllık doğal gaz talebi 500 milyar metreküp seviyesinde seyretmektedir (Eurostat, 2020). Özellikle son dönemde azalma eğilimi içerisinde olan doğal gaz tüketiminin, geleceğe yönelik yapılan tahminlerde de bu düşüşünü devam ettirmesi beklenmektedir. Yapılan projeksiyonlar göstermektedir ki, 2040 yılına gelindiğinde Avrupa kıtası bugünkü tüketimden yaklaşık yüzde 30 oranında daha az doğal gaz talep edecektir (IEA, 2019). Bu durumu East-Med projesi açısından yorumlarsak, hem yüksek maliyeti hem de Avrupa'nın doğal gaz talebindeki azalmalar dikkate alındığında söz konusu projeyi fayda-maliyet açısından kârsız olarak nitelendirmek mümkündür.

East-Med doğal gaz boru hattı ile ilgili bir diğer önemli sorun da projenin Türk kıta sahanlığı içerisinde geçirmek istenmesi durumudur. Bu bağlamda Türkiye'nin söz konusu projenin kendi yetki alanındaki inşasına rıza göstermeme hakkı vardır. Başka bir ifadeyle bu projeyi gerçekleştirmek isteyen tarafların hattın geçeceği güzergâh konusunda Türkiye'nin görüşüne başvurmaları gerekmektedir. Dolayısıyla Türkiye'den izin alınmadan burada herhangi bir işlemin yapılması hukuki açıdan uygun bulunmamaktadır.

Söz konusu yüksek maliyetler, talep hareketleri ve hukuki durum göstermektedir ki, East-Med projesi Türkiye üzerinden geçirilmesi muhtemel olan projeye sadece alternatif üretmek için ortaya atılmıştır. Öte yandan, 2020 yılının başında İsrail, Yunanistan ve GKRY'nin Atina'da East-Med doğal gaz boru hattı anlaşmasını imzalaması dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Doğu Akdeniz Boru Hattı Projesi, Türkiye'yi masada güçsüz göstermek adına bir algı oluşturma çabası olarak nitelendirilebilir. Bu yönüyle Doğu Akdeniz'de bulunan kaynakların Türkiye üzerinden piyasalara ulaştırılması ile ilgili muhtemel boru hattı projesinin East-Med projesine göre ne gibi avantajlara sahip olduğu konusunu analiz etmekte fayda vardır.

Türkiye Rotası

East-Med projesinin yüksek maliyetli olma potansiyeli ve özellikle Avrupa için doğal gaz birim satış fiyatlarını yukarı çekme senaryosu, Türkiye üzerinden geçecek bir boru hattı projesini gündeme getirmektedir. Türkiye şimdiye kadar gerçekleştirdiği başarılı petrol ve doğal gaz boru hattı projeleriyle, Doğu Akdeniz havzasında bulunan kaynakların dış pazarlara ulaştırılması noktasında öne çıkmaktadır. Bu yönüyle Türkiye gerek jeostratejik özellikleri gerekse enerji altyapısı sayesinde piyasaların arz güvenliğine katkı sunacak konumdadır. Dolayısıyla bölgedeki kaynakların Türkiye üzerinden transfer edilmesi konusunun derinlemesine araştırılması gerekmektedir. Bu bağlamda olası geçiş güzergahı öncelikli tartışma konularından biridir. Söz konusu boru hattı projesinin muhtemel rotası aşağıdaki gibi düşünülmektedir.

- Levant havzası ile Kıbrıs adasını bağlayan 200 km uzunluğundaki açık deniz boru hattı
- Kıbrıs adasının güneyinden kuzeyine 60 km'lik kara boru hattı
- Kıbrıs adasından Mersin'e uzanan 200 km'lik açık deniz boru hattı
- Mersin'den Eskişehir'deki dağıtım istasyonuna 450 km uzunluğunda kara boru hattı
- Eskişehir'de TANAP ile entegre olarak hali hazırdaki rotadan Avrupa'ya doğal gaz transferi yapılabilecektir.

Türkiye üzerinden kaynak transferinin gerçekleştirilmesi için düşünülen bir diğer proje ise İsrail-Lübnan-Suriye-Türkiye boru hattı güzergahıdır. Söz konusu projeye göre İsrail'in Leviathan ve Tamar bölgelerinde bulunan kaynaklar Ceyhan'a ulaştırılarak burada bir istasyon kurulması mümkündür. Ancak Suriye'de yaşanan gelişmeler ve bölgenin uluslararası düzeyde karmaşık yapısından dolayı İsrail-Türkiye boru hattı projesi pek fazla gündeme gelmemektedir.

Elbette ki eğer Türkiye üzerinden geçecek bir proje onaylanırsa söz konusu rotalar ve uzunluklarda birtakım değişimler meydana gelecektir. Burada anlatılmak istenen esas konu East-Med projesine kıyasla Türkiye'den transit geçen bir projenin neredeyse yarı yarıya daha kısa bir güzergaha sahip olduğudur. Dolayısıyla boru hattı yapım maliyetleri ve gelecekte oluşacak doğal gaz fiyatları göz önüne alındığında Türkiye rotası East-Med projesine göre çok daha avantajlı bir durumda olacaktır.

Türkiye, petrol ve doğal gaz boru hatları altyapısı bakımından zaman içerisinde önemli bir mesafe kat etmiştir. Ülkenin mevcut durumda faaliyette olan 4 adet ham petrol boru hattı ve 7 adet doğal gaz boru hattı bulunmaktadır. Bu boru hatları ile ilgili bilgiler Tablo 1'de özetlenmiştir. Söz konusu petrol ve doğal gaz boru hatları Türkiye'nin enerji transferi alanındaki pozisyonunu güçlendirmektedir.

Tablo 1. Türkiye'nin Mevcut Ham Petrol Ve Doğal Gaz Boru Hatları

Adı	Türü	Kapasitesi
Irak-Türkiye	Ham Petrol	70,9 milyon ton/yıl
Ceyhan-Kırıkkale	Ham Petrol	7,2 milyon ton/yıl
Batman-Dört Yol	Ham Petrol	4,5 milyon ton/yıl
Bakü-Tiflis-Ceyhan	Ham Petrol	50 milyon ton/yıl
Rusya-Türkiye	Doğal Gaz	14 milyar metreküp/yıl
Mavi Akım	Doğal Gaz	16 milyar metreküp/yıl
Bakü-Tiflis-Erzurum	Doğal Gaz	6,6 milyar metreküp/yıl
Doğu Anadolu (İran-Türkiye)	Doğal Gaz	10 milyar metreküp/yıl
Türkiye-Yunanistan	Doğal Gaz	10 milyar metreküp/yıl
TANAP	Doğal Gaz	16 milyar metreküp/yıl
Türk Akım	Doğal Gaz	31,5 milyar metreküp/yıl

Kaynak: BOTAŞ ve ETKB

Burada TANAP projesine ayrı bir parantez açmakta fayda vardır. TANAP mevcut durumda 6 milyar metreküp Türkiye piyasasına olmak üzere toplamda 16 milyar metreküp doğal gaz ileme kapasitesine sahiptir. İlerleyen dönemde ise hattın kapasitesinin 31 milyar metreküp seviyesine yükseltilmesi planlanmaktadır (Furuncu, 2018). Dolayısıyla Doğu Akdeniz'de bulunan kaynakların Avrupa'ya transfer edilmesi için TANAP ile entegre biçimde çalışan bir projenin hayata geçirilmesi yerinde olacaktır. East-Med projesiyle ilk etapta 10 milyar metreküp doğal gaz taşınmasının öngörüldüğü bir ortamda, hali hazırda faaliyette olan TANAP'ın kapasitesinin artırılması suretiyle gaz transferi alanında daha aktif olarak kullanılması önemli bir alternatif olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan Doğu Akdeniz'deki kaynakların TANAP üzerinden Avrupa'ya transferi konusunda birtakım sorunların ortaya çıkması muhtemeldir. Bunların başında Azerbaycan'ın TANAP'ın potansiyelini kendi kaynaklarını dış pazarlara taşımak üzere kullanmak istemesi sayılabilir. Böyle bir durum karşısında Türkiye'nin Azerbaycan'ı ikna etmesi gerekmektedir. Ayrıca TANAP'ın ertelenen kapasite artışının öne çekilmesi gündeme gelecektir. Çünkü hali hazırda 16 milyar metreküplük kapasiteye sahip olan söz konusu boru hattı, Doğu Akdeniz'den gelecek ilave kaynaklarla birlikte yeterli olmayacaktır.

Türkiye üzerinden geçecek bir boru hattı projesi onaylanırsa bunun ekonomik faydalarının yanında politik birtakım getirileri de olacaktır. Doğu Akdeniz havzasında bulunan hidrokarbon kaynaklarının Türkiye üzerinden Avrupa kıtasına taşınması Türkiye-AB ilişkilerini olumlu yönde etkileyecektir. Burada iki önemli hususun

altını çizmekte fayda vardır. Bunlardan ilki, Türkiye'nin gaz ticaretinde transit bir ülke konumuna gelmesi sonucunda Avrupa'nın enerji arz güvenliğine sunacağı katkıdır. İkinci olarak ise AB ülkelerinin Rus gazına olan yüksek oranlı bağımlılığı, kaynak ülke çeşitlendirmesi yoluyla azaltılabilecektir. Ayrıca Doğu Akdeniz'deki olası işbirlikleri AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yol açacak ve iki kesimin uzun dönemli müttefiklik bağlarını sürdürmelerine katkı sağlayacaktır.

East-Med projesine alternatif olarak ortaya atılan Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki kaynakların taşınması hususunda transit ülke olma planı, bölgedeki ülkelerden GKRY, İsrail ve Mısır tarafında karşılık bulmamaktadır. Bölgede bulunan diğer ülkelerin Türkiye ve KKTC'yi Doğu Akdeniz enerji denkleminin dışında tutmak istediği görülmektedir. Öyle ki 2019 yılının henüz başında Mısır'ın başkenti Kahire'de "Doğu Akdeniz Gaz Forumu" toplantısına Akdeniz'e kıyısı olan 7 ülkenin (Mısır, GKRY, Yunanistan, İtalya, İsrail, Ürdün ve Filistin) katılımı ve Türkiye ile KKTC'nin davet edilmemesi söz konusu durumun ispatı niteliğindedir (İstikbal ve Boyraz, 2019). Bu toplantıda, Doğu Akdeniz'de bulunan kaynakların paylaşımı, üretimi ve transferi gibi konularda önemli kararlar alınırken bölgede hem stratejik hem de finansal açıdan önemli bir yere sahip olan Türk kesiminin pasifleştirilmesi politikası yürütülmektedir. Buna karşın Türkiye ile Libya arasında imzalanan deniz yetki alanlarının sınırlandırılması mutabakatı bölgedeki dengeleri Türkiye lehine değiştirmiştir. Son olarak Ocak 2020'de ise yine aynı 7 ülke toplanarak Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun resmi olarak kurulması noktasında anlaşmaya varmıştır. Görünen o ki Doğu Akdeniz'de bulunan aktörlerin karşılıklı hamleleri önümüzdeki dönemde de devam edecektir.

LNG Transferi¹

Bölge kaynaklarının dış pazarlara ulaştırılması noktasında üzerinde tartışılan bir diğer proje de buradaki doğal gazın mevcut veya yeni kurulacak tesisler aracılığıyla sıvılaştırılarak transfer edilmesidir. LNG, günümüz enerji piyasaları açısından rağbet gören bir konumdadır. 2018 yılı dünya doğal gaz ticareti verileri incelendiğinde, bölgeler arası boru hatları toplam transferin yüzde 54,3'ünü karşılarken, LNG'nin payı yüzde 45,7 ile oldukça yüksek seviyelere ulaşmıştır (BP, 2019). Gelecek projeksiyonları ise LNG biçimindeki transfer payının giderek artacağına ve 2040 yılında toplam doğal gaz ticaretinin yaklaşık 4'te 3'ünün sıvılaştırılmış doğal gaz olarak gerçekleştirileceğine işaret etmektedir (Makarov ve diğ., 2016: 123).

LNG ticaretinin artış trendi içerisinde olma nedenlerinin başında söz konusu kaynağın mobilitesinin yüksek ve transferinin sürdürülebilir olması gelmektedir. Daha açık bir ifadeyle LNG ticareti, boru hatlarından farklı olarak doğal gaz arz ve talep eden ülkeler arasında bağlantı yolları olmadan gerçekleştirilebilmektedir. Ayrıca yapılan kontratlar sayesinde istenilen pazardan LNG ticaretinin sağlanabilmesi, bu ticaretin güvenli ve sürdürülebilir olması açısından son derece önemli bir faktördür.

Doğu Akdeniz havzasında keşfedilen doğal gazın küresel enerji piyasalarına iletilebilmesi açısından LNG transferinin oldukça kritik bir yeri vardır. Özellikle Asya-Pasifik bölgesine boru hatlarıyla doğal gaz taşınmasının ekonomik olarak oldukça maliyetli olmasından dolayı bu bölgedeki ülkeler Doğu Akdeniz'deki kaynaklar bakımından önemli bir pazar konumundadır. Küresel LNG piyasasından en fazla ithalat gerçekleştiren ülkeler sırasıyla Japonya, Çin, Güney Kore, Hindistan ve Tayvan'dır (IGU, 2019). Dolayısıyla Uzak Doğu ülkelerinin LNG ticaretinde Katar ve Avustralya'ya olan yüksek oranlı bağımlılıklarını azaltma ve kaynak ülke çeşitlendirmesine gidilmesi açısından Doğu Akdeniz kaynakları bir fırsat olarak nitelendirilebilir.

1 Sıvılaştırılmış Doğal Gaz (Liquefied Natural Gas-LNG): Doğal gazın atmosfer basıncında -162 dereceye kadar soğutulmuş renksiz formda sıvı faza geçmiş halidir. Bu sayede sıvılaştırılan gazın kütle olarak yaklaşık 600 kat küçülmesi sonucunda taşıma ve depolama süreçleri daha kolay ve güvenli olmaktadır.

Bölgede bulunan kaynaklar açısından bir diğer önemli pazar ise Avrupa kıtasıdır. Bilindiği üzere Avrupa ülkeleri yoğun şekilde tükettikleri doğal gazda dış tedarikçilere bağımlı bir yapıya sahiplerdir. Bu özelliğinden dolayı enerji arz güvenliği konusunda birtakım risklerle karşı karşıya kalan Avrupa bölgesi gerek söz konusu riskleri azaltma gerekse de sürekli ve kesintisiz olarak enerji kaynaklarına ulaşma noktalarında LNG transferine önem vermektedir.

Pazar olanakları bakımından Doğu ile Batı arasında oldukça stratejik bir konumda olan Doğu Akdeniz Havzası, LNG tesisleri açısından yeterli seviyede değildir. Bölgeden elde edilecek kaynakların LNG olarak transferi noktasında özellikle Mısır'da bulunan tesisler ön plana çıkmaktadır. Burada yer alan Idku ve Damietta bölgelerinde toplam 19 milyar metreküp kapasiteye sahip LNG terminalleri bulunmaktadır (Karbuç, 2018). Söz konusu terminaller Mısır'ın Zohr ve Kıbrıs'ın Afrodite sahasından 90 km, İsrail'in Leviathan havzasından ise yaklaşık 7 km uzaklıktadır (Özden, 2019). Dolayısıyla ortak sahalardan Mısır'daki LNG tesislerine inşa edilecek boru hatlarıyla mevcut durumda atıl olarak bekletilen bu terminaller kullanılabilir.

Bununla beraber İsrail kendisine ait olan sahalarda yüzer LNG depolama ve yeniden gazlaştırma (FSRU-Floating Storage Regasification Unit) terminalleri inşa etmeyi planlamaktadır (Coven, 2019). Bu doğrultuda İsraili Delek ve Amerikalı ortağı Noble enerji şirketleri bahsi geçen yüzer LNG tesisinin ön fizibilite çalışmalarını yapmaları için Golar LNG ve Exmar şirketleriyle anlaşmalar sağlamıştır. Söz konusu terminaller ile yıllık yaklaşık 2,5 ile 5 milyon ton (yaklaşık 3,5-7 milyar metreküp/yıl) arasında doğal gaz işlenmesi ve sonrasında LNG gemileriyle enerji piyasalarına transfer edilmesi düşünülmektedir.

Bölgede gerek coğrafi konumu gerekse enerji altyapısı itibarıyla LNG açısından önemli üstünlüğe sahip bir diğer ülke ise Türkiye'dir. Ülkede ikisi LNG, ikisi FSRU olmak üzere toplam 4 adet terminal bulunmaktadır. Söz konusu tesisler aşağıda listelenmiştir.

- *Marmara-Ereğli LNG Terminali*: 1994 yılında işletmeye alınarak hizmet vermeye başlayan tesis günlük 37 milyon metreküp gazlaştırma ve toplam 225 bin metreküp depolama kapasitesine sahiptir (BOTAŞ, 2020a).
- *EgeGaz-Aliağa LNG Terminali*: 2001 yılında hizmet vermeye başlayan terminalin yaklaşık olarak günlük 40 milyon metreküp gazlaştırma ve 280 bin metreküp depolama kapasitesi bulunmaktadır (EGE-GAZ, 2020).
- *Etki Liman FSRU Terminali*: Etki Liman İşletmeleri Doğal Gaz İthalat ve İhracat Anonim Şirketi'ne ait olan işletme, Türkiye'nin ilk FSRU tesisi olarak 2016 yılında faaliyete geçmiştir. Depolama bakımından yaklaşık 170 bin metreküp kapasiteye sahip olan tesis ulusal gaz şebekesine günlük 28 milyon metreküp doğal gaz sağlayabilmektedir (ETKİLİMAN, 2020).
- *Hatay-Dörtöyl FSRU Terminali*: 2018 yılında resmi açılışı yapılarak işletmeye alınan terminal 263 bin metreküp depolama ve günlük 20 milyon metreküp gazlaştırma kapasitesi ile Türkiye'nin enerji altyapısına katkı sunmaktadır (BOTAŞ, 2020b).

Bunlara ek olarak BOTAŞ tarafından yapılacak ve Saros açıklarında konumlandırılması planlanan üçüncü FSRU tesisi ile Türkiye, bahsi geçen alanda bölgesinde önemli bir stratejik üstünlük sağlayacaktır.

Türkiye burada değinilen 4 LNG terminali vasıtasıyla 11 farklı ülkeden LNG ithalatı gerçekleştirmektedir (EPDK, 2018). Bu yönüyle Türkiye, LNG ithalatında sırasıyla İspanya ve Fransa'nın ardından Avrupa bölgesin-

de en fazla paya sahip ülke olarak dikkat çekerken, son 10 yıllık periyotta ülkenin LNG ithalatını 2 kattan fazla arttırdığı gözlemlenmektedir (BP, 2019). Dolayısıyla bahsi geçen alanda kat ettiği mesafe göz önüne alındığında, ülkenin Doğu Akdeniz'deki kaynakların LNG olarak transferi noktasındaki stratejik üstünlüğü anlaşılacaktır.

Türkiye, burada sayılan tesislerin tam kapasiteli bir şekilde çalıştırılması neticesinde teknik olarak yıllık 30 milyar metreküp LNG gazlaştırma kapasitesine sahiptir (ETKB, .2019). Bu yönüyle Türkiye, LNG alanında gerek bölgesinde gerekse küresel ölçekte önemli bir aktör konumundadır. Bununla beraber yeraltı doğal gaz depolama kapasitesini 10 milyar metreküp seviyelerine çıkarma hedefi olan Türkiye, küresel enerji piyasaları açısından bir geçiş güzergahı olmaktan öte ticaret merkezi olma yolunda ilerlemektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Doğu Akdeniz'de bulunan tüm aktörler küresel enerji rekabetinde üst sıralarda yer almak adına azami çaba göstermektedir. Bu doğrultuda bölgedeki faaliyetler özellikle arama-sondaj ve transfer konuları üzerine yoğunlaşmaktadır. Keşfedilen kaynakların büyüklüğü kadar söz konusu kaynakların dış piyasalara en güvenli şekilde ve uygun maliyetle taşınması konusu, hem bölgedeki ülkeler ile uluslararası şirketlerin hem de enerji piyasalarının üzerinde mesai harcadıkları hususların başında yer almaktadır.

Bölgedeki enerji kaynaklarının transferi konusunda ortaya atılan üç senaryo üzerinden tartışmalar devam etmektedir. Söz konusu seçeneklerden kısa vadede en olası görüneni LNG transferi olarak ön plana çıkarken, boru hattı projelerinin uzun vadede uygulanabilir olması için bölgedeki keşiflerin büyüklüğü önemli bir faktör oluşturmaktadır. Boru hattı noktasında East-Med projesi ve Türkiye üzerinden transfer seçenekleri masaya yatırılırken gerek maliyetler gerekse enerji arz güvenliği konularında Türkiye rotasının daha avantajlı olduğu kabul edilmektedir.

East-Med projesinin teknik ve iktisadi açıdan birçok olumsuzluğu içinde barındırması, bu projenin önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir. Ancak burada ekonomik şartlar göz ardı edilip politik birtakım kararlar alınarak projenin hayata geçirilmesine onay verilebilir. Bu durumda projeden beklentiyi ekonomik bir kazanımdan ziyade siyasi bir baskı unsuru olması açısından değerlendirmek gerekmektedir.

Türkiye, bölgesinde hiçbir zaman göz ardı edilemeyecek bir aktör konumundadır. Ancak Türkiye ve KKTC'nin Doğu Akdeniz'de oluşturulmaya çalışılan enerji denkleminden çıkarılması için ciddi çaba sarf edilmesi dikkat çekmektedir. Öte yandan, mevcut transfer senaryoları düşünüldüğünde, ekonomik açıdan en uygunlarının Türkiye üzerinden geçecek bir boru hattı projesi ve doğal gazın sıvılaştırılarak yani LNG şeklinde taşınması olduğu görülmektedir. Bu bakımdan Türkiye'nin her iki durum için avantajlı bir konuma ve uygun enerji altyapısına sahip olduğu açıktır. Dolayısıyla Türkiye'nin önümüzdeki dönemde yoğun bir enerji mesaisi yürüterek avantajlı olduğu noktaları dünya kamuoyuna daha iyi aktarması son derece önemlidir.

Küresel enerji piyasalarının geleceği bakımından en önemli iki konu, kaynaklara sahip olmak ve bu kaynakları dış piyasalara en uygun maliyetlerle ulaştırmaktır. Bu bağlamda, Türkiye gibi fosil kaynaklar bakımından yoksun ancak enerji transferi noktasında stratejik üstünlük sağlayan bir coğrafi konuma sahip olmak ülkeye avantaj sağlamaktadır. Bununla beraber hem ülke sınırları içerisinde hem de Doğu Akdeniz'de arama ve sondaj çalışmalarına devam eden Türkiye, söz konusu alanda başarılı sonuçlar aldıkça bölgede oluşturulmak istenen dengeleri lehine çevirebilecektir. Nihai hedefi enerji ticaretinde merkez ülke konumuna ulaşmak olan Türkiye, söz konusu alandaki avantajını arttırmak adına bir yandan arama, sondaj ve altyapı çalışmalarına ağırlık verirken bir yandan da enerji diplomasisini hassas bir şekilde sürdürmektedir.

Kaynakça

- Akyener, O. (2017). Doğu Akdeniz (EASTMED) Boru Hattı Projesi, TESPAM, <https://www.tespam.org/dogu-akdeniz-eastmed-boru-hatti-projesi/>, (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2020).
- Başeren, S. H. (2010). *Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı*. İstanbul: TÜDAV Yayınları.
- BOTAŞ. (2020a). *Marmara Ereğlisi LNG Terminali*. BOTAŞ, <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/marmara-ereglisi-Ing-terminali/20>.
- BOTAŞ. (2020b). *FSRU*. BOTAŞ, <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/fsru-dortyol/24>.
- BP: British Petroleum. (2019). BP Statistical Review of World Energy 2019, <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html#>, (Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2020).
- Coven, T. (2019, 30 Temmuz). Leviathan Partners Considering LNG Facility Offshore Israel, *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/us-israel-natgas-leviathan/leviathan-partners-considering-lng-facility-offshore-israel-idUSKCN1UP0SM>.
- Ece, N. J. (2017). Doğu Akdeniz’de Münhasır Ekonomik Bölge: Sınırlandırma Anlaşmaları, Paydaşlar ve Stratejiler. *Journal of ETA Maritime Science*, 5(1), 81-94.
- EGEGAZ. (2020). *EgeGaz Aliağa LNG Terminali*. EGEGAZ, <http://www.egegaz.com.tr/tr/terminal.aspx>.
- EPDK. (2018). *Doğal Gaz Piyasası Yıllık Sektör Raporu-2018*. T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK). <https://www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/3-0-94/yillik-sektor-raporu>.
- ETKB. (2019, Ekim). *Güneydoğu’da Petrol, Trakya’da Gaz Bulundu*. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB). <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Bakanlik-Haberleri/Guneydoguda-petrol-Trakya-gaz-bulundu>.
- ETKİLİMAN. (2020). *FSRU*. Etki Liman İşletmeleri Doğalgaz İthalat ve Ticaret A.Ş., <http://www.etkiliman.com.tr/tr/FSRU-/FSRU-.html>.
- Eurostat. (2020). Energy Database, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/energy/data/database>, (Erişim Tarihi: 11 Nisan 2020).
- Fattouh, B., & El-Katiri, L. (2019). Lebanon’s Gas Trading Options. In. Atallah, S., & Fattouh, B. (Eds.), *Future of Petroleum in Lebanon: Energy, Politics and Economic Growth*, Bloomsbury Yayınevi, Londra, 155-172.
- Furuncu, Y. (2018). TANAP’ın Orta Asya ve Avrupa Enerji Pazarlarına Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi*, 25(2), 543-561.
- Güler, G. (2018). *Yunanistan’ın Eastmed Blöfü ve Türk Akımı*, Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi (TÜRKSAM), <http://turksam.org/yunanistanin-eastmed-blofu-ve-turk-akimi>, (Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2020).
- IEA: International Energy Agency. (2019). *World Energy Outlook 2019*. International Energy Agency (Uluslararası Enerji Ajansı), Paris.

- IGI Poseidon. (2020). Eastmed Projesi, <http://www.igi-poseidon.com/en/eastmed>, (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2020).
- IGU: International Gas Union. (2019). *World LNG Report*. International Gas Union (IGU), Barselona, İspanya.
- İstikbal, D., & Boyraz, H. M. (2019). Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarına Ekonomi-Politik Bir Yaklaşım. *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 3(5), 58-73.
- Karbuş, S. (2018). Geostrategic Importance of East Mediterranean Gas Resources. In A. B. Dorsman, V. Ş. Ediger ve M. B. Karan (Eds.), *Energy Economy, Finance and Geostrategy* (s. 237-255). Springer, Cham.
- Karbuş, S. (2019). Doğu Akdeniz'de Ne Kadar Doğal Gaz Var?, Bilkent Üniversitesi Enerji Politikaları Araştırma Merkezi, Bilkent Enerji Notları No:12, s. 5.
- Kütükçü, M. A., & Kaya, İ. S. (2016). Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz'deki Petrol ve Doğalgaz Kaynakları ile Türkiye'nin Hukuki Durumu. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(2/1), 81-96.
- Makarov, A., Grigoriev, L., & Mitrova, T. (2016). Global and Russian Energy Outlook. *ERI RAS-ACFR, Moskova*.
- Özden, Ö. (2019, 24 Nisan). *Doğu Akdeniz Doğalgaz Kaynakları Ekonomik ve Jeopolitik Etkiler*, Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi Sunum, Dünya Enerji Konseyi Atölye Programı, <https://www.dunyaenerji.org.tr/enerji-piyasalarina-akademik-bir-bakis-3-m-ozge-ozden/>, Çankaya, Ankara, Türkiye.
- Ratner, M. (2016). *Natural Gas Discoveries in the Eastern Mediterranean*. Congressional Research Service. https://www.europeangashub.com/wp-content/uploads/attach_665.pdf.
- SDE: Stratejik Düşünce Enstitüsü. (2019). *Doğu Akdeniz'de Yükselen Gerilim: Siyasi, Askeri ve Ekonomik Açından Yapılması Gerekenler*, SDE Rapor, Ankara, <https://www.sde.org.tr/Content/Upload/Dosya/Dogu%20Akdeniz%20rapor%20.pdf>, (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2020).
- Stratfor. (2018). The Eastern Mediterranean's New Great Game Over Natural Gas Stratfor World View, <https://worldview.stratfor.com/article/eastern-mediterraneans-new-great-game-overnatural-gas> (Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2020).
- Tagliapietra, S. (2013). Towards a New Eastern Mediterranean Energy Corridor? Natural Gas Developments Between Market Opportunities and Geopolitical Risks. *Natural Gas Developments between Market Opportunities and Geopolitical Risks (February 26, 2013)*. FEEM Working Paper, (12.2013).
- Tsangas, M., Zorpas, A. A., Jeguirim, M., & Limousy, L. (2018, March). Cyprus Energy Resources and Their Potential to Increase Sustainability. In *2018 9th International Renewable Energy Congress (IREC)* (s. 1-7). IEEE.
- USGS. (2010). Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of the Levant Basin Province Eastern Mediterranean, U.S. Geological Survey Fact Sheet, 2010-3014, s. 4.

Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Ortadoğu Merkezli Doğu Akdeniz Politikaları “Kıbrıs Çatışması ve Libya Mutabakatı”

Middle Eastern Centred Eastern Mediterranean Policies of Regional and Global Actors “Cyprus Conflict and Libya Consensus”

Prof. Dr. Murat ERCAN*- Mehmet Can KILINÇ**

Başvuru Tarihi: 30.05.2020

Kabul Tarihi: 27.07.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Doğu Akdeniz, zengin enerji kaynaklarının tespit edilmesiyle birlikte bölgesel ve küresel güçler açısından önemli bir coğrafya haline dönüşmüştür. Bugün söz konusu coğrafyada küresel ve bölgesel aktörler faaliyetlerini sürdürmektedir. 2000’li yıllardan itibaren bölgede Kıbrıs Adası önemini ikiye katlayarak küresel ve bölgesel güçlerin Ortadoğu’dan Doğu Akdeniz’e açılan kapısı konumuna gelmiştir. Özellikle Kıbrıs Rum Yönetimi, adadaki Türkleri yok sayarak kendini adanın tek temsilcisi ilan etmiş ve pek çok devlet ve uluslararası şirketlerle bölgede arama ve sondaj çalışmaları yapılabilmesi için ikili anlaşmalar yapmıştır. Uluslararası hukuka aykırı akdedilen bu anlaşmalar ile KRY, adanın etrafını parsellemiş ve uluslararası küresel enerji şirketlerini bölgeye davet ederek parsellere ayrılan bölgelerde faaliyet yapmaları adına bu şirketlere ruhsatlar vermiştir. KRY’nin bu girişimleri karşısında Türkiye ve KKTC uzun bir süre uluslararası hukuku dile getirerek itirazda bulunmuşlardır. İtirazlarla bir sonuç alamayan Türkiye ve KKTC, bölgedeki oyunları bozma adına önemli politik hamlelerde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda Türkiye, Doğu Akdeniz bölgesinde ABD ve AB tarafından uygulanan yalnızlaştırma politikasını sekteye uğratmak için “Mavi Vatan” anlayışını düstur edinerek Moskova, Tahran ve Pekin yönetiminin desteğini almak için ittifak oluşturmaya çalışmaktadır. Mamafih Doğu Akdeniz bölgesinde tespit edilen enerji kaynakları ve Ortadoğu coğrafyasında yaşanan çatışmalar “düşmanımın düşmanı dostumdur” ittifaklarının doğmasına yol açmıştır. Fakat oluşturulan bu ittifaklar hem Ortadoğu hem de Doğu Akdeniz’de çatışmaları şiddetlendirmektedir. Bilhassa Ortadoğu’dan Doğu Akdeniz bölgesine tevârüs eden enerji, egemenlik ve hukuk oyunları ile senaryoları yeniden şekillenen dünya düzenindeki açmazları ortaya çıkarmaktadır. “Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Ortadoğu Merkezli Doğu Akdeniz Politikaları Kıbrıs Çatışması ve Libya Mutabakatı” başlıklı bu çalışmada, bölgesel ve küresel güçlerin Ortadoğu’dan başlayan ve Doğu Akdeniz’e uzanan enerji, egemenlik ve hukuk mücadelesi analiz edilmektedir. Akabinde de küresel ve bölgesel güçlerin Doğu Akdeniz’deki rekabet sahası Kıbrıs politikaları ortaya konmaktadır. Ayrıca çalışmada Türkiye’nin bölgedeki dengeleri değiştiren ve bölgedeki siyasete yön veren Kıbrıs politikası ve hamleleri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Enerji Kaynakları, Kıbrıs Çatışması, Libya Mutabakatı

* Anadolu Üniversitesi, İİBF, muratercan@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1315-9200

** Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü YL Öğrencisi., mehmetcan.kilnnc@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2536-5458

Abstract

With the determination of rich energy resources, the East Mediterranean has become an important geography for regional and global powers. Today, global and regional actors continue their activities in there. By the 2000s, Cyprus Island has doubled its importance in the region and has become the gate of global and regional powers opening from the Middle East to the East Mediterranean. In particular, the Greek Cypriot Administration (GCA) declared itself the only representative of the island, ignoring the Turks on the island and made bilateral agreements with many governments and international companies to conduct exploration and drilling works in the region. With these agreements concluded in violation of international law, GCA has parcelled the island and invited international global energy companies to the region, giving licenses to them to operate. GCA is a long time in the face of these initiatives Turkey and the Cyprus Turkish Administration (CTA) have objected according to international law. Objection of Turkey and the CTA cannot get a result, they have made important moves on behalf of breaking the political game in the region. In this regard, Turkey, the Eastern Mediterranean region, the United States and to disrupt the while isolating the policies implemented by the EU "Blue Homeland" concept is thought Pursuing Moscow, Tehran and is trying to form alliances to get the support of the Beijing government. However, the energy sources identified in the Eastern Mediterranean region and the conflicts in the Middle East geography have led to the emergence of alliances of "my enemy's' enemy is my friend". However, these alliances have intensified conflicts in both the Middle East and the Eastern Mediterranean. Especially the energy, sovereignty and legal games that are inherited from the Middle East to the Eastern Mediterranean region reveal the dilemmas in the world order, whose scenarios have been reshaped. In this study titled "Central and Eastern Mediterranean Policies of Regional and Global Actors Cyprus Conflict and Libya Consensus", the energy, sovereignty and legal struggle of regional and global powers starting from the Middle East and extending to the Eastern Mediterranean are analysed. Subsequently, the competition field of the global and regional powers in the Eastern Mediterranean Cyprus policies are introduced. In addition, work on changing balance in the region and that Turkey's Cyprus policy directions are discussed politics in the region and moves.

Keywords: Eastern Mediterranean, Energy Resources, Cyprus Conflict, Libya Consensus

Giriş

21. Yüzyıl küreselleşmenin tüm dünyayı tam anlamıyla etkisi ile çevrelediği bir dönem olmuştur. Bu dönem içerisinde dünyanın başta enerji kaynakları olmak üzere, iktisadi anlamda değeri olan her türlü doğal kaynakları bölgesel ve küresel güçlerin destgâh-ı dünya konusu olmaktadır. Çünkü içerisinde yaşadığımız bu dönemde zengin enerji kaynaklarının bulunduğu coğrafyalarda bilhassa ABD, Çin, Rusya ve Avrupa Birliği'nin (Almanya-Fransa) politikalarının arttığı görülmektedir. Mamafih büyük güçlerin enerji alanındaki politikaları aralarındaki çatışmaları şiddetlendirirken Doğu Akdeniz ve Ortadoğu ülkelerinde içerisinden çıkılamayacak sorunları da beraberinde getirmiştir. Bilhassa Arap Baharı ile Ortadoğu'da baş gösteren içtimai olaylar bölgede dengelerin değişmesine saik olurken, Yeni Dünya düzeninin nereye gittiği ve hangi ülkenin ne yaptığı ve ortaya çıkan yeni politikaların nasıl etkileneceği? Gibi soruları da beraberinde getirmiştir. Fakat son dönemde çatışma alanlarında meydana gelen siyasi ve ekonomik gelişmeler bazı soruların yanıt bulmasını muğlak kılmaktadır.

Bu dönemde mütenasip biçimde gerek Ortadoğu gerekse Doğu Akdeniz bölgesinde güç mücadelesi veren bölgesel ve küresel güçler soruların muğlak kalmasının önüne geçerek sürdürdükleri mücadele ile uluslararası konjonktüre yeniden ivme kazandırmaya başlamıştır. Özellikle Ortadoğu'dan Doğu Akdeniz'e uzanan aralarındaki mücadelelerde bariz biçimde "Küçük Soğuk Savaş" ilişkisi yürütmektedirler. Hülasa Ortadoğu ülkelerinde diktatör rejimlerin devrilmesiyle ortaya çıkan güç boşluğundan yararlanan terör örgütlerinin enerji arz ve güvenliğini tehlikeye atması sonucunda bölgedeki politikalar değişime uğramış, Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Adası kıta sahanlığında tespit edilen hidrokarbon enerji kaynaklarının çıkarılması Ortadoğu bölgesinin güvenliği

ile iç içe geçmiştir. Bugün Ortadoğu denklemine yaşanan ufak bir çatışmanın etkisi küresel ve bölgesel güçlerin Doğu Akdeniz bölgesindeki faaliyetlerinde tedirginliğe saik olmaktadır. Bilhassa son dönemlerde AB ve ABD'nin desteğini arkasına alan GKRY Doğu Akdeniz bölgesinde ve Kıbrıs kıta sahanlığı içerisinde ilan ettiği parsellerde hukuksuz biçimde yabancı şirketlere ruhsat vermektedir. Ayrıca Türkiye ve KKTC'nin bölge üzerindeki egemenlik haklarını da yok saymaktadırlar. Mamafih ABD ve Batılı ülkeler Türkiye'nin Ortadoğu ve Doğu Akdeniz bölgesinde Rusya ve Çin ile oluşturabileceği stratejik ortaklığı göz ardı ederek Yunanistan, Mısır, İsrail ve GKRY'nin oluşturduğu şer ittifakına karşı açık destek vermektedir. ABD artan küreselleşmenin nimetlerinden en fazla zarar gören devlet olarak çıkmasına rağmen kendisini bilhassa tek kutuplu sistemin politika belirleyicisi olarak görmeye devam etmektedir. Fakat atladığı en önemli husus müttefiki Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de gösterdiği varlık mücadelesinde, AB tarafından yürütülen yalnızlaştırma politikasına karşı sessiz kalması olmuştur. Çünkü önümüzdeki yıllarda dünya siyaseti Doğu Akdeniz bölgesi üzerindeki varlık mücadelesinde güçlü çıkan devletler tarafından yönetilecektir. Burada önemli olan husus Türkiye'nin hem Kıbrıs hem de Doğu Akdeniz bölgesinde sahip olduğu kıta sahanlığı ve bölge ülkeleriyle imzaladığı Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlandırılması anlaşmalarıyla aktör devlet olarak politika belirleyici ülke konumuna gelmesidir. Hülasa Türkiye ve Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında imzalanan Mutabakat Muhtırası sonrasında Doğu Akdeniz bölgesindeki kıta sahanlığına vuzuh getirilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Doğu Akdeniz bölgesindeki enerji, egemenlik ve hukuk mücadelesinde AB, ABD ve bölge ülkeleri tarafından kendisine kurulan oyunları zail ederken Rusya ve Çin gibi 21. yüzyılın yükselen güçlerinden büyük destek almaktadır. Nitekim Ortadoğu bölgesinde oluşan meşakkatli durum kısa süre içerisinde Doğu Akdeniz'e tevarüs edecek bölge denklemleri içerisinde çıkılmayacak bir hal almaya başlayacaktır. Bu noktada Türkiye Doğu Akdeniz bölgesindeki faaliyetlerini engelleme girişiminde bulunan hem AB hem de ABD karşı müsamaha göstermemeli bölgesel çıkarları için mütenasip politikalar izlemelidir. Bu doğrultuda Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Ortadoğu Merkezli Doğu Akdeniz Politikaları "Kıbrıs Çatışması ve Libya Mutabakatı" adlı çalışmada günümüz dünyasının çatışma alanları haline gelen Ortadoğu denklemine politikalar yürüten bölgesel ve küresel güçlerin yeni çatışma alanı olan Doğu Akdeniz bölgesinde aralarındaki mücadeleleri ve bölgesel stratejileri analiz edilecektir.

Bölgesel ve Küresel Güçlerin Yeni Rekabet Alanı Doğu Akdeniz

Ortadoğu coğrafyası tarihin başlangıcından günümüze kadar uzanan süreç içerisinde büyük işgaller, savaşlar, politik ve dini anlaşmazlıkların meydana geldiği coğrafya olarak günümüze tevarus etmiştir. Bugün Arap devletlerinde yaşanan iç karışıklık nedeniyle bölgesel ve küresel aktörlerin çıkar politikaları nedeniyle Ortadoğu dünya üzerinde en istikrarsız bölge konumuna dönüştürülmüştür. Fakat Ortadoğu her ne kadar istikrarsız bir bölge konumunda dahi olsa dünya üzerinde bulunan bölgesel aktörlerin rekabet ve çekişme alanı haline gelmektedir. Ortadoğu'da yaşanan kargaşaları fırsat bilen aktörler bölgenin hem petrol hem de doğalgaz kaynakları ile doğrudan ilgilenirken aynı zamanda bölge üzerinden güç gösterisi sergilemektedir. Ortadoğu coğrafyasında verimli petrol kaynaklarının bulunması sonucunda bölgesel ve küresel aktörler, bölge ile yakından ilgilenmiş yer altı ve yerüstü zenginliklerinden faydalanmak amacıyla ticari açıdan önemli konumda bulunan geçiş güzergâhlarına hâkim olmak düşüncesiyle Ortadoğu coğrafyasında büyük güç mücadelesi vermiştir (Bigaç, 2019, s. 1). Nasıl 20. yüzyılın siyasal sistemi Ortadoğu'nun petrol ve doğalgazının üzerine inşa edildiyse, 21. yüzyılda oluşturulmaya çalışılan "Yeni Dünya Düzeni" Akdeniz ve Doğu Akdeniz egemenliği üzerine inşa edilmeye çalışılmaktadır. Çünkü Doğu Akdeniz, hem Ortadoğu'nun kritik kıyı şeridinde hâkimiyeti, hem geçiş yollarındaki pozisyonu, hem de bölgede bulunan enerji kaynakları açısından jeo-politik merkez konumuna dönüşmüştür. Dolayısıyla bugün Doğu Akdeniz, bölgesel ve küresel rekabetin merkezlerinden biri haline gelmiştir. Uzun bir süredir bölgesel ve küresel güçler bu bölgeye yatırım yapmaktadır. Bu güçler, bir taraftan doğalgaz arama faaliyetlerini devam ettirirken diğer taraftan da gözle görünür şekilde bölge üzerindeki askeri hareket alanlarını genişletmeye çalışmaktadır (Çakır, 2011, s.28-29).

Küresel ve bölgesel aktörlerin dünyanın “Kalpgahına (Doğu Akdeniz’e)” yönelmeleri 2000’li yılların hemen başında başlamıştır. Çünkü 2000’li yılların başlarında Doğu Akdeniz küresel ve bölgesel perspektiften bakıldığı zamanda ABD, Rusya, Çin ve AB’nin çıkarlarının bulunması nedeniyle uluslararası arenada sorun teşkil eden bölge statüsüne gelmiştir. Ayrıca bölge üzerinde her geçen gün yeni enerji sahalarının tespit edilmesi önemini artırmaktadır. Dolayısıyla yeni tespit edilen enerji sahaları petrol ve doğalgaz paylaşım alanlarını gündeme getirirken bölge üzerinde kıta sahanlığı bulunan ülkeler arasında deniz yetki alanları paylaşımı sorununu da beraberinde getirmiştir. Deniz yetki alanları paylaşımının gündeme gelmesi hem bölgesel aktörlerin hem de bölge üzerinde kıta sahanlığı bulunan ülkelerin aralarında çatışma çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu yüzden ki Doğu Akdeniz’de yapılan araştırmalar pek çok ülkenin iştahını kabartmış ve 2000’li yıllar itibariyle sadece enerji kaynakları çatışma alanına değil aynı zamanda da devletlerin iktisadi ve politik mücadele alanına dönüşmüştür (Kedikli ve Çağlayan, 2017, s. 124-125). Bu doğrultuda bir taraftan Doğu Akdeniz’e kıyaslı olan ülkeler bu jeopolitik ve jeostratejik handikapı kendi lehlerine çevirmeye çalışırken diğer taraftan da bölgeye kilometrelerce uzak ABD, Rusya, Çin ve Avrupa Birliği gibi küresel aktörler de Kıbrıs Adası etrafında yoğun enerji diplomasisi yürütmektedir. Büyük güçlerin bölgeye rotalarını çevirmiş olmalarının en önemli nedeni; AB doğalgaz ve enerji bakımında Rusya’ya bağımlıdır (Güneş ve Arslan, 2018, s. 32) Her ne kadar da Avrupa Birliği 20. yüzyılda Rusya olan bağımlılığı azaltabilmek için pek çok farklı politikayı geliştirmeye çalışmış olsa da başarılı olamamıştır. Aksine Avrupa Birliği’nin Rusya’ya olan bağımlılığı her geçen dönem artış göstermiştir. Doğu Akdeniz’de hidrokarbon enerji kaynaklarının keşif ve üretim faaliyetlerin artması ile birlikte AB’nin hem Rusya olan bağımlılığı azaltmak hem de artan enerji ihtiyacını karşılayabilmek için bölgeye olan hukuki, siyasi ve iktisadi açıdan ilgisi artırmıştır. Bu doğrultuda AB, GKRY ve Yunanistan’ın hakkaniyete uygun olmayan MEB iddialarının arkasında durmaktadır (Çaşın, 2019). Başka bir deyişle AB, Türkiye ve KKTC’yi baypas ederek birlik üyesi olan Yunanistan ve GKRY üzerinden bölgedeki egemenliğini artırma planları içerisinde. Öte yandan Rusya zaten asırlardır sıcak denizlere inerek bölgeye hâkim olmak istiyordu. Bu noktada Arap Baharı ve Suriye’deki iç savaş Rusya’ya bu fırsatı sunmuş ve Rusya Suriye’ye yardım bahanesi ile hem Ortadoğu hem de Doğu Akdeniz bölgesinde etkisini artırmıştır. Böylelikle Rusya Doğu Akdeniz’de egemenliğini pekiştirecek hem bölgedeki petrol ve doğalgaz kaynaklarına hâkim olabilecek hem de bölgedeki ticareti ve ticaret yolları üzerinde ki kontrolü sağlamış olacaktır.

Rusya ve stratejik ortağı Çin Doğu Akdeniz bölgesindeki hâkimiyetini genişletmek amacıyla Ortadoğu bölgeleri ile iyi ilişkiler geliştirerek Doğu Akdeniz bölgesinde arkasında terörden arındırılmış devletler bırakmak istemektedir. Doğu Akdeniz’in askeri ve ekonomik çıkarların birleştiği jeostratejik noktada bulunması Rusya ve Çin’in Ortadoğu ülkeleri üzerindeki politikalarını önemli derecede etkilemektedir. Suriye meselesinde Rusya’nın Esad rejimini desteklemesi bu duruma örnek teşkil eden bir gelişmedir. Rusya’nın bilhassa Suriye’deki askeri varlığıyla birlikte bölgedeki dengeleri etkileyebileceği görülmektedir. ABD açısından ise Doğu Akdeniz, bölgedeki çıkarları için stratejik bir coğrafi alan haline dönüşerek NATO’nun güney kanadının korunması açısından tarihi rol üstlenmeye başlamıştır.

Günümüzde Ortadoğu’da yaşanan hem Suriye iç savaşı ve artan terör faaliyetleri hem de İsrail- Filistin çatışmaları, Mısır ve Libya’nın geleceği ile enerji sahalarının kontrolü gibi problemler konuları denklem içerisine dahil etmeden Rusya, ABD, AB ve Çin için Doğu Akdeniz bölgesinde politika geliştirilmesi ve hayata geçirilmesi engel teşkil etmektedir. Bilhassa Doğu Akdeniz bölgesi Rusya ve stratejik ortağı Çin’in menfaatleri açısından çok yönlü bir hal almıştır. Özellikle Soğuk savaş sonrasında ABD’nin süper güç olarak hâkimiyetini sürdürdüğü dönemde Rusya açısından Ortadoğu siyasetinde edindiği yeri koruyabilmesinin yolu Doğu Akdeniz bölgesinde varlık göstermekle sağlanacaktır. Bu bağlamda Doğu Akdeniz stratejileri Rusya için birinci öncelik haline gelmiş ve Suriye’deki askeri varlığı hayati önem taşımaya başlamıştır (Özdemir, 2010, s. 10). Rusya Doğu Akdeniz ve Ortadoğu’daki varlığını pekiştirmek amacıyla ABD’nin Suriye ve Doğu Akdeniz’deki hareket alanını kısıtlayan “Erişime Kapatma/ Alandan Men Etme (A2AD) stratejisini son 3 yıldır uygulamaya koymuştur. Rusya’nın

stratejisine yönelik ABD menşeli “Institute For The Study Of War” adlı araştırma şirketinin hazırladığı rapora göre Rusya bu yöndeki araştırmalarını tamamlamış durumdadır. Matti Suomenaro ile Jennifer Cafarella imzasıyla ve ISW Rusya ekibinin desteğiyle hazırlanan raporda, Rusya gerek kendi hava savunma sistemini gerekse elektronik harp teknolojisini Suriye'ninkiyle artık tamamen entegre ederek bölgede uzun vadeli bir stratejik avantaj tesis edebilecek noktaya ulaşmaya çalışmaktadır (Özkan, 2018). Rusya'nın küresel ve bölgesel güçlerle olan ilişkileri Doğu Akdeniz açısından önem taşımaktadır. Bu perspektif doğrultusunda Rusya'nın geliştirdiği stratejilerinde küresel düzeyde ABD ve Avrupa'nın bölgesel düzeyde ise Türkiye, İran, İsrail, Yunanistan ve Mısır'ın politikaları önem arz etmeye başlamıştır. Nitekim ABD'nin gerek Ortadoğu gerekse Doğu Akdeniz bölgesinde etkisinin azalmasıyla birlikte Rusya için yeni fırsatlar doğmuştur. Bölgede küresel güç olarak etkisini sürdürmek açısından önem arz eden bu gelişmeyi Rusya stratejilerine endeksleyerek bölgeler üzerindeki gücünü arttırmaya çalışmaktadır. Bölgesel açıdan baktığımızda ise Suriye krizinde ortak hareket ettiği Türkiye ve ABD karşı koruma politikası yürüttüğü İran ile aynı doğrultuda hareket etmek Rusya için kritik yer tutmaktadır. Fakat bölgede kıta sahanlığına sahip olan Mısır ve İsrail ile iş birliğinde henüz istenilen seviyeye ulaşılamaması Rusya'nın Doğu Akdeniz politikalarını sekteye uğratmaktadır. (Özdemir, 2010, s. 14).

Rusya ile müttefiki Çin'in Doğu Akdeniz bölgesindeki etkilerini arttırmak istemelerinin en önemli unsuru, dış politikalarını ve iktisadi durumlarını enerji sektörü üzerine inşa etmelerinden kaynaklanmaktadır. Çin'in küreselleşmenin etkisiyle elde ettiği iktisadi kalkınma ve teknolojisini geliştirmesi dünya üzerinde petrol ve doğalgaz ithal eden ülke statüsüne dönüşümünü sağlamıştır. Bu nedenden dolayı Çin gelişmiş sanayisine enerji tedarikini sağlamak için güvenli bölge ülke ülkeleri ile diyaloglarını arttırmaktadır. Enerji tedarikinin büyük bir kısmını Suudi Arabistan ile İrandan karşılayan Çin, ABD ve Suudi Arabistan arasındaki derin ilişkilerden dolayı enerji arz ve güvenliğinin tehlikeye girmesinden dolayı tedirgin olmaktadır. Ayrıca birinci önceliği enerji arzının tedarik edilmesi olan Çin Ortadoğu ve Doğu Akdeniz ülkelerinde bulunan zengin enerji kaynaklarına egemen olmak istemektedir. Rusya açısından ise iktisadi gelirlerinin %40'lık bir bölümü enerji sektörüne dayanırken Avrupa Birliği'nin doğalgaz ihtiyacının da %40'ını sağlayan ülke konumunda olması Doğu Akdeniz denklemine yer edinmesi gerçeğini gözler önüne sermektedir. AB üye ülkelerindeki siyasi etkinliğini sürdürmek isteyen Rusya aynı zamanda enerji verimliliğini ve hacmini genişletmek istemektedir. Bu yüzdendir ki başta AB olmak üzere birçok bölgedeki enerji pazarında tekel konumunu arttırarak devam etmek istemektedir. Rusya'nın enerji alanında tekeli eline almasının birinci önceliği de Doğu Akdeniz bölgesinin zengin enerji kaynaklarıdır. Çünkü Rusya'yı ekonomik açıdan etkilemek için ABD ve ortağı Suudi Arabistan petrol fiyatlarıyla oynayarak Rusya'nın gelişen ekonomisine darbe vurmaya çalışmaktadır. Ayrıca Güney Gaz Koridoru Doğu Akdeniz gazını Avrupa iç pazarına taşınması için önemli bir yol olmakla birlikte AB ülkelerinin Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltması açısından oldukça önemlidir. Bu nedenden dolayı Rusya konumunu kaybetmemek ve Doğu Akdeniz'deki enerji pastasından dilimini almak için bölge ülkeleriyle ilişkilerini derinleştirmeye çalışmaktadır. Bu ilişkilerin yansımaları olarak Rus menşeli Novatek firmasının Lübnan'da Fransız Total ve İtalyan Eni şirketleriyle konsorsiyum kurması, bir başka Rus firması olan Lukoil ise Mısır'ın Zohr petrol sahasının bir bölümünü satın almıştır. Ayrıca Rusya, Suriye krizinde üstlendiği Beşar Esad rejimi yanlısı tutumu sayesinde Banyas'tan, Tartus'a kadar olan kıyı hattında 25 yıllık sondaj arama faaliyetlerini de elde etmiştir (Bayrak, 2019).

Doğu Akdeniz gazı üzerinde kurulan çıkar odaklı dengeler neticesinde ABD ve AB'nin desteklediği İsrail, Mısır, Yunanistan ve GKRY aralarında yaptıkları anlaşmalar ile Türkiye'yi denklem dışında tutmak istemektedirler. Şer odaklı politikalar ekseninde haklarını hukuki yollarda arayan Türkiye'nin, bölgeye petrol ve doğalgaz araması amacıyla sondaj gemilerini göndermesi ve haklarını savunması Kıbrıs Sorununu tekrar ön plana çıkarması sonucunda Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerde farklı noktalara taşınmıştır. Fakat Suriye krizinde Beşar Esad yanlısı tavrı ile Türkiye'nin karşısında olan Rusya'nın Doğu Akdeniz konusunda Türkiye ile nasıl bir ilişki bağlamı kuracağı ise belirsizlik içermektedir. Kıbrıs sorununun çözülmesi gerektiğini vurgulayan Türkiye

sorunun çözülmesi dâhilinde Kıbrıs Adası'nın NATO'nun bir parçası olabilme tehlikesi göz önüne alındığında çözüm yanlısı tavrı bulunmayan Rusya'yı bir bakıma yine karşı taraflarda olma durumuna getirme olasılığı yüksektir. Çünkü Rusya GKRY'nin, Pofos ve Limasol limanlarını hem askeri hem de iktisadi amaçlarla kullanmaktadır. Bu yüzdendir ki Kıbrıs sorununun çözümlenerek NATO bloğuna eklenmesi Rusya'nın çıkarlarına ters düşmektedir (Özdemir, 2010, s. 14).

Yapılan yeni keşiflerle birlikte enerji geçiş kaynakları güzergâhı olmaktan çıkıp enerji kaynakları açısından verimli bölge haline gelen Doğu Akdeniz küresel ve bölgesel aktörlerin denkleme girmesiyle çok boyutlu enerji mücadelelerin yaşandığı çatışma alanı haline dönüşmüştür. Bölge üzerinde 122 trilyon metre küplük hidrokarbon rezervi olduğu tahmin edilmektedir. Sözü edilen doğal kaynaklara ulaşma istediğinde olan Çin ve Rusya bölgede ABD ve AB'nin kurduğu ittifaklar sonucunda Avrupa'nın gaz ihtiyacının büyük bir kısmının Doğu Akdeniz'den karşılanacağı için yaşanan gelişmelere sıcak bakmamaktadır. Bu bağlamda AB'nin Rus gazına olan ihtiyacının azalmasına engel olmak amacıyla Rusya, bölgedeki denklemlerde kendi çıkarlarını gözetmektedir. Bu noktada Türkiye ile Astana sürecinden itibaren gelişen ilişkilerini koruyan Rusya, bölgedeki denklemlerde Türkiye'nin menfaatlerine yakın stratejiler geliştirmektedir (Yorulmaz, 2020). Peki, Rusya, bölgede iyi ilişkiler yürüttüğü devletleri geride bırakarak bölge üzerindeki çıkarları gereği Türkiye'yi destekleyecek midir? Rusya-GKRY ilişkilerinin geleneksel olarak iyi ve güvenilir münasebetlere sahip olduğu bilinmektedir. Bunun en önemli nedeni Rusya'nın Balkanlardaki Slavlar gibi, Yunanlar ve Rumları da kendi kardeşleri olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı Rusya, GKRY'ni açık bir şekilde desteklemektedir. Çünkü Kıbrıs Adası jeostratejik konumu ve Jeoekonomik faydaları nedeniyle Rusya'nın dış politikasında önemli yer tutmaktadır. Yaşanılan çatışmalar nedeniyle Rusya'nın bölgedeki mevcudiyetinin ve etkisinin arttığı göz önünde bulundurulduğunda, GKRY, Rusya açısından vazgeçilmez bir ortak olarak görünse de Suriye krizinde ve Libya konusunda ortak hareket ettiği Türkiye, Rusya için bölge üzerindeki politikalarını gerçekleştirmek açısından yeni stratejik ortak konumuna gelmiştir. Çünkü ABD; İsrail, GKRY ve Yunanistan arasında işbirliği yapılmasını öngören “Doğu Akdeniz'de Güvenlik ve Enerji Ortaklığı” yasa tasarısıyla adadaki varlığını güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu Kapsamda Ortadoğu'daki üstünlüğü zedelenen ABD, hem İsrail hem de Yunanistan ve GKRY arasında enerji işbirliğini koordine edecek bir merkez kurmayı planlamaktadır. Üstelik gerçekleştirilmesi planlanan bu ortaklık projesi kapsamındaki yasa tasarısı GKRY'nin Rus gemilerine liman hizmetleri vermesinin yasaklanmasını da öngörmektedir. Rusya'nın çıkarlarına ters düşecek olan ABD destekli bu proje Rusya'nın GKRY ile olan ilişkilerini zedelerken Rusya açısından bölgedeki tek stratejik ortağın Türkiye Cumhuriyeti olduğunu kanıtlamaktadır (Ametbek, 2020).

Küresel ve bölgesel aktörlerin Doğu Akdeniz çıkmazına yönelmelerindeki en temel sebep zengin enerji kaynaklarına sahip olmak istemeleri sonucuna varılırken denklemde atılan en büyük husus Doğu Akdeniz'in kilidini açacak olan küresel güçlerin Ortadoğu denkleminde en büyük söz sahibi olacağıdır. AB'nin ise Ortadoğu denkleminde tutunamayarak aktör devlet olarak söz sahibi haline gelmesi açısından Doğu Akdeniz Jeopolitiği altın kaynak durumundayken Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltacak durumdan kurtulabilmesinin de tek alternatif noktasıdır. Bunun için Doğu Akdeniz çıkmazında keşfedilen ve keşfedilmeye devam eden enerji kaynaklarının AB tarafından olumlu bir şekilde kullanılması durumunda, Rusya'ya olan enerji bağımlılığı büyük ölçüde azalacaktır. Fakat Kıbrıs Adası'nı AB'nin çıkarları bakımından bütün olarak kabul etmesi ve enerji tedarikçisi olarak GKRY önemli bir devlet olarak görmesi durumunda birlik siyasetiyle içselleştirdiği ve stratejik alan haline getirdiği Kıbrıs politikasında denklemde istemediği Türkiye Cumhuriyeti'ni karşısına alacaktır. Aynı zamanda Rusya'da Doğu Akdeniz Jeopolitiğinde AB'nin faaliyetlerinden rahatsız olmaktadır. Çünkü AB'nin Doğu Akdeniz enerji kaynaklarını Avrupa pazarına taşıması ile Rus gazına olan bağımlılığın azalacağı düşüncesi Rusya'nın çıkarlarına ters düşmektedir (Birsell ve Duman, 2015, s. 8).

Çin Halk Cumhuriyeti ise Doğu Akdeniz ve Ortadoğu bölgesinde yaşanan çatışmalara barışçıl ve uzlaştırıcı politikalar ile yaklaşmış Türk tarafı ve Rum tarafı arasında yaşanan siyasi kriz ortamının da ikili diyalogların

geliştirilerek çözülmesi yönünde yapıcı tavsiyelerde bulunmaktadır. Nitekim Çin özellikle Doğu Akdeniz çıkmazında yaşanan krizler ve çatışma alanlarına ilişkin karar alırken BM kararlarına yakın politikalar yürütmektedir. Ayrıca uluslararası arenada stratejik işbirliği içinde olduğu Rusya'nın politikalarına yakın bir strateji geliştirmektedir. Fakat ABD'nin bölge ülkeleri ile kurduğu ilişkilerin gerisinde kalmamaya özen göstermeye çalışmaktadır. Bu perspektif doğrultusunda Çin, küresel güç olarak Ortadoğu denklemi ve Doğu Akdeniz çıkmazında görünürliğini ve etkisini arttırmaya başlamıştır.

Küresel ve Bölgesel Güçlerin Doğu Akdeniz'deki Egemenlik ve Enerji Alanındaki Rekabet Sahası “Kıbrıs” Doğu Akdeniz çıkmazında Türkiye Cumhuriyeti ve KKTC'nin deniz yetki alanlarını hiçe sayarak tek taraflı adımlar atan Rumlar yeni bir tahrike yol açarak hukuksuz girişimlerine farklı boyut kazandırmıştır. Rum tarafı ABD'den aldığı destek sonucunda Doğu Akdeniz'de Türkiye Cumhuriyeti'nin kıta sahanlığı içerisinde bulunan 7. Bloкта Fransız Total şirketi ve İtalyan Eni şirketlerinin hem doğalgaz hem de sondaj yapma faaliyetlerine karşı olumlu duruş sergilemiştir. GKRY bölge üzerinde hukuksuz yürüttüğü ilişkileri açıklamadan önce Doğu Akdeniz Denklemine eklenerek sondaj yapma ve doğalgaz arama faaliyetlerinde hangi şirketler bulunmaktadır? Doğu Akdeniz denklemine faaliyet gösteren başlıca şirketler arasında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), ABD'li Exxon Mobil ve Nobel, Fransız Total, İtalyan Eni, Güney Koreli Kogas, Katar Petroleum, İngiliz BG ile İsraili Delek ve Avner bulunmaktadır. Ayrıca bölgesel aktör olarak Ortadoğu coğrafyasında söz sahibi konumda bulunan Rusya, Suriye üzerindeki etkisinden faydalanarak Doğu Akdeniz çıkmazındaki ağırlığını korumak istemektedir. Doğu Akdeniz bölgesinde deniz yetki alanı bulunan devletlerin MEB tartışmaları devam ederken GKRY hukuksuz olarak nitelenen tek taraflı olarak 13 parselden oluşan alan ilan etmiş bununla yetinmeyerek, ilan ettiği 13 parseli uluslararası şirketlere hukuksuz biçimde lisanslandırmıştır. Bölge üzerinde gerçekleştirilen sondaj yapma ve doğalgaz arama faaliyetleri sonucunda yeni keşfedilen enerji kaynaklarının Doğu Akdeniz ve Kıbrıs kıta sahanlığı içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Doğu Akdeniz ve Kıbrıs kıta sahanlığı üzerinde dört önemli enerji havzası ortaya çıkmıştır. Bunlar: “Afrodit: Kıbrıs Adası'nın güneyindeki saha, Leviathan: Kıbrıs Adası ile İsrail arasında (Afrodit'in güneydoğusunda) kalan saha, Nil: Kıbrıs Adası ile Mısır arasında kalan saha, Herodot: Kıbrıs Adası ile Girit Adası'nın güneydoğusunda kalan sahadır” (Kedikli ve Çağlaya, 2017, s. 126)

Doğu Akdeniz bölgesi enerji paylaşımı çatışmalarının ortaya çıkacağı yeni adres olurken üzerinde durulması gereken en önemli husus Ortadoğu gibi zengin enerji kaynaklarına sahip olan bölgede terör faaliyetlerinin devam etmesi Doğu Akdeniz'e olan yakınlığı küresel aktörlerin politikalarını yeniden şekillendirirken anlaşmazlıkların çıkacağına da sinyallerini vermektedir. Yeni krizlere sebebiyet verecek olan olaylardan biriside GKRY tarafından ilan edilen Kıbrıs Adası'nın Güneyindeki MEB'de bulunan Afrodit sahasından çıkarılan doğalgazın, bölgesel aktör olarak bulunan Türkiye Cumhuriyeti'nin itirazlarına rağmen GKRY ile Mısır arasında Larnaka'da imzalanan anlaşma doğrultusunda denizaltından boru hattı ile Mısır'a taşınacağı hususu olmuştur. Ayrıca Anlaşma sırasında Avrupa Komisyonu Enerji Genel Müdürlüğü Temsilcisinin bulunması ve GKRY Enerji Bakanı Lakkotripis'in açıklamalarındaki asıl amacın Doğu Akdeniz gazının Mısır üzerinden Avrupa'ya taşınması olduğu ve buradan kazanç elde edecek ülkelerin Avrupalı devletler olacağı ortaya çıkmaktadır (Varlı, 2018).

Avrupa Birliği'nin şımarık çocuğu GKRY'nin Doğu Akdeniz MEB alanında petrol ve doğalgaz arama faaliyetleri amacıyla ABD-Teksas merkezli enerji şirketi Noble'ye verdiği ruhsat ile yaptığı araştırmalar sonucunda İsrail kıyısının ötesinde bulunan “Tamar ve Leviathan” sahalarında doğalgaz kaynaklarını tespit etmiştir (Özbek, 2018). Leviathan sahası Kıbrıs Adası ile İsrail arasında Afrodit'in güneydoğusunda kalan Hayfa'dan 130 kilometre açıkta bulunurken tespit edilen doğalgaz rezervinin 500 derinlikte olduğu saptanmıştır. Ayrıca Leviathan alanında tespit edilen dev doğalgaz rezervlerinin 622 milyar metreküp olduğu belirtilmekle birlikte Doğu Akdeniz bölgesindeki jeopolitik dengelerin oluşturulması açısından da dönüm noktası niteliğindedir (Can, 2019). Filistin topraklarını uluslararası hukukun gözü önünde işgal eden İsrail'in Leviathan enerji sahası içerisinde MEB bulunması bölge denklemine GKRY ve Mısır ile hareket etmeye başlamasını izleyen süreçte

Bölgenin küresel aktörü Türkiye Cumhuriyeti sondaj gemisi Yavuz'u, İsrail'in Leviathan sahasına yakın olan parsele intikal ettirmiştir. Bu adım Bölgesel ve küresel aktörleri rahatsız ederken Filistin topraklarında fiili işgallerini devam ettiren ve Doğu Akdeniz denklemine Türkiye Cumhuriyeti karşıtı politikalar izleyen işgalci İsrail'e karşı verilmiş en net cevap olmuştur. GKRY tarafı her ne kadar ortak parsellerde sadece kendilerine ait olan hakların mevcut olduğunu savunsa da Kıbrıs Adasının ortak sahibi olarak Türkiye'nin garantör devleti olduğu Kıbrıs Türklerinin de hakları bulunmaktadır. Bu karar ile Kıbrıs Adası üzerinde ılımlı politikalarını devam ettiren Türk tarafı ortak parselde tespit edilen doğal kaynaklardan her iki tarafında eşit gelir elde edeceğini Hem sürekli Demokrasi vurgusu yapan Avrupa Birliği'ne ve ABD'ye hem de uluslararası hukuk kurallarını hiçe sayan GKRY ve Yunanistan tarafına iletmiştir (Yeni Şafak, 2018). Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığından rahatsız olan bölge üzerinde hukuki açıdan hakkı bulunmayan AB, ülkemizin Yavuz sondaj gemisini bölgenin Güneyine gönderilmesini ve sondaj faaliyetlerini hedef alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin Kıbrıs'ın kuzeydoğusunda hukuk dışı sondaj çalışmaları yürüttüğünü ifade ederek endişelendiklerini ve Kıbrıs'ın egemenlik haklarının ihlal edildiği yönünde açıklamalarda bulunmuştur. AB'nin gerçeği yansıtmayan açıklamalarına karşılık Doğu Akdeniz'de Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku, hem Türkiye'nin egemenlik haklarını koruyacak çerçevede politika geliştirmeli hem de denge ve istikrar politikalarını uygulayarak hukuktan bahseden AB'ne Doğu Akdeniz'de kimin hak sahibi olduğunun cevabını hukuki çerçevede ortaya koymalıdır. Ayrıca AB, GKRY'nin Doğu Akdeniz üzerinde tek başına hiçbir yetkisi olmadığı halde Kıbrıs'ın bölgede tek temsilcisi gibi davranarak KKTC kıta sahanlığı içerisinde bulunan alanlarda ruhsat çıkarması ve petrol şirketlerine vermesinin önüne geçmemesi en büyük hukuksuzluktur. AB bununla yetinmeyerek sırf demokrasi vurgusunu ön plana çıkarmak amacıyla birlik bünyesine dâhil ettiği piyonu Yunanistan'ın, Libya kıta sahanlığına yönelik gerçekleştirdiği gaspı önlemelidir. Nitekim AB, Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik sert söylemlerde bulunmasına rağmen gerçek AB'nin deniz yetki alanlarının belirlenmesinde hiçbir yetkisinin olmadığıdır (TRT Haber, 2019). Aynı zamanda Doğu Akdeniz'de bulunan enerji sahaları bölgede gerçekleştirilen politikaları doğrudan etkilemeye devam ederken çatışma durumunun sonlandırılmadığı Ortadoğu denklemini ve dünya enerji tüketimde Üst sırada bulunan Avrupalı ülkeleri de etkilemektedir. Bu nedenle enerji kaynaklarına bağımlı hale gelen Avrupalı Devletlerin asıl amacı ise Türkiye Cumhuriyeti'nin denkleme girmesini engelleyerek Doğu Akdeniz gazını Avrupa'ya taşımaktır. Çünkü ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi'nin 2010 yılında yayınladığı raporda Doğu Akdeniz bölgesinde toplam değeri 3 trilyon dolar 60 milyar varil petrole eşdeğer zengin hidrokarbon rezervlerinin mevcut olduğu tespit edilmiş bu rakam Avrupalı devletlerin iştahını kabartmıştır. Yine aynı raporda Nil enerji sahasında Kıbrıs Adası ile Mısır arasında kalan bölgede 1,8 milyar varil ham petrol ile 6,3 trilyon metre küp doğalgaz ve 6 milyar varil sıvı doğalgaz olduğu belirtilmekteyken Kıbrıs Adası ile Girit Adası'nın güneydoğusunda kalan Heredot olarak nitelendirilen enerji sahasında 3,5 trilyon metre küplük doğalgaz rezervinin varlığından söz edilmektedir (Aksoy, 2016).

Bu bağlamda Doğu Akdeniz çıkmazında AB üyesi ülkelerin ve ABD'nin Rum tarafını destekleyen açıklamalarda bulunmaları ile çıkarlarını korumaya çalışmaları sonucunda KKTC garantör devleti olan bölgesel aktör Türkiye, Rusya ve Çin arasında var olan ilişkilerin güçlenmesini sağlamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti ısrarla AB, ABD ve Birleşmiş Milletler'e bölge üzerinde Rum tarafının hukuksuz girişimlerinin engellenmesi ve uzlaşma ile eşitliğe dayalı olacak biçimde ortak komite kurulması yönündeki düşüncelerini belirtmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ılımlı politikasına rağmen hem AB ve ABD hem de Birleşmiş Milletler, Rum tarafının hukuksuz girişimlerini engellemedikleri gibi uzlaşma ve ortak komite kurulması konusunda çaba göstermemiştir. AB, Türk tarafının ortak hareket edilmesi gerektiği düşüncesini dikkate almazken üstüne Rum tarafının uluslararası hukuku hiçe sayarak ilan ettiği MEB, AB'nin MEB'ine eklemeye çalışmaktadır. AB uygulamaya çalıştığı bu yöntem ile Doğu Akdeniz ve Ortadoğu denklemine söz sahibi olmak istemektedir. Eğer AB Doğu Akdeniz çıkmazında söz sahibi olmadığı halde Rum tarafı lehine destek olmaya kalkışırsa hukuken işgalci olarak nitelendirilecektir (Güler, 2019).

Mevcut kapasitesi ile çıkardığı doğal kaynakların pazarlanması noktasında sadece Mısır ve Lübnan'a ihraç edilebilen İsrail, AB ve ABD tarafından üretilen projelerde yer edinerek hem Avrupa piyasasına hem de küresel piyasalara yönelmek istemektedir. Bölge devletleri ve küresel aktörlerin (GKRY çıkarlarını koruma peşinde olan AB ve ABD) doğal kaynakların Avrupa iç pazarına taşınması için üç güzergâh mevcuttur. Bu üç güzergâh üzerinden Doğal kaynakların Avrupa pazarına taşınması amacıyla en ucuz ve en makul seçenek Türkiye Cumhuriyeti Üzerinden taşınması olarak görülmektedir. Çünkü bölgedeki doğalgazın Avrupa iç piyasasına girişinin en düşük maliyete sahip olan alternatif güzergâhı İsrail-Haifa-Ceyhan olarak düşünülmektedir. Ayrıca Mısır ve İsrail hükümetlerinin imzaladığı anlaşma ile Leviathan sahasından çıkan doğalgazın Mısır'daki LNG tesislerinde depolanması Mısır üzerinden de Avrupa piyasasına girişinin sağlanması ikinci seçenek olarak bekletilmektedir. Son seçenek olarak nitelenen AB ve ABD tarafından büyük destek bulan fakat hukuka aykırı nitelik taşıyan Doğu Akdeniz (East-Med) boru hattı projesi ile Yunanistan üzerinden doğalgazın Avrupa iç piyasasına ulaştırılmak istenmesidir. Günümüzde hem birliğin hem de bölgedeki devletlerin politikaları bu proje üzerinden temellenmektedir. Fakat projenin maliyetinin yüksek olması ve kıta sahanlığı tartışmaları projeyi tehlikeye atmaktadır. Yine de GKRY tarafının arkasında duran ABD ve AB'nin East-Med projesine destek vermesi İsrail, Yunanistan ve GKRY hükümetlerinin umutlarını korumasına sebebiyet vermektedir (Yorulmaz, 2019).

Doğu Akdeniz'de jeopolitik denklem ve dengeler değiştiren Libya Mutabakatı

Bugün Doğu Akdeniz birbiri ile itilaf içinde olan çok sayıda kıyıdaş devlete ev sahipliği yapmaktadır. Ülkeler, enerji kaynaklarının kullanımı ile aralarındaki husumetin önüne geçmeye çalışmaktadırlar. Bu doğrultuda ülkelerin aralarında yaptığı ikili anlaşmaların yanı sıra bölgedeki enerji stratejisi kapsamında atılan en büyük adım Akdeniz'e kıyısı olan 7 ülkenin Kıbrıs, Yunanistan, İsrail, İtalya, Ürdün, Filistin ve Mısır'ın 2019 yılının başında oluşturdukları "Doğu Akdeniz Gaz Formu" dur. Forumun ile katılımcı ülkeler, hem KKTC hem de Türkiye'yi dışlayarak, bölgesel kaynakların üretimi, tüketimi ve pazarlanması süreçlerinde işbirliği yapmak ve Doğu Akdeniz'i yeni bir enerji üssüne dönüştürmeyi amaçlanmaktadır. Başka bir ifade ile Doğu Akdeniz Gaz Forumu'na katılan ülkeler Türkiye'yi zor durumda bırakarak enerji satrancında mat etmeye çalışmaktadır. Fakat hamle sırası Türkiye'ye gelince, Ankara Doğu Akdeniz'deki bu durumu göz önüne alarak aynı havza içerisinde yer alan Libya hamlesini yapmıştır¹. Böylelikle Türkiye, hem Libya ile deniz sınırını belirlemiş, hem de Doğu Akdeniz'deki egemenlik haklarını hiçe sayan girişimleri engelleyecek tarihi bir adım atmıştır. Böylelikle Marmaris-Fethiye-Kaş kıyı hattı ile Derne, Tobruk ve Bordia hattı birbirine komşu bölgeler olmuştur. En önemlisi de Yunanistan ve GKRY'nin tezleri boşa çıkartılmıştır. Başka bir ifade ile Türkiye, AB ve ABD destekli Yunanistan ve GKRY'nin Doğu Akdeniz atağına Libya ile yapılan mutabakat ile yanıt vermiştir. Ayrıca mutabakat ile Türkiye olası denizalanı kaybının önüne geçmiştir. Anlaşma ile sadece iki ülke arasında deniz yetki şeridi çekilmemiş aynı zamanda bölgede petrol ve doğalgaz arama, tarama ve çıkarma çalışmalarında Türkiye ve Libya söz sahibi olmuştur. Ayrıca bu şerit ile Yunanistan, Güney Kıbrıs ve Mısır arasında kalkan oluşturulmuştur. Bilhassa Deniz Yetki Alanlarını Sınırlandırma anlaşması ile Türkiye bölgedeki planların önüne geçerek ABD ve AB'nin başını çektiği "Şer ittifakının" oyununu bozmuştur.

Bölgesel ve küresel aktörlerin Doğu Akdeniz denklemi içerisindeki mücadelelerini siyasi bir mücadele olduğunu belirtebiliriz. Türkiye BM'nin meşru saydığı Libya Ulusal Mutabakat hükümeti ile yaptığı anlaşma sonrası Yunanistan ve ona destek veren ülkelerin harekete geçmesi bunu doğrulamaktadır. Fakat her ne kadar da Yunanistan ve arkasındaki AB ve ABD gibi aktörler harekete geçmiş olsalar da, adaların deniz yetki alanlarının sınırlı olacağına dair çok sayıda uluslararası yargı kararı, Ankara ile Trablus arasında atılan bu adımı desteklemektedir (İnat, 2019). Türkiye'nin Libya hamlesi ile hem Yunanistan'a, hem GKRY'ne, hem de bölgenin diğer aktörlerine; "eğer Doğu Akdeniz'de oyunu böyle oynamak istiyorsanız, bu da benim oyunum, Doğu

1 *Mevzubahis mutabakat aşığıdaki hususları içermektedir:* Türkiye, Libya'da Ani Müdahale Kuvveti kurulmasına destek verecek, İki ülke ortak tatbikat ve istihbarat paylaşımında bulunacak. Kara, deniz ve hava araçları ile eğitim üsleri tahsis edilebilecek, Ayrıca Ortak Savunma ve Güvenlik İş Birliği Ofisi de kurulabilecektir.

Akdeniz’de bende varım dedi.” Böylelikle Türkiye, “Mavi Vatan” teziyle Doğu Akdeniz’in Türkiyesiz ve KKTC’siz olmayacağını kanıtlamıştır. Bundan sonraki süreçte tarafların bozulan müzakere sürecini yeniden başlaması kaçınılmaz gibi gözükmektedir. Çünkü bugün gelinen noktaya baktığımızda Yunanistan çok zor durumda kalmıştır. Ayrıca ABD ve AB ile Yunanistan, Akdeniz’deki planlarının veya stratejisinin Türkiye tarafından nasıl bozulduğunu görmüştür.

Türkiye’nin Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile 27 Kasım 2019’da iki ülkenin uluslararası hukuktan doğan haklarının muhafazası için “Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakatı” imzalaması, sadece Yunanistan ve GKRY’ni değil ABD ve AB’ni de rahatsız etmiştir. Aynı zamanda da ülke içerisindeki muhalif kesim de anlaşmaya sert tepki göstererek eleştirmiştir. Bu hususta Yunanistan, ABD, AB, Fransa, Almanya gibi ülkelerin Türkiye tepki göstermeleri kendi perspektiflerinde normal karşılanabilir, fakat Türkiye’deki muhalefetin iktidarı “Libya’da ne işimiz var?” gibi sorularla eleştirmesi hiç hoş karşılanacak bir durum değildir. Libya’da ne işimiz var diye eleştirenlere şu cevabı verebiliriz; Birinci olarak Türkiye’nin Libya ile akdettiği mutabakat, Doğu Akdeniz’de hem dengeleri hem de jeopolitik denklemleri değiştirecek öneme sahiptir. Öncelikle Türkiye, Libya ile imzaladığı anlaşma ile genelde Akdeniz özelde Doğu Akdeniz’deki tüm hak ve hukukunun koruma altına almıştır. İkinci olarak Türkiye, KKTC ile yaptığı MEB anlaşması ile anlaşmanın kapsadığı bölgede enerji kaynaklarının çıkarılması ve işletilmesini çok net bir şekilde ortaya koymuş ve Libya ile yaptığı mutabakat ile Türkiye, Kıbrıs’ın batısındaki 200 millik bu alanı tescil ettirmiştir. Üçüncüsü ise daha düne kadar Türkiye ile Yunanistan arasında deniz sınırını belirleyen bir anlaşma bulunmamaktadır. Fakat Yunanistan Ege Deniz’indeki deniz sınırını 6 milden fazla olduğunu ileri sürerek kıta sahanlığını adaları kapsayacak şekilde tanımlamaktadır. Türkiye ise uzun süredir Yunanistan’ın tezine karşı çıkıyordu. Yunanistan’ın tezine göre Atina’nın kara suları Meis ve Rodos adasını içine alacak şekilde Türkiye’nin kıta sahanlığını bölüyordu. Fakat Türkiye ile Libya arasında yapılan mutabakat sonucunda hem Yunanistan’ın tezini tamamen çürütmüş hem de bölgedeki güç dengelerini değiştirmiştir (İncekaya, 2019). Türkiye’nin Libya ile yaptığı mutabakat sadece bölgede dengeleri değiştirmemiş, aynı zamanda da bölgedeki jeopolitik denklemleri altüst etmiştir. Doğu Akdeniz’de enerji kaynaklarının keşfedilmeye başlanmasıyla birlikte bölge sadece ticaret yollarının denetim altına alınması açısından değil, aynı zamanda enerji kaynaklarına hâkimiyet açısından önemini daha da artırmıştır. Dolayısıyla Enerji faktörü, bugün Doğu Akdeniz’in jeopolitik önemini değiştirmiştir. Çünkü bugün bölgede keşfedilen kaynaklar sadece bölge ülkelerinin ilgisini artırmamış, aynı zamanda uluslararası aktörler ve kuruluşlarında bölgeye ilgi duymasına neden olmuştur. Dolayısıyla bölgede etki kurmak isteyen devletlerin sayısı artmış ve Doğu Akdeniz bölgesi küresel güçlerin çatışma alanı haline dönüştürülmüştür.

Konuya Kıbrıs üzerinden enerji bağlamında bakıldığında, bölgedeki gerek sahil devletler, gerekse uluslararası aktörler ve şirketler dış politikalarını ya enerji arzının karşılanması ya da pazar ihtiyaçlarını gidermek üzere formüle ettikleri görülmektedir. Fakat bugün GKRY’nin uzlaşmaz tavrından dolayı Kıbrıs sorunu çözülememektedir. Kıbrıs sorununun çözülememesi bütün Akdeniz Havzası’nı olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla bölgede sınırı olan devletler ya birilerini baypas ederek ya da ikili veya çok katımlı ittifak oluşturup Kıbrıs üzerinden bölgede hâkimiyet kurmaya çalışmaktadır. Ayrıca bölgedeki aktörler, bölgede daha fazla kaynağa sahip olma arzusu ile deniz yetki alanı genişletmek istemektedir. Bu nedenle aktör devletlerin farklı argümanlar ortaya koyarak çeşitli hamleler yapmaya çalıştıklarını ifade edebiliriz. Bu hususta KKTC’nin Ekonomi ve Enerji Bakanı Hasan Taçoy, Ankara ile Lefkoşa arasında doğalgaz boru hattı projesinin kurulmasını gündeme getirmiştir. Hasan Taçoy, bu boru hattı projesinin çift yönlü olması gerektiğini savunarak, bir taraftan Türkiye’den KKTC’ye doğalgaz transferi yapılırken diğer taraftan da Akdeniz’de bulunan doğalgazın KKTC ve Türkiye üzerinden Batı’ya götürülebileceğini belirtmiştir (Sağsen, 2019). Bu açıklamanın hemen sonrasında Türkiye’nin Libya ile mutabakat yapması, hem Batılı ülkeler hem de sahil devletleri tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Hatta Ankara’nın bu hamlesi, Doğu Akdeniz’in jeopolitiğini köklü bir şekilde değiştireceği düşüncesiyle sahil devletleri ve uluslararası aktörleri tedirgin etmiştir.

Bilhassa Kıbrıs açıklarındaki endişelerin ve sorunun kaynaklarından birisi Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynaklarının nasıl pazarlanacağı ve hangi yollar ile Avrupa'ya taşınacağıdır. Bu doğrultuda yapılan tartışmalarda dile getirilen ortak çözüm, Doğu Akdeniz'deki doğalgazın en az maliyet ile Avrupa'ya taşınması ancak Türkiye üzerinden olacağı yönündedir. Çünkü Yunanistan ve İtalya üzerinden doğalgaz boru hattı inşa edilmesinin oldukça maliyetli olacağı hesaplanmaktadır. Fakat Yunanistan, GKRY ve İsrail, bu önerinin Türkiye'ye bağımlılığı artıracığı ve Ankara'yı güçlendireceği endişesiyle karşı çıkmaktadır. Zira Türkiye açısından en önemli konulardan biride enerji kaynaklarının naklidir. Türkiye bulunduğu konumu itibariyle bir enerji geçiş noktasıdır. Hatta Türkiye bu konuda pek çok boru hattına ve avantaja sahiptir. Bu nedenle gazın Avrupa'ya taşınması için jeostratejik öneme sahip güzergâhları mevcuttur. Türkiye bunu taraflara sürekli iletirken, aslında Türkiye'nin güvenli bir yol olduğu da vurgulamaktadır. Tatbiki Doğu Akdeniz'deki gazın Avrupa'ya en güvenli ve uygun maliyetli olarak taşınması, Türkiye güzergahlarından geçirilmesiyle mümkündür. Ama bölgede ayak sürüten ülkeler var. Durum böyle olunca da mücadelenin enerjinin ötesine geçtiği görünmektedir.

Eğer Doğu Akdeniz'de doğalgaz çıkartılacak ise bu çıkartılan gaz bir şekilde Avrupa'ya taşınması gerekmektedir. Dolayısıyla da Doğu Akdeniz'de çıkartılacak enerjinin dünya pazarına taşınmanın alternatif yolları bölgedeki aktörler tarafından konuşulmaktadır. Bu alternatiflerden bir diğeri ise Doğu Akdeniz'den tutun Ege boyunca Yunanistan üzerinden taşınmasıdır. Fakat bu güzergâh maliyet bakımından değerlendirildiğinde pekte anlamlı görülmektedir. Burada iki tane alternatif yol karşımıza çıkmaktadır; Bunlardan birisi, doğrudan doğalgaz boru hattı, diğeri ise boru hatları ile Türkiye üzerinden Avrupa pazarına taşımak. Burada en ucuz maliyete sahip olan güzergâh Türkiye üzerinden dünya pazarına taşınması olarak görülmektedir. Fakat aktörler pazara taşınacak doğalgazın en ucuz Türkiye üzerinden olacağını hesabını yapmış olmalarına rağmen araya politik mevzuların girmesiyle birlikte Yunanistan, Güney Kıbrıs ve diğer aktörler East-Med Projesi'ni gündeme getirmişlerdir. Her ne kadar Yunanistan ve East-Med Projesi'nin tarafları bu projeyi gündeme getirip aralarında uzlaşma sağlamış olsalar da mali açıdan değerlendirildiğinde bu projenin işlerlik kazanması çok zor görünmektedir. Fakat bu proje, siyaseten AB tarafından Türkiye'ye karşı tehdit unsuru olarak desteklenmiş olsa da gerçeklik kazanmamıştır. Çünkü Türkiye'nin mevcut jeopolitik konumu ve özellikle Libya ile imzaladığı mutabakat, AB'nin ve ortaklarının doğalgazın Avrupa'ya taşınması için Türkiye'ye muhtaç olduklarını bir kez daha ortaya koymuştur. Burada uygulamaya çalıştıkları senaryo aslında, hem rezervlerin paylaşılması hem de bulunan gazın taşınması sırasında Türkiye'yi en minimum kazanca razı etmek olduğunu ifade edebiliriz.

Büyük güçlerin Doğu Akdeniz ile ilgili olarak kendi stratejilerini hayata geçirirken Türkiye'yi hesaba katmadıkları görülmektedir. Hatta AB ve ABD gibi güçler Türkiye'yi başka bir güce yaklaşmış, o güç ile işbirliği yapmaması için tehditlerde bulunmaktadırlar. Türkiye ise özellikle Batı'nın ekonomik ambargo ve yaptırım gibi tehditlerine karşı boyun eğmeden hem Ortadoğu'da hem de Doğu Akdeniz'de kendi imkânları ile mücadele etmektedir. Bugün Türkiye, Deniz Kuvvetleri'nin koruması altında kendi sismik arama ve sondaj gemileri ile Doğu Akdeniz'de aktif olarak arama faaliyetlerini sürdürmektedir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de sahada olması ve hidrokarbon enerji kaynakları arama faaliyetleri gerçekleşmesi, AB ve ABD'yi rahatsız etmiş Brüksel ve Washington yönetimlerinin sert eleştirilerine maruz kalmasına neden olmuştur. Fakat Türkiye tehditlere ve tepkilere rağmen sondaj faaliyetlerine devam etmektedir. Hatta Türkiye, Batı'nın tehditlerine rağmen önemli bir hamlede bulunarak Libya Ulusal Hükümeti ile MEB Mutabakatı yapmıştır. Libya hamlesi ile Türkiye, gerek Doğu Akdeniz'de siyasi politikalar ile uluslararası hukuka aykırı hareket eden sahil devletleri, gerekse ABD, AB ve Rusya gibi aktörlerin, beklemedikleri yerden hamle yaparak planlarını bozmuştur. Başka bir ifade ile Türkiye'nin BM'nin resmi olarak tanıdığı, Libya Ulusal Hükümeti ile yaptığı MEB Mutabakatı Doğu Akdeniz'de hem jeopolitik dengeleri hem de küresel denklemleri ciddi anlamda bozmuştur.

Türkiye, Libya mutabakatı ile Doğu Akdeniz'de jeopolitik dengeleri değiştirecek önemli bir hamle yaparak bölgede siyaseti belirleyecek inisiyatif almıştır. Böylelikle Doğu Akdeniz için öngörülen klasik hipotezlerde yıkılmıştır. Ayrıca mutabakat ile birlikte Türkiye'nin bölgede, bölge ülkeleri ile anlaşma yapmadığı tezi çürütüldüğü gibi KKTC ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de hukuki ve siyasi açıdan dışlanamayacağı gerçeği ortaya konulmuştur.

BM Deniz Hukuku Sözleşmesi, devletlerin deniz yetki alanlarının sınırlandırılması ve denizlerin su altı ve su üstü kaynaklarının kullanımı ile ilgili olarak adil ve hakkaniyete uygun olarak paylaşılmasını öngörmektedir. Fakat Doğu Akdeniz’e sahil devletlere baktığımızda, devletler hakkaniyet, hakça çözüm, oransallık ve kapatmama ilkeleri ihlal edildiği görülmektedir. Bu hususta Libya Mutabakatına kadar en çok mağdur edilen Türkiye ve KKTC devletleri olmuştur. Bilhassa Yunanistan, Girit’ten Meis Adası’na kadar uzanan bölgeyi tek bir sahil şeridi olarak kabul ederek uzun bir süre Türkiye’nin deniz sınırını ihlal etmiştir. Türkiye ise Yunanistan’ın bu girişimini uluslararası hukuk ihlali olduğu gerekçesi ile sert tepkiler göstererek, ana kararlar arasında MEB alanı Türkiye, Mısır ve Libya ile birlikte belirlenmesi gerektiğini savunmuştur ve savunmaya devam etmektedir. Ayrıca GKRY’nin adadaki Türkleri yok sayarak Doğu Akdeniz’de çok uluslu şirketlere arama tarama yapması için ruhsat vermesi Türkiye ve KKTC’nin sert tepkisine neden olmuştur. Çünkü GKRY adadaki Türk halkını ve egemen bir devlet olarak KKTC’nin eşit haklarını göz ardı ederek adanın geneli adına diğer devletlerle anlaşma imzalamaktadır. Burada şunu belirtelim ki, hem Yunanistan, hem de GKRY, Kıbrıs Adası üzerinde iki egemen bağımsız devletin bulunduğunu kabul etmesi gerekmektedir. Çünkü bugün KKTC egemen bir devlettir ve dolayısıyla adanın güneyinde bulunan Rumlar kadar Kıbrıs adası üzerinde eşit haklara sahiptir. Dolayısıyla Rum yönetimi adanın bütünü adına tek imza yetkisine sahip devleti değildir. Bu hukukta yetki aşımı olarak kabul edilmektedir. Bu hususu Türkiye pek çok kez BM gündemine taşımış olmasına rağmen BM’den GKRY’ni caydıracak hiçbir karar çıkmamıştır.

Bu çerçevede Türkiye, girişimlerinden ve tepkilerinden her hangi bir sonuç alamaması üzere, Doğu Akdeniz’de oynanan bütün oyunları bozacak hamleyi yapmak zorunda kalmış ve Türkiye Doğu Akdeniz’deki ikinci deniz yetki alanlarını sınırlandıran Libya Mutabakatını imzalamıştır. Mevzubahis mutabakat sadece iki ülke arasında deniz sınırını belirlememektedir, aynı zamanda da mutabakat aşağıdaki hususları içermektedir: Türkiye, Libya’da Ani Müdahale Kuvveti kurulmasına destek verecek, İki ülke ortak tatbikat ve istihbarat paylaşımında bulunacak. Kara, deniz ve hava araçları ile eğitim üsleri tahsis edilebilecek, Ayrıca Ortak Savunma ve Güvenlik İş Birliği Ofisi de kurulabilecektir (Kısacık ve Erenel, 2019, s.54). Mutabakatın Türkiye açısından genel önemine bakıldığında; her şeyden önce Türkiye, Doğu Akdeniz’de yeni kıta sahanlığını ve MEB sınırlarını garanti altına alarak Yunanistan’ın GKRY ve Mısır ile imzaladığı deniz yetki anlaşması hukuki olarak önemi yitirmiştir. Ayrıca Türkiye’nin 2004 yılında Birleşmiş Milletlere bildirdiği Batı sınırlarının koordinatları Libya anlaşması ile hukuki olarak tescillenmiş oldu. İkinci olarak Türkiye bu yeni hukuki hamlesiyle, Yunanistan-GKRY-Mısır üçlüsünün deniz hukuku genel ilkeleri ve BM’ye aykırı olarak ihdas etmeye çalıştığı, Doğu Akdeniz’de 533 deniz mili uzunluğa sahip Anadolu kıyılarını ve KKTC’nin haklarını ağır şekilde ihlal eden sözde MEB hattını Batı ekseninde delmek suretiyle, tarihi bir başarı elde etmiştir. Üçüncü olarak Türkiye, Libya ile deniz sınırı komşusu olmuş ve Libya Mutabakatına benzer MEB anlaşmalarının İsrail ve Mısır yönetimleri ile yapabileceğinin mesajını vermiştir (Çaşın, 2019). Ayrıca Türkiye Libya Mutabakatı ile Doğu Akdeniz’de kendisinin dâhil olmadığı hiçbir oluşuma ve oldubittilere izin vermeyeceği “Mavi Vatan” tezini ortaya koymuştur.

Sonuç ve Değerlendirme

Doğu Akdeniz, dünya deniz taşımacılığının önemli bir geçiş noktasındadır. Ama bölgede bulunduğu iddia edilen enerji rezervleri bölgenin önemini daha da artırmaktadır. Dolayısıyla Doğu Akdeniz’deki enerji rezervleri potansiyel bölge ülkelerinin yansıra dünyanın önde gelen şirketlerinin ve enerji ihtiyacı yüksek devletlerin de dikkatini çekmektedir. Bu durum bölgeyi yeni bir mücadele ve yeni bir kriz alanı haline getirmiştir.

Bugün Doğu Akdeniz’deki tüm aktörlerin çeşitli politikalar ve ittifaklar peşinde olduğu görülmektedir. Bu çerçevede konu bölge ülkeleri açısından üç boyutlu; Kıbrıs sorunu, uluslararası hukuk ve enerji güvenliğidir. Ancak Türkiye ve KKTC’nin içinde olmadığı, bölgeden çıkan petrol ve doğalgazın dengeli dağıtılmadığı ve en uygun şekilde Avrupa pazarına taşınmadığı sürece bölgede kalıcı bir çözüm bulunması zor görünmektedir. Bölgenin ortak güvenliği, yaşanan itilafların sona ermesi ve Akdeniz’in bir barış gölüne dönüşmesi için en uygun çözüm uluslararası hukuktan kaynaklanan hakların kullanılmasıdır. Bugün Türkiye ve Kıbrıslı Türkler Doğu Akdeniz’de bunun mücadelesini vermektedir.

Bölgede, Türkiye'nin ve KKTC'nin içinde olmadığı bir denklemin kurulamayacağı açıktır. Bölgede hem Kıbrıs Türkünün siyasi iradesi, hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgedeki mevcudiyeti ve aktör oluşu göz ardı edilemez ve dışarıda bırakılamaz. Türkiye şu karamsarlığa kapılmamalıdır; Örneğin son dönemlerde Türkiye'de bazı kesimlerde şöyle bir yaklaşım var; "Bütün dünyayı karşımıza aldık. " Bu karamsarlığa kapılmak yersiz ve gereksizdir. Bir kere ABD'nin bu bölgeye dair ulusal menfaatleri ile Rusya'nın menfaatleri birbiriyle örtüşmemektedir. Aynı zamansa da ABD ve AB'nin de menfaatleri bire bir örtüşmemektedir. Bu bölge bir tarafta KKTC ve Türkiye Cumhuriyeti var diğer taraftan da onların karşısında diğerleri var diye bir şey yoktur. Burada her devletin ve her şirketin belli bazı menfaatleri vardır. Bunların ne oranda örtüştüğünü dikkate alarak bir oyun kurmak gerekmektedir.

Her şeye rağmen Türkiye, bölgedeki kaynakların daha adil ve uluslararası hukuka uygun pay edilmesi hususunda çağrılarına devam etmektedir. Türkiye'nin bu çağrı karşılık bulursa o zaman uluslararası hukuk normları üzerinden değerlendirme yapılması mümkün olabilecektir. Fakat bölge aktörleri bugün böyle bir düzlemde değildir. Bugün her bir aktör kendi inisiyatifi ile fiili durumlar yaratarak kendini koruma ve maksimize etme peşindedir. Dolayısıyla Bölgedeki bu fiili durum uzun bir süre böyle devam edecek gibi görünmektedir. Belki kısa vadede bölgedeki tansiyon biraz düşüp sonrasında tekrar artabilir. Ne zaman bölgedeki aktör devletler akılselim davranır, bölgenin tüm aktörleri dâhil edilerek yetki sınırlandırması yapılacağına farkına varırsa, belki o zaman sağlıklı bir masa kurulur ve bu masada diplomasi ve barışçıl yöntemlerle hakkaniyet ve uluslararası hukuk prensipleri çerçevesinde Doğu Akdeniz'deki sorunlara bir çözüm yolu bulunabilir.

Fakat bugün karşımızda çok yönlü bir Doğu Akdeniz resmi bulunmaktadır. Türkiye ise bu resmin farkında olduğundan dolayı her türlü enstrümanı kullanmak zorundadır. Tabi bunu yaparken de Türkiye, uluslararası hukuk dışına çıkılmaması için büyük çaba sarf etmektedir. Zaten Doğu Akdeniz'deki bugünün mücadelesi belli bir sahada iki devlet arasındaki mücadele değildir. Tam tersi pek çok devletin birbirlerine karşı mücadelesidir. Bu mücadele karşısında Türkiye ve KKTC uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarını kullanmak ve AB ve ABD'nin tepkilerine rağmen geri adım atmamakta ve haklarını alıncaya kadar da geri adım atmayacaktır ve atmamalıdır.

Kaynakça

- Ametbek, D. (2020). Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki Tutumu, ANKASAM, <https://orsam.org.tr/tr/dogu-akdenizde-turkiye-rusya-is-birligi-ve-libya-krizinin-ekonomi-politigi/>, (Erişim Tarihi: 20.04.2020).
- Bayrak, Y. (2019). Doğu Akdeniz Bağlamında Rusya, TESPAM, <https://www.tespam.org/dogu-akdeniz-baglaminda-rusya-yahya-bayrak/>, (Erişim Tarihi: 20.04.2020).
- Bigaç, O. (2019). Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Politikası, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan, s.1.
- Birsel, H. & Duman O. Ö. (2015). Kıbrıs ve Doğu Akdeniz Enerji Sorunları, Uluslararası Tarih kongresi, Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke, s.8.
- Can, F. (2019). Doğu Akdeniz'de Ne Kadar Doğalgaz Rezervi Var?, Euronews, 31.12.2019, <https://tr.euronews.com/2019/12/31/dogu-akdeniz-ne-kadar-dogalgaz-rezervi-var-en-buyuk-payi-hangi-ulkeler-alacak>, (Erişim Tarihi: 05.03.2020).
- Çakır, R. (2011). 2000'lerden İtibaren Doğu Akdeniz'de Enerji Alanında Yaşanan Gelişmelerin Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Sorunlarına Etkisi", Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2011, s. 28.
- Çaşın, M. H. (2019). Türkiye-Libya anlaşmasının hukuki ve stratejik boyutları, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-libya-anlasmasinin-hukuki-ve-stratejik-boyutlari/1668270>, (Erişim Tarihi: 08.01.2020).

- Ercümen, M. A. (2016). "Doğu Akdeniz Enerji Rekabeti, İnsani Ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, Araştırma Rapor No.23, İstanbul.
- Güler, G. (2019). Türkiye, AB ve Rusya'nın Son Süreçteki Doğu Akdeniz Politikası, Türkiye Uluslararası ilişkiler Ve Strateji Merkezi, 15.09.2019, <http://turksam.org/turkiye-ab-ve-rusyanin-son-surecteki-dogu-akdeniz-politikasi>, (Erişim Tarihi:06.03.2020).
- Güneş, M. & Arslan T. (2018). Enerji Bağımlılığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye Üçgeni ve Doğu Akdeniz Alanı, *International Journal of Humanities and Education*, 4(4), 32-60.
- İnat, K. (2019). Doğu Akdeniz Sorununun Nedenleri ve Türkiye'nin Politikası, <https://www.setav.org/dogu-akdeniz-sorununun-nedenleri-ve-turkiyenin-politikasi/>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).
- İncekaya, G. (2019). Libya ile varılan anlaşma Doğu Akdeniz'de dengeleri değiştirecek <https://www.aa.com.tr/tr/libya/libya-ile-varilan-anlasma-dogu-akdenizde-dengeleri-degistirecek/1662149>, (Erişim Tarihi: 04.04.2020).
- Kedikli, U. & Çağlayan, Ö. (2017). Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz'in Önemi, *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2017(1), 120-138.
- Kısacık, S. & Erenel, F. (2019). Doğu Akdeniz Güvenlik Algılamaları Bağlamında, Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması (The Permanent Structured Cooperation- PESCO) ve Enerji Güvenliği Meselelerinin Avrupa Birliği- Türkiye İlişkilerine Olası Yansımalarını Anlamak, *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2(1), 54.
- Özbeç, H. G. (2018). Kıbrıs'ın Afrodit'i İsrail'in Leviathan'ı Mısır'ın Zohr'u, Gerçek Hayat, 05.03.2018, <http://www.gercekhayat.com.tr/dunya/kibrisin-afroditi-israilin-leviathani-misirin-zohru/> (Erişim Tarihi: 05.03.2020).
- Özdemir, Ç. (2018). Rusya'nın Doğu Akdeniz Stratejisi, *SETA ANALİZ*, 230, 1-16.
- Özkan, A. (2018). Doğu Akdeniz Rusya'nın Hâkimiyetine Giriyor, T24, <https://t24.com.tr/yazarlar/akdogan-ozkan/dogu-akdeniz-rusyanin-hakimiyetine-giriyor,20977>, (Erişim Tarihi: 20.04.2020).
- Sağsen, İ. (2019). Türkiye-Libya anlaşması: Doğu Akdeniz'de jeopolitik denklem değişiyor <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-libya-anlasmasi-dogu-akdeniz-de-jeopolitik-denkle-degisiyor/1661248>, (Erişim Tarihi: 07.04.2020).
- TRT HABER, (2019). Dış İşleri Sözcüsü Aksoy'dan AB'ye Libya Mutabakatı Tepkisi, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/disisleri-sozcusu-aksoydan-abye-libya-mutabakati-tepkisi-446501.html>, (Erişim Tarihi: 05.03.2020).
- Varlı, İ. (2018). Leviathan'dan Afrodit'e Doğu Akdeniz'de Enerji Savaşı", Birgün, <https://www.birgun.net/haber/leviathan-dan-afrodite-d-akdeniz-de-enerji-savasi-231128>, (Erişim Tarihi:05.03.2020).
- Yeni Şafak, (2020). İsrail' Yavuz'la Mesaj, <https://www.yenisafak.com/gundem/israile-yavuzla-mesaj-3522446>, (Erişim Tarihi:05.03.2020).
- Yorulmaz, R. (2019). Doğu Akdeniz'de Yeni Denklemler, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, <https://orsam.org.tr/tr/dogu-akdenizde-yeni-denklemler/>, (Erişim Tarihi: 07.03.2020).
- Yorulmaz, R. (2020). Doğu Akdeniz'de Türkiye- Rusya İş Birliği ve Libya Krizinin Ekonomi Politikası, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, <https://orsam.org.tr/tr/dogu-akdenizde-turkiye-rusya-is-birligi-ve-libya-krizinin-ekonomi-politigi/>, (Erişim Tarihi: 20.04. 2020).

Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Doğu Akdeniz'deki Münhasır Ekonomik Bölge İlanları ve Sınırlandırmaları: Türkiye'nin Güvenliği ve KKTC Üzerindeki Etkiler

Exclusive Economic Zone and Delimitation Agreements in the Eastern Mediterranean within the Framework of International Law: The Effects on the Turkey's Security and TRNC

Öğr. Gör. Gamze ALPER*

Başvuru Tarihi: 03.02.2020
Kabul Tarihi: 27.07.2020
Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Bu çalışmada, tarih boyunca coğrafi, ekonomik ve siyasi olarak büyük bir öneme sahip olmuş Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki Münhasır Ekonomik Bölge ilanları, sınırlandırma anlaşmaları ve deniz yetki alanları uyumsuzluklarının Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti açısından etkilerinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, münhasır ekonomik bölge kavramının uluslararası deniz hukukundaki yeri incelendikten sonra, Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki kıyıdaş ülkelerin izledikleri münhasır ekonomik bölge politikaları ve Türkiye'nin bölgedeki uluslararası hukuktan kaynaklı hakları değerlendirilerek, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin kimi bölge ülkeleri ile imzaladığı sınırlandırma anlaşmalarının, Türkiye'nin söz konusu hak ve yetkileri açısından nasıl etkilerinin olduğu ortaya konmuştur. Diğer yandan Libya ile imzalanmış olan deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına yönelik anlaşma, Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve İsrail arasındaki yakınlaşma karşısında Türkiye'nin bölgedeki menfaatlerinin uluslararası hukuka uygun olarak ortaya konması bakımından önemli bir noktada yer almaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'nin diğer bölge ülkeleriyle de yapacağı anlaşmalarla bölgede daha aktif bir tutum izlemesinin mümkün olduğu ve sorunların çözümünde işbirliğinin etkili bir yöntem olabileceği savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Kıbrıs, Doğu Akdeniz, Münhasır Ekonomik Bölge

* Anadolu Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Birimi, gamzealper@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0084-760X

Abstract

The purpose of this study is to examine the effects of the exclusive economic zone, the delimitation agreements and the disputes concerning maritime zones in the Eastern Mediterranean, which had a great importance geographically, economically and politically throughout history on Turkey and Turkish Republic of Northern Cyprus. In this context, the place of the exclusive economic zone concept in international maritime and the exclusive economic zone policies followed by the coastal states in the Eastern Mediterranean have been examined. In addition, the rights and authorities of Turkey stemming from the international law in the region and the effects of the delimitation agreements that were signed between Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus and some other states on Turkey's rights in question have been evaluated. Against the collaboration among Greece, Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus and Israel, the Agreement between Turkey and Libya on the delimitation of the maritime jurisdiction areas has an important role in terms of the protection of Turkey's interests in the region. Accordingly, this study argues that Turkey may have a more active role in the region by signing new exclusive economic zone and delimitation agreements with the other countries of the region.

Keywords: Turkey, Cyprus, Eastern Mediterranean, Exclusive Economic Zone

Giriş

Sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik önemle Doğu Akdeniz Bölgesi'nin siyasi ve ekonomik bir mücadele alanı olarak gündeme gelmesi bir yakın dönem meselesi olmamakla birlikte, bölge ülkeleri arasında yaşanan yetki alanları mücadelesi günümüzde daha da tartışılabilir hale gelmiştir. 2000'li yılların başından itibaren gerçekleştirilen münhasır ekonomik bölge (MEB) ilanları ve bölge ülkeleri arasında imzalanan sınırlandırma anlaşmaları ile bölgedeki enerji kaynakları üzerindeki mücadele, Doğu Akdeniz Bölgesi'nde hak ve yetkilere haiz olan Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) ekonomik ve siyasi çıkarları bakımından olduğu kadar güvenlikleri açısından da önemli bir noktada yer almaktadır.

1945'ten itibaren ABD'nin ve sonrasında Latin Amerika ülkelerinin deniz alanlarındaki doğal kaynaklardan yararlanma isteğine paralel olarak gelişen MEB kavramı 1982 yılında Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) ile uluslararası hukuktaki yerini almıştır. Karşılıklı kıyıları bulunan devletlerin MEB'lerinin çakışması durumunda ihtiyaç duyulacak olan MEB sınırlandırmaları ile ilgili düzenlemeye de yine bu Sözleşmede yer verilmiştir. Takip eden dönemde Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki kıyıdaş ülkeler tarafından, bölgenin zengin kaynaklarından yararlanma adına MEB'ler ilan edilmeye ve sınırlandırma anlaşmaları yapılmaya başlanmıştır.

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) Doğu Akdeniz'deki tek taraflı MEB ilanları ve 2007 yılında arama ruhsatı çıkarmış olduğu 13 adet saha arasında yer alan 12 numaralı sahada başlatmış olduğu sondaj çalışmaları bölgedeki yetki alanları uyuşmazlığının temelini oluşturmaktadır. Diğer yandan Doğu Akdeniz'in bir diğer kıyıdaş devleti Yunanistan'ın hakkaniyet ilkesine aykırı bir şekilde Adaları esas alarak gerçekleştirmeye çalıştığı sınırlandırmalar, Türkiye'nin bölgede sınırlı bir alana hapsedilmeye çalışması çabalarının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Başta GKRY olmak üzere bölge ülkelerinin imzaladıkları sınırlandırma anlaşmaları ve son dönemde EastMed Doğalgaz Boru Hattı Anlaşması'nın imzalanması ile nihayetlenen İsrail, Yunanistan ve GKRY arasındaki yakınlaşma Türkiye'nin de bölge ülkeleri ile işbirliklerini artırması gerektiğine işaret etmektedir.

Bu çalışmada öncelikle MEB kavramının uluslararası deniz hukukundaki yeri ve MEB'in sınırlandırılmasına dair uluslararası hukuki düzenlemelere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde Doğu Akdeniz Bölgesi üzerinde son 20 yıllık dönemdeki tartışmaların odak noktasını oluşturan bölge ülkelerinin tek taraflı MEB ilanları ile birbirleri ile imzalamış oldukları sınırlandırma anlaşmaları ele alınmıştır. Çalışmanın dördüncü ve beşinci bölümlerinde Türkiye'nin Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki MEB politikaları ile diğer bölge ülkelerinin yaklaşımlarının, Türkiye'nin güvenliğine ve KKTC'ye etkileri değerlendirilmiştir. Sonrasında, bölge ülkelerinin deniz yetki alanlarındaki çatışan çıkarları liberal uluslararası ilişkiler kuramı çerçevesinde ele alınmış ve bölgedeki uyuşmazlıkların, Türkiye ve diğer bölge ülkeleri açısından çözümünde işbirliğinin etkileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Son olarak ise Türkiye'nin bundan sonraki süreçte Doğu Akdeniz Bölgesi'nde izlemesi gereken politikalara yönelik bir değerlendirmede bulunulmuştur.

Uluslararası Hukukta Münhasır Ekonomik Bölge Kavramı

Devletlerin denizlerdeki egemenlik hakkı iddialarının bir yansıması olarak ortaya çıkan MEB kavramının geçmişi 1945 tarihli Truman Bildirisi'ne kadar uzanmaktadır. ABD, bu bildiri ile deniz yatağı ve toprak altındaki doğal kaynakları kontrol altında tutma ve bu alanlarda yetki sahibi olma iddiasını taşıyan kıta sahanlığı kavramından bahsetmiştir. 1947 yılında ise önce Şili kıta sahanlığı altında ve üzerindeki kaynaklarla ilgili egemenlik iddiasında bulunmuş; ardından Peru yayınladığı bir bildiri ile 200 mil genişlikteki deniz bölgesinde doğal kaynakların korunması ve kullanımı hakkında egemenliğe sahip olduğunu bildirmiştir. Takip eden yıllarda Kosta Rika, El Salvador, Uruguay gibi diğer Latin Amerika ülkeleri tarafından da 200 millik alanda kaynakların kullanımı, balıkçılık ve avlanma konularında egemenlik hakları iddia edilmiştir (Bozkurt, 2006, s.58-60).

Söz konusu ülkelerin girişimleri yanında MEB kavramının gelişiminde etkili olan bir diğer unsur, 1958 Cenevre Karasuları Sözleşmesi'nin bu konuda herhangi bir uzlaşma getirmemiş olmasına karşın, ülkelerin karasularının ötesinde balıkçılık bölgesi ilanlarında bulunmuş olmaları ve söz konusu balıkçılık bölgesi ilanlarının Uluslararası Adalet Divanı (UAD) tarafından genel kabul gören bir uygulama olarak ifade edilmiş olmasıdır (Yaycı, 2019a, s.10).

MEB kavramının uluslararası hukuka girişi ise 1982 tarihli BMDHS'nin bu kavramı kapsamına alması ile gerçekleşmiştir (Pazarıcı, 2012, s.287). Sözleşme ile MEB, sahildevlete, karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 deniz milinin ötesine uzanmayacak olan bir bölgede -deniz yatağı üzerindeki sular, deniz yataklarında ve bunların toprak altında- canlı ve cansız doğal kaynakların araştırılması, işletilmesi, korunması ve yönetimi ile sudan, akıntılardan ve rüzgarlardan enerji üretilmesi gibi ekonomik amaçlar doğrultusunda bölgenin araştırılmasına ve işletilmesine yönelik faaliyetlerle ilgili egemenlik hakkı tanımaktadır (BM Deniz Hukuku Sözleşmesi, Md. 55, 56, 57). Böylelikle MEB düzenlemesi kıyı devletine, deniz alanındaki ve toprak altındaki canlılar ile su alanında, deniz yatağında ve toprak altında bulunan madenler ve hidrokarbür çeşitleri üzerinde arama, koruma, işletme ve düzenleme yetkisi vermektedir. Doğal kaynaklarla ilgili bu hakların yanında MEB ile kıyı devleti ilgili deniz alanında, üçüncü devletlerin haklarını ihlal etmeyecek biçimde ekonomik faaliyetlerde bulunma hakkına ve ayrıca bilimsel araştırma faaliyetleri, çevrenin düzenlenmesi ve korunması ve bölgeye her türden araç ve tesis yerleştirilmesi ile ilgili yetkilere sahip olmaktadır. Kıyı devletinin söz konusu bu hakları, üçüncü devletlerin ilgili alandaki boru ve kablo döşeme ve deniz ulaşımı ile ilgili haklarına engel teşkil etmemekte ve bölge devletlerine, kimi özelliklerine göre, canlı doğal kaynaklardan yararlanma hakkı tanınması yolu ile kıyı devletinin hakları sınırlandırılabilir (Pazarıcı, 2012, s.287-288). BMDHS'ye göre MEB'in karasularının başladığı hattan itibaren 200 deniz milini aşmaması gerekmektedir. Dolayısıyla karşılıklı sahilleri bulunan devletler arasındaki mesafenin 400 deniz milinin üzerinde olduğu du-

rumlarda devletler herhangi bir sorunla karşılaşmadan MEB ilanında bulunabilmektedirler. Diğer yandan iki devlet arasındaki mesafenin 400 deniz milinden daha az olduğu durumlarda MEB'in sınırlandırılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Yaycı, 2019a, s.36). MEB'in sınırlandırılmasına dair düzenlemeye BMDHS'nin 74. maddesinde yer verilmiştir. Buna göre sınırlandırmanın, hakkaniyete uygun bir çözüme ulaşmak amacıyla, UAD Statüsü'nün 38. maddesinde belirtildiği şekilde uluslararası hukuka uygun olarak bir anlaşma ile yapılması öngörülmüştür. Uluslararası hukuka uygun bir anlaşma imzalanıncaya kadar geçici düzenlemelere başvurulabilmekte, anlaşmaya varılamaması durumunda ise uzlaştırma komisyonu devreye girmektedir (Kuran, 2009, s.229-230). MEB'lerin sınırlandırılmasına yönelik hukuki düzenlemelerin varlığına karşın, MEB'lerin tek taraflı olarak ilanını engelleyen herhangi bir hukuki düzenleme ise bulunmamaktadır (Yaycı 2019a, s.36).

Dünya nüfusundaki hızlı artışa paralel bir şekilde devletlerin kaynaklarındaki azalma, onları yeni kaynak arayışına itmiştir. Bu noktada deniz alanları ve oradaki kaynaklar değerli hale gelmiş ve deniz alanlarının sınırlandırılması konusu sadece ekonomik ve siyasi açıdan değil, güvenlik açısından da önemli bir tartışma konusu haline dönüşmüştür (Doğru, 2015, s.511). Bu noktada Doğu Akdeniz'deki MEB sınırlandırmaları ile ilgili bölge ülkeleri arasındaki uyuşmazlıkları siyasi ve ekonomik unsurlar ile güvenlik çerçevesinde değerlendirmek mümkündür.

Doğu Akdeniz'deki MEB İlanları ve Sınırlandırmaları

Pek çok tarihçi ve yazar tarafından Mısır, Mezopotamya ve Anadolu olmak üzere "Verimli Hilal" olarak adlandırılan bölgede yer alan Doğu Akdeniz, tarih boyunca uygarlıkların hakimiyet kurma peşinde olduğu bir bölge olmuştur (Kaya, 2007, s.19). Süveyş Kanalı ile Atlas Okyanusu'nun birbirine bağlandığı ve tarih boyunca çok sayıda ülke açısından çok önemli bir ticaret ve kara ve deniz taşımacılık güzergâhı olarak Doğu Akdeniz Bölgesi'nin sahip olduğu stratejik önem, bölgedeki hidrokarbon yataklarının keşfedilmesiyle daha da artmıştır (Ece, 2017, s.82). Doğu Akdeniz Bölgesi; Mısır ile Kıbrıs Adası arasındaki Nil Deltası olarak tanımlanan bölge, Kıbrıs Adası ile İsrail arasındaki Levant Havzası olarak adlandırılan Afrodit Bölgesi, Girit Adası ile Kıbrıs Adası arasındaki Herodot olarak tanımlanan bölge ve Kıbrıs Adası'nın çevresi olmak üzere dört bölgede toplanan zengin enerji rezervlerine sahiptir (Duman, 2019, s.214). Bu nedenle Doğu Akdeniz Bölgesi devletlerin ekonomileri için olduğu kadar enerji stratejileri açısından da büyük önem teşkil etmektedir. Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki devletlerin MEB ilanları ve diğer kıyıdaş devletlerle imzalamış oldukları MEB sınırlandırma anlaşmaları bugün bölgenin paydaşlarından birisi olarak hem Türkiye'nin hem de KKTC'nin güvenliği açısından önemli bir noktada yer almaktadır. Tarihsel olarak jeostratejik ve jeopolitik açıdan büyük bir öneme sahip olan Akdeniz Bölgesi kimi uzmanlara göre Batı, Orta ve Doğu olmak üzere üç bölgeye ayrılmaktadır (Yıldız, 2008, s.21). Doğu Akdeniz Bölgesi sınırları içerisinde Türkiye, Yunanistan, Suriye, Libya, Lübnan, Filistin, İsrail, Mısır, İtalya, Hırvatistan, KKTC, GKRY ve Tunus sahilleri bulunmaktadır (Taşdemir, 2012, s.28).

Birden fazla devletin kıyıdaş olduğu Doğu Akdeniz gibi bir bölgede, ülkelerin egemenlik alanlarını artırma ve böylelikle daha fazla kaynak kullanımında bulunma çabalarına paralel olarak MEB'lerin iç içe geçmiş olması, MEB sınırlarına dair devletler arasındaki anlaşmazlıklar ve GKRY'nin tüm Kıbrıs adına hareket ederek gerçekleştirmiş olduğu MEB ilanları ile sınırlandırma anlaşmaları bölgedeki deniz yetki alanı uyuşmazlıklarının temel nedenlerini oluşturmaktadır (Ertürk, 2011).

Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki MEB tartışmalarının ve sorunlarının başlangıcının, GKRY'nin 2000'li yılların başından beri yürütmekte olduğu tek taraflı MEB politikalarına dayandığı söylenebilir. 12 millik karasularına sahip GKRY, 2004 yılında "Kıbrıs Cumhuriyeti" adına 24 millik bitişik bölge ve 200 millik MEB ilanında bulunmuş ve bölge devletleri ile sınırlandırma anlaşmaları imzalayıncaya kadar sınırlandırmada orta hattın baz alınacağını belirtmiştir (Kaya ve Kütükçü, 2016, s.89). MEB ile ilgili girişimlerini destekleyecek biçimde ilk MEB sınırlandırma anlaşmasını 17 Şubat 2003 tarihinde Mısır ile imzalamış olan GKRY, 17 Ocak 2007

tarihinde Lübnan ve 17 Aralık 2010 tarihinde İsrail ile yeni MEB anlaşmalarına imza atmıştır. GKRY ayrıca 2007 yılında Kıbrıs Adası'nın güneyindeki bölgede 13 adet doğalgaz ve petrol arama sahası ilan etmiştir (Allı ve Arıdemir, 2019, s.195). 2011 yılında ise bu sahalardan biri olan Afrodit isimli 12 numaralı parselde arama çalışmaları başlamıştır. Eylül ayında ABD menşeli Noble Energy isimli firma tarafından başlatılan bu çalışmalara, sonrasında Delek isimli İsrail şirketi de katılmıştır (Mızrak ve Örnek, 2016, s.18-19). Burada dikkat çeken bir diğer nokta, bu sahalardan 5 tanesinin Türkiye'nin kıta sahanlığı içerisinde yer almakta olduğu ve bunun dışında kalan parsellerde ise KKTC'nin de hakkının bulunduğuudur (Başeren, 2010, s.13). GKRY böylelikle, KKTC ile uzlaşma yoluna gitme gereği duymadan ve Türkiye ile KKTC'nin bölgedeki haklarını gözmezden gelerek tüm ada adına hareket etmiştir (Yaycı, 2019a, s.38-39).

Diğer bölge devletlerinin politikaları da Türkiye'nin güvenliği ve bölgedeki stratejisi açısından önemli noktada yer almaktadır. Bu devletlerden Mısır 12 mil genişliğinde karasuları, 200 mil genişlik ve derinlikte ise kıta sahanlığı ilan etmiş; ayrıca Akdeniz'de diğer devletlerin haklarına saygı gösterme çerçevesinde bölgede MEB hakkını kullanacağını açıklamıştır. 1975 yılındaki doğalgaz keşfinden beri bölgede çalışmalara devam eden Mısır 2003 yılında Doğu Akdeniz'deki Nil Deltası açıklarında yeni bir doğalgaz rezervi keşfetmiş ve kıyı bölgeleri ile Nil Deltası ve Akdeniz açıklarında toplamda 30 adet doğalgaz ve petrol arama ruhsatı çıkarmıştır. Doğu Akdeniz'de 12 mil genişliğinde karasularına sahip olan ve bölgedeki deniz derinliğinin elverdiği ölçüdeki alanda doğal kaynakların işletilmesi yönünde bir kararı bulunan İsrail ise bölgedeki Leviathan ve Tamar alanlarında doğalgaz ve petrol arama faaliyetleri yürütmektedir. Leviathan sahasında hak iddia eden bir diğer bölge ülkesi Lübnan'dır (Tamçelik ve Kurt, 2014, s.888-890). Lübnan 2010 yılında denizdeki doğalgaz ve petrol kaynaklarının araştırılmasına dair bir kanun çıkarmış ve 2007 yılında GKRY ile imzalamış olduğu sınırlandırma anlaşmasının Lübnan Meclisi tarafından onaylanmamış olmasını önemsiz hale getirecek bir adım olarak, kendisine ait olduğunu öne sürdüğü deniz kullanım alanı ile ilgili belirlemiş olduğu haritayı yine aynı yılda Birleşmiş Milletler'e (BM) bildirmiştir (Yaycı, 2012, s.28-29). Lübnan ayrıca bu sahalarla ilgili olarak 2017 yılında çıkardığı bir bakanlar kurulu kararı ile Fransız firması TOTAL, İtalyan firması ENI ve Rus firması NOVATEC'e 4. ve 9. sahalarda doğalgaz ve petrol arama ruhsatı vermiş fakat İsrail 9. parselin kendisine ait olduğunu öne sürmüştür (Duman, 2019, s.219).

Bölgenin bir diğer kıyı ülkesi Suriye, 2003 yılında çıkardığı bir yasa ile esas hatlardan itibaren 12 deniz mili genişliğinde karasuları, 24 deniz mili bitişik bölge ve 200 deniz mili MEB ilan ederek BM'ye bildirimde bulunmuştur. Suriye bu yasanın ardından ABD'li bir şirket ile yaptığı anlaşma çerçevesinde söz konusu şirkete, kendi yetkisi altındaki sahillerinde sismik araştırma ve yeni kaynaklarla ilgili olarak süreli araştırma izni vermiştir. Diğer yandan Suriye tarafından arama çalışmaları için ilan edilmiş sahalardan kuzey bölümü Türkiye'nin deniz yetki alanlarının bir kısmını içerisine almaktadır (Yaycı, 2012, s.25).

GKRY'nin bölge ülkeleri ile imzalamış olduğu sınırlandırma anlaşmaları incelendiğinde Rum Kesiminin sadece Türkiye ve KKTC'nin haklarını değil, söz konusu bölge ülkelerinin de haklarını ihlal ettiği görülmektedir. Yukarıda bahsedilen sınırlandırma anlaşmaları ile İsrail, Lübnan ve Suriye sahip olmaları gerekenden daha az deniz yetki alanına sahip olmuştur ki bu, GKRY'nin bu ülkelerin deniz yetki alanlarının bir kısmına sahip olduğu anlamına gelmektedir (Yaycı, 2012, s.37).

Bölgenin diğer kıyıdaş devleti Yunanistan, Doğu Akdeniz'de 6 millik karasuları ve 200 mil genişliğinde ve derinliğindeki alanda MEB'e sahiptir (Başeren, 2010, s.6). Ayrıca Yunanistan bölgede Mısır ve GKRY ile sınırlandırma anlaşmaları imzalamıştır (Kaya ve Küçük, 2016, s.89). Doğu Akdeniz Bölgesi'nde Türkiye ve adalarla ilgili politikalarına baktığımızda ise Yunanistan'ın Girit, Rodos, Meis, Kerpe ve Kaşot adalarını kıyı sınırı kabul ederek sınırlandırmayı bu adalardan başlatmayı amaçladığı görülmektedir. Yunanistan böylelikle Türkiye'yi, Rodos ve Meis adaları ile Anadolu arasındaki ortay hattın kuzeyine hapsederek, güneydeki

geniş deniz alanlarında kıta sahanlığı ile MEB'i Girit, Rodos, Kerpe, Kaşot ve Meis adalarının güney kıyıları ile Mısır kıyıları arasında sınırlandırma yönünde bir politika izlemektedir (Başeren, 2010, s.8). Yunanistan'ın sınırlandırmanın ortay hat ilkesine göre yapılması gerektiği yönündeki tezi, Türkiye'ye çok az bir MEB ve kıta sahanlığı alanı bırakmakta ve bu tez hakkaniyet ilkesi ile örtüşmemektedir. Öyle ki, uluslararası hakemlik ve yargı kararları çerçevesinde ele alındığında sınırlandırmada anakara kıyılarının temel olması ilkesi söz konusudur. Ayrıca adaların sınırlandırmadaki etkisi nüfus, büyüklük, konum gibi kriterlerle değerlendirilmekte ve sınırlandırma çizgisinin belirlenmesinde adaların etkili olması çok nadir karşılaşılan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan Yunanistan'ın bu uygulaması, kapatmama ilkesine de aykırılık teşkil etmektedir. Sınırlandırmada, her ülkenin kıyısına yakın alanların kendisine bırakılması dolayısıyla kıyılarının önünün kapanmaması gerektiği kabul edilmektedir (Yaycı, 2012, s.20-23). Böyle bir uygulama, Türkiye'nin söz konusu alandaki sahillerinin önünün kapanmasına ve böylelikle açık denizlere erişiminin engellenmesine neden olacaktır (Allı ve Arıdemir, 2019, s.195).

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki MEB Politikası

Cebelitarık Boğazı, Süveyş Kanalı ve Karadeniz hattı üzerindeki mevcut deniz ticaretini kontrol edebilen ve sahip olduğu deniz trafik güzergahı ile büyük öneme sahip bir coğrafya olarak Doğu Akdeniz Bölgesi Türkiye açısından da çok stratejik bir noktada yer almaktadır. Sahip olduğu bu özelliklerin yanında, Hazar Bölgesi ve Orta Doğu enerji merkezlerini ve buralardaki petrol ve doğalgaz boru hatlarını da kontrol eden Doğu Akdeniz Bölgesi'nde hakimiyet kurulması, Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve hukuki olarak avantaj sağlaması açısından son derece önemlidir. Doğu Akdeniz'i kontrol eden bir unsur olarak Kıbrıs Adasına hakimiyet de Türkiye'nin güvenliği açısından büyük önem teşkil etmektedir (Kaya, 2007, s.21-22). Bu çerçevede değerlendirildiğinde Türkiye'nin Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki MEB politikaları hem Türkiye hem de KKTC'nin ekonomik kazanımları ve güvenliği açısından önemli bir noktada yer almaktadır.

476 sayılı Karasuları Kanunu'na göre Türkiye 6 deniz mili genişliğinde karasularına sahiptir (Karasuları Kanunu, 1982). Diğer yandan Karadeniz ve Akdeniz'de 12 mil genişliğinde karasuları uygulaması mevcuttur (Başeren, 2010, s.27). Türkiye BMDHS'ye, sözleşmenin karasuları genişliği, bitişik bölge, adalar rejimi ve münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığının sınırlandırılması ile ilgili düzenlemelerine dair çekinceleri nedeniyle taraf olmamakla birlikte, sözleşmenin uluslararası örf ve âdet hukuku haline gelen kurallarından doğan hak ve yetkilerini kullanmasının önünde bir engel bulunmamaktadır. Bu çerçevede Türkiye ilk MEB'ini 05.12.1986 tarih ve 86/11264 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Karadeniz'de ilan etmiştir (Yaycı, 2019a, s.34-35). Bu karar ile Türkiye Karadeniz'de karasularından itibaren başlayan 200 millik alanda, üçüncü ülkelerin seyrüsefer hakkı ile deniz altına boru hattı ve kablo döşenmesi haklarını tanıyarak MEB ilanında bulunmuştur (Tamçelik ve Kurt, 2014, s.895).

Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki MEB sınırlandırma anlaşmalarına dair Türkiye'nin itirazları söz konusu olmuştur. Bunlardan ilki GKRY'nin Mısır ile 2003 yılında imzalamış olduğu sınırlandırma anlaşmasına dairdir. Türkiye 2004 yılında verdiği bir nota ile Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki, özellikle de 32° 16' 18" meridyeni batısında kalan alandaki bu sınırlandırmanın, Türkiye'nin uluslararası hukuktan kaynaklı egemenlik hakları ile ilgili olduğunu ve sınırlandırmanın bölgedeki diğer ilgili devletler ile yapılacak hakkaniyete uygun anlaşmalar çerçevesinde olması gerektiğini ifade etmiştir. Türkiye bu gerekçelerle söz konusu sınırlandırma anlaşmasını tanımadığını beyan etmiştir (Başeren, 2010, s.28-29). Eşit uzaklık ilkesine göre yapılmış olan bu sınırlandırma, Türkiye'nin hak iddia edebileceği deniz alanlarını da kapsadığı için hakkaniyet ilkesine uygun düşmemektedir ve esasen sınırlandırmada eşit uzaklık ilkesinin esas alınması nedeniyle Mısır'ın da ilgili bölgede kaybı söz konusudur.

Türkiye'nin, MEB sınırlandırma anlaşmaları ile ilgili bir diğer itirazı, GKRY'nin Lübnan ile 2007 yılında imzaladığı anlaşmaya dairdir. Ortay hat ilkesine göre yapılan bu sınırlandırma anlaşması ile ilgili 1 Şubat 2007

tarihinde vermiş olduğu bir nota ile Türkiye, GKRY'nin tüm ada adına hareket etme hakkının olmadığını ve sınırlandırmanın Türkiye ve KKTC'nin ada etrafındaki deniz alanlarındaki hak ve çıkarları dikkate alınmadan yapıldığının altını çizmiştir (Taşdemir, 2012, s.32-33). Diğer yandan KKTC tarafından da Rum Yönetimi'nin 2003 yılında Mısır ve 2007 yılında Lübnan ile imzalamış olduğu anlaşmaların tanınmadığını ifade edilmiş ve GKRY'nin tüm Ada adına hareket etme yetkisinin olmadığından hareketle Kıbrıs'ın deniz alanlarının sınırlandırılması ile ilgili konunun BM'nin de katılacağı görüşmelerle çözüme ulaştırılması gerektiğine vurgu yapılmıştır (Doğru, 2015, s.517).

Son olarak, GKRY ile İsrail arasında 20 Aralık 2010 tarihinde imzalanmış olan sınırlandırma anlaşması ile ilgili olarak Dışişleri Bakanlığınca 21 Aralık 2010 tarihinde bir açıklama yapılmıştır. Açıklamada Türkiye'nin, sınırlandırma anlaşmasına konu olan bölgede bir hak iddiasının bulunmadığı ve fakat konunun Kıbrıs açısından değerlendirildiği ifade edilmiştir. GKRY'nin Kıbrıs Adası'nı temsilen hareket etmesinin Kıbrıslı Türklerin Adadaki çıkarlarının yok sayılması anlamına geldiği ve GKRY'nin bölge ülkeleri ile gerçekleştirdiği bu ve diğer anlaşmaların Türkiye tarafından tanınmadığını belirtmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2010).

Türkiye sınırlandırma anlaşmalarının yanında, GKRY'nin 2007 yılında arama ruhsatı çıkarmış olduğu 13 adet petrol ve doğalgaz sahasından 12 numaralı sahada sondaj çalışmalarına başlayacağına dair 2011 yılındaki açıklamasına da tepki göstermiştir. 5 Ağustos 2011 tarihinde T.C. Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan bir açıklama ile yarı kapalı bir deniz olan Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge sınırlandırmalarının, hakkaniyete uygun bir şekilde, bölgedeki ülkelerin hak ve çıkarları göz önünde bulundurularak yapılması gerektiğinden hareketle, GKRY'nin söz konusu doğalgaz ve petrol arama faaliyetlerinin uluslararası hukuka ve üçüncü tarafların haklarına aykırı olduğu ifade edilmiştir. Bu faaliyetlerin ayrıca Kıbrıs sorununun çözümünü olumsuz yönde etkilediği ve bölge ülkeleri arasında çatışmalara sebep olduğu dile getirilmiştir. GKRY'nin Kıbrıs Adası'nın tamamına ait olan doğal kaynaklar üzerinde tek taraflı olarak tüm Ada adına söz söyleme yetkisinin olmadığı ve bu türden faaliyetlerin bölgede gerginlik yaratarak, Kıbrıs Türklerinin Adadaki doğal kaynaklardan eşit bir şekilde yararlanma hakkına, devam eden görüşmeler sürecine ve uzlaşma çabalarına zarar verdiği belirtilmiştir. Türkiye ve KKTC'nin, bölgedeki meşru hak ve çıkarlarının korunması adına uluslararası hukuka uygun bir şekilde diplomatik ve siyasi yollardan girişimlerini sürdüreceği de vurgulanmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2011).

Türkiye'nin Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki deniz yetki alanlarıyla ilgili politikasının bir diğer ayağını bölgede imzalamış olduğu kıta sahanlığı ve MEB sınırlandırma anlaşmaları oluşturmaktadır. Türkiye bununla ilgili ilk düzenlemesini 2011 yılında KKTC ile gerçekleştirmiştir. Toplam kıyı uzunluğu açısından bakıldığında adanın yarısı kadarına sahip olması bakımından Doğu Akdeniz'deki MEB'ler üzerinde en az GKRY kadar yetki sahibi olan KKTC (Allı ve Arıdemir, 2019, s.197), 12 mil genişliğinde karasularına sahiptir. Buna ek olarak, karasularının ötesinde kıta kenarının veya adanın doğal uzantısının dış sınırına kadar uzanan veya kıta kenarının/adanın doğal uzantısının dış sınırının 200 mile uzanmadığı yerlerde karasularının başladığı esas hatlardan itibaren 200 mile kadar uzanan su altı alanlarını deniz yatağı, toprak altlarını ise kıta sahanlığı olarak kabul eden bir "Deniz Yetki Alanları Yasası"na sahiptir (Başeren, 2010, s.35). GKRY'nin Eylül ayında 12 numaralı parselde başlatmış olduğu doğalgaz ve petrol arama faaliyetleri karşısında Türkiye ile KKTC arasında 21 Eylül 2011 tarihinde "Türkiye Cumhuriyeti ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Arasında Akdeniz'de Kıta Sahanlığı Sınırlandırılması Hakkında Anlaşma" imzalanmıştır. Anlaşma akabinde, Türkiye Petrol Anonim Ortaklığı (TPAO) ile KKTC arasında 2 Kasım 2011 tarihinde kara ve deniz alanlarında petrol arama faaliyetleri gerçekleştirilmesi adına "Petrol Sahası Hizmetleri ve Üretim Paylaşım Sözleşmesi" imzalanmıştır. Kıbrıs sorununun çözümü ile bağlantılı görülen kıta sahanlığının sınırlandırılması hakkındaki anlaşmaya göre sınırlandırma, karşılıklı kıyılar esas alınarak ortay hat ilkesine göre gerçekleştirilmişse de sonrasında bunun üzerinde değişiklik yapılmıştır (Doğru, 2015, s.517, 544). Yapılan düzenlemede, iki tarafın kıyılarının uzunluklarının farklı olması göz

önünde bulundurulması orantılılık ilkesi esas alınması kararlaştırılmıştır. Anlaşma, GKRY'nin bölgede tüm Kıbrıs Adası adına hareket ettiği tek taraflı faaliyetlerine karşı gerçekleştirilen önleyici bir düzenleme olması bağlamında önem taşımaktadır. Anlaşma sonrasında KKTC tarafından TPAO'ya verilen sismik araştırma ruhsatı neticesinde Türkiye, adanın kuzeyinden başlayıp güneyine devam eden sahalarda araştırma faaliyetlerine başlamıştır. Bu faaliyetlerin kapsamı Türkiye'nin hem kendi suları hem de KKTC'nin sularındaki hidrokarbon kaynaklarının keşfi ve işletilmesi amacıyla arama tarama faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi şeklindedir (Allı ve Arıdemir, 2019, s.197). TPAO'ya verilen araştırma sahaları, 2012 yılında Bakanlar Kurulu tarafından alınan bir karar ile artırılmış ve bu sahaların Doğu sınırları genişletilmiştir (Yaycı, 2019b).

Türkiye'nin bugün geldiğimiz noktada Doğu Akdeniz politikaları açısından en büyük başarısı olarak görülebilecek gelişme ise Libya ile imzalamış olduğu MEB sınırlandırma anlaşmasıdır. Türkiye ile Libya, 27 Kasım 2019 tarihinde İstanbul'da "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Libya Devleti Hükümeti Arasında Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası"na imza atmışlardır. Bu Muhtıra 6 Aralık 2019 tarihinde onaylandıktan sonra 7 Aralık 2019 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Muhtıra Libya tarafından ise 6 Aralık 2019'da onaylanarak yürürlüğe girmiş ve aynı zamanda BM'ye bildirilerek, düzenlenmenin tüm dünya tarafından duyulması sağlanmıştır. Doğu Akdeniz Bölgesi'nde kıyıdaş bir devlet ile imzalanan ilk MEB sınırlandırma anlaşması olması bağlamında çok önemli bir noktada yer alan Muhtıra ile aynı zamanda bölgedeki var olan haklarımızın hukuki bir zemine oturtulması sağlanmıştır. Bölgedeki deniz yetki alanlarımızın batı sınırının uluslararası hukuka uygun bir yöntem ile belirlenmiş olmasının yanında, iki ülke arasında sınırlandırılan deniz yetki alanı şeridinin, Yunanistan ile GKRY-Mısır arasında bir kalkan şeklinde yer alması anlaşmanın diğer bir başarısı olarak karşımıza çıkmaktadır (Yaycı, 2019b).

MEB İlanlarının Türkiye'nin Güvenliğine ve KKTC'ye Etkisi

Doğu Akdeniz Bölgesi'nde Rum Yönetimi'nin Kıbrıs Adası adına tek taraflı olarak gerçekleştirdiği MEB ilanları, Türkiye ve KKTC'nin haklarını görmezden gelerek bölge ülkeleri ile imzalamış olduğu sınırlandırma anlaşmaları ve Türkiye'nin egemenlik ve yetki alanlarına da giren doğalgaz ve petrol arama faaliyetleri, Türkiye ve Kıbrıs Türklerinin güvenliği ve çıkarları açısından temel tehdit unsurunu oluşturmaktadır. Diğer yandan Yunanistan'ın adaları esas alarak gerçekleştirmeye çalıştığı ve hakkaniyet ilkesi ile ters düşen sınırlandırma çabaları; Yunanistan ile Mısır arasında devam eden MEB çalışmaları; diğer bölge ülkelerinin tek taraflı MEB ilanları ve İsrail, Yunanistan ve GKRY arasındaki askeri yakınlaşma ve enerji alanındaki işbirliği Türkiye ve KKTC açısından tehdit oluşturan diğer unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğu Akdeniz Bölgesi'nde en uzun kıyı şeridine sahip olan ve bölgedeki deniz alanları üzerinde hak ve yetkileri bulunan Türkiye, Libya ile imzalanmış olan MEB sınırlandırma anlaşması ile Doğu Akdeniz'de daha aktif bir politika izlemeye başlamış ve uluslararası kamuoyuna bölgede hak ve yetkilerinin bulunduğunu ve bu hak ve yetkilerini uluslararası hukuka dayanarak kullanmaya niyetli olduğunu uluslararası kamuoyuna duyurmuştur. Diğer yandan bu aktif tutumunu ilerleyen dönemde de sürdürmesini ve planlı bir şekilde bölgede stratejik adımlar atmasını gerekli kılan tehdit unsurlarının varlığı hala devam etmektedir.

Bu tehditlerin başında bir önceki bölümde de değinildiği üzere Yunanistan'ın Girit, Rodos, Meis, Kerpe ve Kaşot adalarını esas alarak hayata geçirmeye çalıştığı MEB ve sınırlandırma politikasıdır. Yunanistan'ın Mısır ve GKRY ile söz konusu adaları esas alarak, ortay hat ilkesine göre gerçekleştirmeye çalıştığı sınırlandırma anlaşması ile, Türkiye'nin bölgedeki balıkçılık faaliyetleri ve petrol kaynaklarından yararlanma hak ve yetkileri sınırlandırılmaya çalışılmaktadır. Böyle bir anlaşmanın hayata geçmesi durumunda Türkiye'nin öngörülen yetki alanı sınırlanmış olacak ve 148.000 kilometrelik bir alanın kaybı söz konusu olacaktır (Yaycı, 2019a: 59-63). Bu bağlamda, Libya ile imzalanmış olan MEB sınırlandırma anlaşması ile Türkiye'nin, bu tür tehditlerin önüne geçilmesi anlamında önemli bir adım attığı söylemek mümkündür. Zira Türkiye-Libya Muhtırasının akabinde Yunanistan ve Mısır, iki ülke arasındaki MEB sürecini hızlandırmaya yönelik karara vardıkları bir görüşme gerçekleştirmişlerdir (Euronews, 2019).

Türkiye-Libya işbirliği sonrasında bölge ülkelerinden gelen bir diğer adım da Türkiye'nin bölgede enerji koridoru olma amacına yönelik bir tehdit olarak Yunanistan, GKRY ve İsrail arasında EastMed Doğalgaz Boru Hattı Anlaşması'nın imzalanması olmuştur. Söz konusu boru hattının güzergahı Türkiye ile Libya'nın belirlemiş oldukları deniz yetki alanından geçmektedir (BBC, 2020). Proje kapsamında KKTC ve Yunanistan'dan geçerek İtalya'da son bulacak olan boru hattının yılda 12 milyar metre küp doğalgaz taşınması planlandığı ileri sürülmektedir (Sözcü, 2020). T.C. Dışişleri Bakanlığı tarafından Anlaşmaya yönelik yapılan açıklamada, Anlaşma'nın Türkiye'nin ve KKTC'nin Doğu Akdeniz'de varlığını dışlamaya yönelik bir çaba olduğu fakat bölgede en uzun kıyı şeridine sahip olan Türkiye'yi ve Ada'nın doğal kaynakları üzerinde GKRY ile eşit haklara sahip olan Kıbrıs Türklerini yok saymaya yönelik bir projenin başarılı olamayacağı vurgulanmıştır. Açıklamada ayrıca, bölgedeki doğal kaynakların Avrupa'ya iletilmesinde en güvenli ve ekonomik güzergahın Türkiye olduğu, buna karşın Türkiye ve Kıbrıs Türklerine işbirliği yollarının kapatılmasının, kimi ülkelerin işbirliği değil siyasi hesaplar peşinde olduğunun açık bir göstergesi olduğu dile getirilmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2020).

Yunanistan, GKRY ve İsrail arasında ekonomik alanda ve enerji alanındaki işbirliğinin yanında, askeri bir yakınlaşmanın da olması Türkiye'nin bölgedeki güvenliğini etkileyebilecek bir diğer önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Mavi Marmara Baskını ve Alçak Koltuk Krizi gibi gelişmeler neticesinde Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Siyasi ilişkilerdeki bu gerginlik askeri ilişkilere de yansımıştır. Öyle ki Türkiye, Anadolu Kartalları adını taşıyan tatbikata önceki dönemlerde davet ettiği İsrail'i davet etmemeye başlamakla kalmamış, İsrail ile olan askeri antlaşmalar da gözden geçirilmiştir. Türkiye ile ilişkilerin bozulmasına paralel olarak gelişen İsrail, Yunanistan ve GKRY arasındaki yakınlaşma doğrultusunda Yunanistan ve GKRY bölgede hem ortak askeri tatbikatlar gerçekleştirmeye başlamış hem de İsrail'e hava sahalarını açmışlardır (Tamçelik ve Kurt, 2014, s.901). Bu yakınlaşmanın güncel bir örneği olarak Kıbrıs Rum Savunma Bakanlığı, 2019 yılının Mayıs ayında İsrail ile askeri işbirliği çerçevesinde Kıbrıs Rum Milli Muhafız Ordusu ve İsrail Silahlı Kuvvetleri kara ve kuvvetlerinin katılımı ile bir askeri tatbikat gerçekleştirebileceğini açıklamıştır (Habertürk, 2019). Dolayısıyla Yunanistan, İsrail ve GKRY üçlüsü arasındaki bu askeri yakınlaşmalar Türkiye'nin güney sahilleri açısından güvenlik tehdidi oluşturmaktadır. Bölge ülkelerinin, özellikle de GKRY ve Yunanistan'ın politikaları, Doğu Akdeniz'deki canlı doğal kaynaklardan yararlanılması bağlamında Türkiye'nin bölgedeki balıkçılık faaliyetlerinin güvenliği için de tehdit oluşturmaktadır. İki ülkenin belirlemeye çalıştığı MEB'ler Doğu Akdeniz Bölgesi'nde çıkan pek çok çeşit balık türünün avlanması açısından ilerleyen dönemde sorun yaratabilecek türdendir (Tamçelik ve Kurt, 2014, s.900-901).

Diğer yandan hem Kıbrıs Adası'nda süregelen siyasi anlaşmazlıklar hem de Doğu Akdeniz özelindeki uyuşmazlıklar sadece Türkiye ve KKTC açısından değil diğer bölge ülkeleri için de sorun teşkil etmeye devam etmektedir. Bu bağlamda bölge ülkeleri arasındaki uyuşmazlıkların, BM gibi uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler ve ulusal baskı grupları gibi devlet dışı aktörlerin devreye girmesi ve taraflar arasında işbirliğinin geliştirilmesi ile çözüme kavuşturulabileceği öne sürülebilir. Doğu Akdeniz Bölgesi'nde doğal kaynaklar üzerinden ekonomik olarak çıkar elde edilmesi yönünde bir mücadele söz konusu olsa da bölge ülkeleri arasında MEB'ler ve enerji kaynakları çerçevesinde yapılan anlaşmalar, bölgede taraflar arasında geliştirilen siyasi ve ekonomik işbirlikleri ile hareket edilebildiğini göstermektedir. Kıbrıs sorunu, Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki yetki alanları uyuşmazlıklarında Türkiye ve KKTC açısından önemli bir noktada yer almakla birlikte, benzer bir şekilde Türkiye'nin de geliştireceği ekonomik işbirlikleri neticesinde bölge ülkeleri ile yakınlaşması sorunun siyasi boyutunun çözümüne de katkı sağlayabilecektir. Daha dar kapsamda ele alındığında ise Doğu Akdeniz'deki kıyıdaş ülkeler arasında yapılacak sınırlandırma anlaşmaları ve bu vesile ile ülkeler arası ilişkilerin gelişmesi taraflarda, uzun vadede bölgedeki çatışmaların değil işbirliğinin fayda sağlayacağını inancını geliştirebilecektir. Taraflar arasındaki işbirliği ile uyuşmazlıkların kalıcı bir çözüme kavuşturulması açısından önemli olan diğer bir nokta ise ilgili tarafların hepsinin sorunun çözümü ve işbirliği süreçlerine dahil edilmesidir. Bu bağlamda bölgede tek taraflı politikalar yerine tüm tarafların dahil olduğu siyasi ve ekonomik bir sürecin takip edilmesi bölgede kalıcı bir çözümün tesis edilebilmesi açısından önemlidir.

Sonuç

Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki kıyıdaş ülkelerin tek taraflı MEB ilanları ve kimi bölge ülkelerinin birbirleri ile imzalamış oldukları MEB sınırlandırma anlaşmaları, Kıbrıs Adası'nın siyasi durumundaki çözümsüzlük ile birleşerek bugün gelinen noktada, bölgedeki deniz yetki alanlarının ve enerji kaynaklarının çıkarılması ve paylaşımı konusunda çıkarların çatışması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bölgede hak ve yetki sahibi olan çok sayıda devletin varlığı bir yandan bu devletler arasında işbirliğini zorunlu kılarken, diğer yandan bu işbirliklerinin özellikle Türkiye ve KKTC'yi dışlar bir şekilde gerçekleşmesi bölgedeki yetki alanları uyumsuzluğunu artırmakta ve çözümsüzlüğü devam ettirmektedir. Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki kıta sahanlığı ve MEB'lerdeki hidrokarbon rezervleri başta olmak üzere enerji kaynakları ve her türden canlı ve cansız doğal kaynakların paylaşımı ve işlenmesi konusunun hakkaniyete uygun bir şekilde çözüme kavuşturulması için uluslararası hukuka uygun olarak ve başta coğrafi faktörler olmak üzere tüm özel durumlar dikkate alınarak anlaşma ile yapılması gerekmektedir. Bu da Türkiye'nin Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki politikasını ulusal çıkarlara uygun bir şekilde kıyıdaş ülkelerle iyi ilişkiler kurarak geliştirmesinin yanında, bölgede hem siyasi ve ekonomik bağlamda hem de güvenlik açısından daha aktif ve uzun vadeli bir strateji izlemesi ile mümkün olabilecektir.

Doğu Akdeniz'deki yetki alanları uyumsuzlukları ile ilgili bir değerlendirilmesi gereken bir diğer konu Kıbrıs konusunun siyasi boyutudur. Bölgedeki yetki uyumsuzlukları daha çok Kıbrıs Adası'nın deniz alanlarındaki doğal kaynakların bölge ülkeleri arasındaki paylaşımı sorunu olarak gündeme gelmekle birlikte, Kıbrıs sorununa kalıcı bir siyasi çözüm bulunamaması, hem KKTC'nin bölgede gerçekleştireceği olası sınırlandırma anlaşmalarını, hem de Türkiye'nin diğer bölge ülkeleri ile geliştirmeye çalıştığı işbirliklerini etkilemektedir.

Bölgedeki paylaşım sorununun MEB ilanları ve sınırlandırma anlaşmaları bağlamında uluslararası hukuki bir boyutu bulunmakla birlikte, siyasi, ekonomik ve güvenlik boyutları da söz konusudur ve sorun bütün boyutlar bir arada ele alınarak değerlendirilmelidir. Türkiye'nin hukuki anlamdaki en önemli adımı deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına yönelik olarak Libya ile imzalamış olduğu anlaşmadır. 7 Aralık 2019 tarihinde yürürlüğe girmiş olan bu anlaşma ile Türkiye, Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki yetki ve haklarına uluslararası hukuka dayalı olarak sahip çıktığı tüm dünya kamuoyuna duyurmuştur. Bu gelişme, Türkiye'nin bölgedeki öneminin uluslararası alanda bir kez daha vurgulanması açısından oldukça önemli bir noktada yer almaktadır. İzlenen bu aktif politikanın devam ettirilmesi anlamında Mısır ve Suriye gibi diğer bölge ülkeleri ile gerçekleştirilecek olası iş birlikleri ve sınırlandırma anlaşmaları Türkiye'nin bölgedeki siyasi ve ekonomik konumunun daha da güçlenmesi anlamına gelecektir. Diğer yandan Yunanistan ve GKRY ile gerçekleştirdiği işbirliklerini giderek artıran İsrail ile bölgedeki ilişkilerini gözden geçirerek yeniden ele alması, bölgede kendi aleyhine oluşan bu güç dengesini lehine çevirmesine yardımcı olabilecektir. Bu noktada Türkiye, Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki hak ve yetkilerinin uluslararası arenada daha iyi aktarılabilmesi için bir yandan bölge ülkeleri ile arasındaki işbirliklerini artırma yönünde adımlar atması diğer yandan da bölgedeki konumunu güçlendirmek adına etkili ve aktif bir strateji izleyerek planlı bir şekilde ilerlemesi önem taşımaktadır.

Yunanistan, İsrail ve GKRY arasındaki yakınlaşma bugün gelinen noktada Doğu Akdeniz Bölgesi'nden çıkarılan doğalgazın Avrupa'ya taşınmasını öngören EastMed Doğalgaz Boru Hattı Anlaşması'na imza atılması ile sonuçlanmıştır. Bölgedeki doğalgaz kaynakları üzerinde Türkiye'nin de hak sahibi olduğu düşünüldüğünde, Türkiye'nin buradaki enerji kaynaklarının özellikle Avrupa pazarına daha düşük maliyetle sevkiyatını sağlayacak alternatif projeler geliştirmesi yönünde uzun vadeli stratejilere yönelmesi faydalı olacaktır.

GKRY, Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki MEB sınırlandırma anlaşmaları ile ilgili politikasında bir yandan başından beri Avrupa Birliği'nin (AB) desteğini almakta bir yandan da bölgedeki söz konusu uyuşmazlıkların, Kıbrıs sorunu ile birlikte Türkiye'nin üyelik süreci önünde engel oluşturacak ve taviz vermesini gerektirecek bir konuya dönüşmesi yönünde çaba harcamaktadır. 2003 yılında Kıbrıslı Türklerin güneye, Rumların ise kuzeye geçişine Kıbrıs'taki BM Barış Gücü tarafından destek verilmiş, sonrasında ise 2004 yılında BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından Rum ve Türk taraflarının federal bir siyasi yapı altında bir araya gelmesini öngören bir plan teklif edilmiştir. Yapılan referandumda Kıbrıslı Türklerden %65 oranında evet oyu çıkmasına karşın, plan Rum tarafında %76 oranında hayır oyu ile reddedildiğinden hayata geçirilememiştir. Sonrasında ise aynı yıl içinde GKRY AB üyesi olmuştur (Eminoğlu, 2018, s.698). Bu noktadan itibaren arkasına aldığı AB desteğinden de güç alarak hareket eden GKRY'nin politikaları karşısında Türkiye'nin, AB üyelik süreci ile Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki uluslararası hukuktan kaynaklı hak ve yetkilerini birbirinden ayrı tutan bir politika izlemesi ve bölgede MEB ilanlarında bulunup buradaki enerji kaynaklarından yararlanması Türkiye'nin içine çekilmek istediği tartışmalardan uzak durabilmesi açısından önem teşkil etmektedir.

Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki en uzun kıyıya sahip ülke olarak Türkiye açısından özellikle Libya gibi karşılıklı kıyısı ve yan sınıra sahip olduğu ülkelerle iyi ilişkiler kurulması ve yeni MEB ve deniz yetki alanları sınırlandırma anlaşmalarının ile imzalanması büyük önem taşımaktadır. Bu noktada ülkedeki iç çatışmaların bitmesi durumunda Suriye ile bir yan sınır anlaşması imzalanması ve hatta karşılıklı kıyıları bulunması itibariyle KKTC ile Suriye arasında da bir sınırlandırma anlaşması yapılması üzerine düşünülebilecek alternatif bir işbirliği olarak belirtilebilir. Ayrıca Türkiye'nin karşılıklı kıyılara sahip olduğu Mısır ve Lübnan ile imzalayacağı sınırlandırma anlaşmaları da bölgedeki etkinliği açısından lehine bir durum yaratabilir.

Türkiye'nin bölgedeki uluslararası hukuktan kaynaklı haklarından yararlanabilmesi açısından bölge ülkeleri ile geliştireceği işbirliği kadar kritik olan bir diğer nokta ise, Türkiye'nin ve Kıbrıslı Türklerin, Annan Planı örneğinde de görüleceği gibi Kıbrıs sorununun çözümünde pozitif bir tutum sergilediğinin hem Doğu Akdeniz'deki kıyıdaş ülkelere hem de uluslararası kamuoyuna anlatılmasıdır. Buradan hareketle Türkiye'nin bölgedeki uyuşmazlıklar bağlamında çözüm odaklı bir yaklaşım sergilediği ifade edilecektir. Kıbrıs sorunun kalıcı bir çözüme kavuşması Türkiye ve KKTC'nin hem Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki enerji kaynakları üzerindeki hakları bağlamında, hem de Doğu Akdeniz ve dolayısıyla Türkiye'nin güvenliği açısından önemli bir noktada yer almaktadır.

Kaynakça

- Allı, Ç., Arıdemir, H. (2019). Doğu Akdeniz Bölgesindeki Münhasır Ekonomik Bölge Tartışmalarının Analizi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*. 4(10), 188-202.
- Arı, T. (2004). *Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Başeren, S. H. (2010). *Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı*. İstanbul: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- BBC (2020). Doğu Akdeniz-EastMed doğalgaz boru hattı anlaşması Atina'da imzalandı. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50973890> (03.01.2020)
- BM Deniz Hukuku Sözleşmesi.
https://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf
(23.12.2019)
- Bozkurt, E. (2006). Uluslararası Hukuk Bakımından Münhasır Ekonomik Bölge Kavramının Ortaya Çıkışı. *Uluslararası Hukuk ve Politika*. 2(5), 50-74.
- Dışişleri Bakanlığı. (2010). İsrail ile GKRY Arasında İmzalanan MEB Anlaşması Hk. http://www.mfa.gov.tr/no_-288_-21aralik-2010_-israil-ile-gkry-arasinda-imzalan-anlasmasi-hk_.tr.mfa (27.12.2019)
- Dışişleri Bakanlığı. (2011). GKRY'nin Doğu Akdeniz'de Petrol ve Doğalgaz Arama Faaliyetleri Hk. http://www.mfa.gov.tr/no_-181_-5-agustos-2011_-gkry_nin-dogu-akdeniz_de-petrol-ve-dogalgaz-arama-faaliyetleri-hk_.tr.mfa (27.12.2019)
- Dışişleri Bakanlığı. (2020). Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un EastMed Projesine İlişkin Anlaşmanın İmzalanması Hakkındaki Soruya Cevabı. http://www.mfa.gov.tr/sc_-1_-eastmed-projesine-ilişkin-anlasmanin-imzalanmasi-hk-sc.tr.mfa (03.01.2020)
- Doğru, S. (2015). Doğu Akdeniz'de Hidrokarbon Kaynakları ve Uluslararası Hukuka Göre Bölgedeki Kıta Sahaneliği ve Münhasır Ekonomik Bölge Alanlarının Sınırlandırılması. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*. 119, 504-554.
- Duman, S. (2019). Doğu Akdeniz'de Emperyal Girişimler ve Türkiye. *Karadeniz Araştırmaları*. 62, 213-230.
- Ece, N. J. (2017). Doğu Akdeniz'de Münhasır Ekonomik Bölge: Sınırlandırma Anlaşmaları, Paydaşları ve Stratejiler. *Journal of ETA Maritime Science*. 5(1), 81-94.
- Eminoğlu, A. (2018). Barış Çalışmaları. Erhan Büyükkakıncı (Ed.) *Oliver Richmond* içinde (s.684-722). Ankara: Adres Yayınları.

- Ertürk, A. C. (2011). Doğu Akdeniz’de MEB Paylaşımı: Güney Kıbrıs-İsrail Örneği. *Bilgesam*. <http://www.bilgesam.org/incele/1164/-dogu-akdeniz-de-meb-paylasimi--guney-kibris-israil-ornegi/#.XjLY2S17Gbg>
- Euronews. (2019). Türkiye-Libya anlaşması neler içeriyor? Doğu Akdeniz’de yeni bir krize neden olabilir mi?. <https://tr.euronews.com/2019/12/06/turkiye-libya-anlasmis-dogu-akdeniz-de-yeni-bir-krize-neden-olabilir-mi> (03.01.2020)
- Habertürk. (2019). İsrail ile Güney Kıbrıs Rum Yönetiminden ortak tatbikat. <https://www.haberturk.com/israil-ile-guney-kibris-rum-yonetiminden-ortak-tatbikat-2471524> (04.01.2020)
- Kararları Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2674.pdf> (23.12.2019)
- Kaya, Ş. (2007). Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz’in Hukuki Statüsü ve Türkiye Cumhuriyeti İçin Stratejik Önemi. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*. 9, 19-54. <https://docplayer.biz.tr/5985438-Stratejik-arastirmalar-dergisi.html>
- Kaya, İ. S., Kütükçü, M. A. (2016). Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz’deki Petrol ve Doğalgaz Kaynakları ile Türkiye’nin Hukuki Durumu. *Yaşam Bilimleri Dergisi*. 6(2/1), 81-96. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/313283>
- Kuran, S. (2009). *Uluslararası Deniz Hukuku*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Mızrak, B., Örnek, S. (2016). Bir Güvenlik Sorunu olarak Kıbrıs’ın Enerji Kaynakları ve Uluslararası Aktörlerin Politikaları. *Bilge Strateji*. 8(15), 13-32.
- Pazarıcı, H. (2012). *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Sözcü. (2020). İsrail, Yunanistan ve Rum Kesimi liderleri EastMed boru hattı projesini imzaladı. <https://www.sozcu.com.tr/2020/dunya/israil-yunanistan-ve-rum-kesimi-liderleri-eastmed-boru-hatti-projesini-imzaladi-5544988/> (03.01.2020)
- Tamçelik, S., Kurt, E. (2014). Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı. Hasret Çomak (Ed.), *Türkiye’nin Münhasır Ekonomik Bölge Algısı ve Yakın Tehdit Alanı: Kıbrıs* içinde (s.882-913). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları.
- Taşdemir, F. (2012). *Kıbrıs Adası Açıklarında Petrol ve Doğalgaz Arama Faaliyetleri Kapsamında Ortaya Çıkan Krizin Hukuki, Ekonomik ve Siyasi Boyutlar*. Ankara: Ankara Strateji Enstitüsü Yayınları.

- Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz'de Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. *Bilge Strateji*. 4(6), 1-70. <http://agris.fao.org/agris-search/search.do?recordID=TR2016008818>
- Yaycı, C. (2019a). *Sorular ve Cevaplarla Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) Kavramı*. İstanbul: Deniz Basımevi.
- Yaycı, C. (2019b). Türkiye-Libya Arasında İmzalanan Münhasır Ekonomik Bölge Andlaşmasının Sonuç ve Etkileri. *Kriter Dergi*. 4(42). <https://kriterdergi.com/dis-politika/turkiye-ve-libya-arasindaki-anlasmanin-sonuc-ve-etkileri>
- Yıldız, D. (2008). *Tarihi Geçmiş, Stratejik Önemi ve Su Sorunu Açısından Akdeniz'in Doğusu*. İstanbul: Bizim Kitaplar.

Türkiye - Avrupa Birliği Müzakerelerinde Kıbrıs Sorununun Etkisi ve Bugünkü Durum

Effects of Cyprus on Turkey-European Union Accession Negotiations and Current Status

Öğr. Gör. Rabia TAŞ*

Başvuru Tarihi: 12.02.2020

Kabul Tarihi: 28.07.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Bu makale, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile üyelik müzakerelerinde Kıbrıs sorununun etkisi olup olmadığını tartışmakta ve Türkiye ile müzakerelerin bugünkü durumu göz önünde bulundurularak Avrupa Birliği ile ilişkilerin seyri üzerine değerlendirmeler yapmaktadır. Türkiye, 1999 yılında aday ülke olarak ilan edilmiştir ve üyelik müzakereleri 2005 yılında başlamıştır. O günden bu yana geçen 15 sene içinde Kıbrıs sorunu varlığını korumaya devam etmiş olup Türkiye'nin üyelik müzakerelerinde Avrupa Birliği'nin engel olarak nitelendirdiği konulardan biri olarak raporlarda yerini almıştır. Fakat Kıbrıs sorununun varlığı, müzakere süreçlerinin başlamasına engel teşkil etmemiştir. Engel teşkil etmediği gibi geçen yıllar içinde sonlandırılmasına da yol açmamıştır. Kıbrıs sorunu varlığını korumakla beraber Avrupa Birliği ve Türkiye ilişkileri farklı alanlarda ve farklı ortak gereksinimler çerçevesinde sürmeye devam etmektedir. Bu nedenle Kıbrıs sorunu nedeniyle yavaşlayan Avrupa Birliği müzakere süreçlerinde diğer alanlarda uyum politikaları izlenmeye devam edilmeli ve gelecekte ortaya çıkabilecek alternatif işbirliği modelleri için uzlaşa sağlanabilecek işbirliği konularının çeşitlendirilmesine önem verilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs sorunu, Avrupa Birliği, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Avrupa Birliği üyelik müzakereleri, liberal kurumsalcılık.

Abstract

This paper has been discussing the effects of Cyprus question on Turkey's European Union accession negotiations and making evaluations on the progress of relations with European Union considering the current status of negotiations. Cyprus question was on the agenda of international society in 1999 when Turkey was declared as an official European Union candidate country and in 2005 when European Union accession negotiations started with Turkey. It has been 15 years since the beginning of accession negotiations and Cyprus question

* Anadolu Üniversitesi BAP Koordinasyon Birimi, rabiatas@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7145-6035

still remains unsolved. Since Turkey's approach towards Cyprus question is different from European Union's approach and expectations, it has become one of the obstacles between Turkey and European Union in terms of accession negotiations. Despite the Cyprus question, Turkey's negotiation process has started and it hasn't been finalized yet. Even though the related parties are insistent on their approach to Cyprus question, the relations between them are going on in many different fields and joint interest areas. Therefore; Turkey should continue to follow adoption of the European Union *acquis* and be prepared to undertake alternative cooperation models with European Union.

Keywords: Cyprus Question, European Union, The Turkish Republic of Northern Cyprus, European Union Accession Negotiations, Liberal Institutionalism

Giriş

Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyeliği yolunda geçirdiği sürecin başlangıcı, 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na yaptığı üyelik başvurusuna kadar dayandırılabilir. Coğrafi yakınlığın getirdiği bölgesel işbirliği ihtiyacının yanı sıra ekonomik, kültürel ve toplumsal etkileşimlerin bir işbirliği zemininde sürdürülmesi arzusu bu yolculuğun temel motivasyon kaynakları arasında yerini almıştır.

1999 yılında AB aday ülkesi olarak ilan edilmesi ve 2005 yılında müzakerelerin başlamasından bu yana ilişkiler kimi zaman hız kazanmış, kimi zaman kopma noktasına gelmiştir. Müzakerelerin başlamasından bu yana geçen 15 yıl içinde sadece bir müzakere faslının geçici olarak kapatılabildiği olması ise sürecin ne denli çıktık odaklı ilerlediğini görmek açısından anlamlıdır. AB, Türkiye'yi iç siyasetinde aldığı kararlar nedeniyle zaman zaman eleştirirken zaman zaman da övgüyle takdir etmektedir. Fakat bazı konular, üyelik süreci başlamadan öncesine dayanmakta ve bugün AB ile ilişkilerde hala çözüme kavuşturulması beklenen gündem maddeleri olarak varlığını korumaktadır. Yunanistan ile ilişkiler, temel haklar ve hukukun üstünlüğü konusunda AB müktesebatına uyum ve Kıbrıs sorunu bu konular arasındadır.

Kıbrıs'ta Rum kesimi ve Türk kesimi arasında anlaşmazlıkların 1959-60 Kıbrıs Anlaşmalarından bu yana bir türlü çözüme kavuşturulmadığı görülmektedir. Uluslararası toplumun taraflardan birini muhatap alıp diğerini yok sayması, sorunların çözümsüzlüğü konusunda etkili unsurlardan biridir. 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması, ardından Rum kesiminin kendisini adanın temsilcisi olarak nitelendirmesi ve silahlı çatışmalar dâhil olacak şekilde Türk kesiminin azınlık konumuna indirgenmeye çalışılması; adada anlaşmazlığın kökenini açıkça göstermekle birlikte çözüm önerilerinin de uzlaşma ortamını terk eden taraftan yana geliştirilmesi Türk kesiminin 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) olarak kendi hukuksal varlığını oluşturmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Türkiye, 1959 yılında kazandığı garantör statüsüyle KKTC'nin çıkarlarını da koruma yaklaşımını terk etmemiş ve AB üyeliği sürecinde de bu tavrından ödün vermemiştir.

Bu çalışma kapsamında öncelikle Türkiye'nin AB ile ilişkilerini tarihsel süreçte ele alıp, AB üyeliği sürecinde atılan adımlara değinilecektir. Ardından AB ile üyelik müzakereleri sürecinde Kıbrıs sorununun nerede ve ne şekilde gündeme geldiği ve Türkiye'nin müzakere sürecini nasıl etkilediği konusu ele alınacaktır. Çalışmanın teorik perspektifi liberal kurumsalcılık yaklaşımı çerçevesinde ele alınmıştır. Uluslararası ilişkilerde tarafların birbirlerine karşı görüşleri olabileceği; ancak bu karşıtlıkların çatışmaya dönüşmemesi için karşılıklı çıkar ve geleceğe yönelik öngörüler zeminine oturtulmuş işbirliklerinin kurulabileceğini öne süren liberal kurumsalcılıktan Türkiye'nin Kıbrıs sorunu ve AB müzakere süreci yönetiminde nasıl yararlanabileceği konusuna değinilecektir. Son olarak müzakerelerin bugünkü durumu ve gelecekte neler olabileceği üzerine değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Türkiye'nin AB ile İlişkilerine Tarihsel Bir Bakış

1993 yılında Maastricht Anlaşması ile Avrupa Birliği kurulmuş ve üye ülkeler ekonomi, güvenlik, hukuk gibi konularda birlikte hareket etme uzlaşısına varmışlardır (European Union, 2019). Türkiye 1999 yılından bu yana, AB'ye aday ülke konumundadır ve 2005 yılında müzakerelere başlamasından bu yana 15 yıl geçmiştir.

Türkiye, AB için aday ülke konumuna gelmiştir; ancak Kopenhag kriterlerine uyum kapsamında hazırlanan Komisyon raporlarında insan hakları, azınlıklar, Kıbrıs sorunu gibi konuların çözüme kavuşturulması gerekliliği varlığını korumuştur. 16-17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi'nde AB Konseyi, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yeterli ölçüde karşıladığı ve gelinen durumda müzakereleri açmak için gerekli koşullun sağlandığına kanaat getirerek Türkiye ile müzakerelerin 03 Ekim 2005 tarihinde başlatılması kararına varmıştır (T.C. Dış İşleri Bakanlığı, 2004). Sürecin başlamasının ardından AB Komisyonu, her yıl İlerleme Raporu düzenleyerek Türkiye'nin üyelik yolunda attığı adımları takip etmiştir.

Geçen süre içinde müzakereye açılan ve kapanan fasıl sayısı yalnızca bir olarak kayıtlara geçmiş ve "bilim ve araştırma" geçici olarak kapanan tek fasıl olmuştur. Söz konusu fasılın 2006 yılı Haziran ayında kapandığına dair açıklama 2006 yılı İlerleme Raporu'nda yerini almıştır (Commission Of The European Communities, 2006, s. 4).

Tam üyelik için gerçekleştirilen müzakere sürecinde açılan müzakere başlıkları ve veto edilen başlıklarla beraber sürecin başından bu yana Türkiye İlerleme/Ülke Raporlarında bahsedilen ve henüz çözüme kavuşturulamamış konular da bulunmaktadır. Bu konu başlıkları AB tarafından talep edilirken Türkiye tarafında kabul görmemekte ve müzakereler açısından bir çözümsüzlük durumunu gündeme getirmektedir. Bu konular Kıbrıs sorunu ve Yunanistan'la yaşanan sorunlardır. Türkiye'nin AB kararlarını kabul etmeyerek hayata geçirmedeği ve AB tarafından sürekli eleştirildiği konulardan biri, bu çalışmanın da temel konusunu teşkil eden, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin "Kıbrıs Cumhuriyeti" olarak AB üye ülkesi statüsüyle tanınması ve komşuluk ilişkileri ile ticari, hukuki ve ilgili diğer tüm süreçlerde iyileştirmeye gidilmesidir. Bu konu, Türkiye'nin henüz aday ilan edilmediği dönemlerden bugüne dek üyelik ilişkilerine dair süreçlerin tamamında gündemde tutulmuştur ve AB ile müzakere süreçlerinde önemli etkileri olmuştur.

Türkiye'nin AB üyelik sürecinde aşılması gereken tek konu Kıbrıs sorunu değildir. Temel haklar ve hukukun üstünlüğü gibi konular da iyileştirmeye açık alanlar olarak Komisyon Raporlarında yerini almaktadır. Ayrıca coğrafya, din, nüfus ve değerler konuları da Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde diğer üye ülkelerin tartışmaya açtığı konulardan bazılarıdır. Özellikle son yıllarda yaşanan göçmen krizi, Avrupada göç etme potansiyeli olan nüfus yaklaşımının hem siyasetçiler hem de AB üyesi ülkelerin vatandaşları üzerinde yeni bir bakış açısı oluşmasına neden olmuştur. Bu bakış açısı Brexit sürecinde de gözlemlenmiş ve Brexit referandumu sonrasında yürütülen çalışmalarda Türkiye'nin AB üyeliği konusunun referandum sonucunu etkileyen unsurlardan biri olduğu görülmüştür (Çömlekçi ve Hocaoğlu Bahadır, 2020, s. 1133). Doğu Akdeniz'de yaşanan gelişmeler de güvenlik, enerji, ekonomi gibi konularda birtakım anlaşmazlıklar ve çekinceleri gündeme taşımıştır. Ancak bu çalışma kapsamında Türkiye'nin AB müzakere süreci Kıbrıs sorunu çerçevesinde ele alınacağından ilerleyen bölümlerde yalnızca bu konuda alınan kararlar ve raporlarda yer verilen ifadeler esas alınacaktır.

AB ile Müzakere Sürecinde Kıbrıs Sorununun Etkisi

Bir Akdeniz adası olan Kıbrıs, tarih boyunca stratejik öneme sahip olmuştur. 300 yıl Osmanlı İmparatorluğu idaresinde kaldıktan sonra 1878 yılında İngiltere'yle yapılan Osmanlı-İngiliz Anlaşması ile adanın sahipliği Osmanlı İmparatorluğu'nda ve idaresi İngilizlerde olacak şekilde bir yapılanmaya gidilmiştir. İngiltere, 1914 yılında yayınladığı Krallık Konseyi Emirnamesi ile aday ülkesine kattığını ilan etmiş; 10 Mart 1925 yılında adanın bir Taç Kolonisi'ne dönüştürüldüğünü duyurarak adanın yönetimi için bir Vali atamıştır (Özersay, 2009, s. 1-3). Adanın konumunun hem Hindistan hem de Orta Doğu ile ilişkiler açısından stratejik öneme sahip olması, İngiltere için bu topraklarda var olma isteğini pekiştiren temel unsurlardan biri olmuştur.

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Anlaşması ile de Kıbrıs'ın İngiltere aidiyeti tanınmıştır. İngiltere, adaya vali atadıktan sonra Türk ve Rumların nüfus oranlarına göre bir yasama meclisi kurulmasını planlamıştır. Fakat Rumlar, bu Muhtariyet Planı'nı kabul etmemiştir. Rumların adada Türkler ve İngilizlere karşı saldırılarının artması sonucu İngilizler karma yasama meclisinin yanı sıra Türk ve Rumların ayrı birer meclisi olmasına; bununla beraber Türkiye ve Yunanistan'ın yenilenen Muhtariyet Planı'nın yürütülmesine destek olmak amacıyla birer temsilci göndermesine karar vermiştir. Fakat Yunanistan, adada Birleşmiş Milletler'in self-determinasyon ilkesinin uygulanmasını gerektiğini savunmuştur (Çakmak, 2017, s. 861-862). Bu gelişmeler esnasında Türkiye ve Yunanistan'ın da taraf olarak dâhil edilmesi, 1959 yılında Türkiye ve Yunanistan arasında Zürih Anlaşması'nın imzalanmasına uzanan süreci başlatmıştır. Devamında yapılan görüşmeler sonunda ise 16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. 1959-60 Kıbrıs Anlaşmaları olarak bilinen bu anlaşmalar, adada iki toplumlu ve iki toplumun ortaklığına dayalı bir devlet kurulmasını mümkün kılmıştır (Özersay, 2009, s. 5).

Ortaklığa dayalı bir devlet kurulmuş olmasına rağmen Rum kesiminin Türk toplumunu azınlık konumuna getirmek için çıkardığı huzursuzluklar ve bunun sonucunda ortaya çıkan silahlı çatışma ortamı 1963 yılında artış göstermiştir. 01 Ocak 1964 tarihinde ise Rumlar, 1960 Anlaşmalarını tek taraflı olarak feshettiğini açıklayarak adadaki toplumlara ayırarak eylemlerin artmasını cesaretlendirmiştir. 1974 yılına gelindiğinde zaten var olan anlaşmazlık ortamının üzerine bir de adanın Yunanistan'a bağlanması planları gündeme geldiğinde Türkiye garantörlük hakkını kullanarak 20 Temmuz 1974'te adaya müdahalede bulunmuştur. Müdahalenin ardından can ve mal güvenlikleri sağlanan Kıbrıslı Türklerin geldikleri bu noktayı hukuki bir statüye kavuşturmak için Kıbrıs Türk Yönetimi tarafından 1975 yılında Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD) kurulmuştur. 1983 tarihli Birleşmiş Milletler kararında KTFD'nin sona erdirilmesi gerektiği ifade edilince Kıbrıslı Türkler self-determinasyon hakkını kullanarak 15 Kasım 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni kurmuştur (Vatansever, 2012, s. 1512-1518). Bu tarihten itibaren adada iki toplumlu ve iki devletli bir yapı ortaya çıkmıştır. Fakat Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler, KKTC'yi resmen tanımayıp adanın temsilcisi olarak Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni kabul etmektedir.

Türkiye ve Kuzey Kıbrıslı Türkler, KKTC'nin tanınmasını istemekte; uluslararası toplum ise tek bir ülkede iki toplumu bir araya getirerek Türklerin azınlık konumuna gelmesini istemektedir. Bu iki farklı yaklaşım ve adanın Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) olacak şekilde bölünmüş yapısı uluslararası siyasette "Kıbrıs sorunu" olarak adlandırılmıştır (Doğan, 2008, s. 225). Bu çalışma kapsamında da Kıbrıs sorunu olarak kullanılan ifade ile Türkiye'nin KKTC'nin tanınması isterken; AB'nin "Kıbrıs Cumhuriyeti" olarak adlandırdığı GKRY'nin hem adanın temsilcisi olarak tanınması hem de AB aday ülkesi olarak diğer üyelerle birlikte eşit muameleye tabi tutulması isteklerini kabul etmemesi durumu anlatılmaktadır.

Türkiye, Annan Planı ve Nisan 2004'te adada gerçekleşen referandumu destekleyerek AB nezdinde Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik yapıcı adımlar atmıştır. 2004 yılında Brüksel Zirvesi'nde Türkiye ile müzakerelerin 03 Ekim 2005'te başlaması kararı alınmıştır (Erhan ve Akdemir, 2016, s. 9). Aynı yıl Aralık ayında Avrupa Parlamentosu tarafından Türkiye ile müzakerelerin başlamasına ilişkin bir karar alınmış ve bu karar kapsamında Türk yetkililerin Kıbrıs sorunun çözümünde yapıcı bir rol üstlenmesi, adada diyalogları arttırarak diğer tüm AB üyesi ülkeleri tanıdığı gibi "Kıbrıs Cumhuriyeti"ni de tanıması gerektiğini belirtmiştir (European Parliament, 2019). Brüksel Zirvesi sonrasında Türkiye için kritik karar Zirve Sonuç Bildirgesi'nin imzalanması konusunda olmuştur. Zirve Sonuç Bildirgesi'ne göre Türkiye, AB'nin yeni katılan 10 ülke ile genişlemesini kabul eden Türkiye Uyum Protokolü'nü imzalamayı taahhüt etmiştir. Türkiye daha sonra, 29 Temmuz 2005 tarihinde, Ankara Anlaşmasını bu ülkeleri kapsayacak şekilde genişleten bu protokolü imzalamıştır. Fakat GKRY'yi bu genişlemenin dışında tutan bir ek deklarasyon yayınlarak Uyum Protokolü'ne atılan imzanın Kıbrıs Rum Yönetimi'ni tanıma anlamına gelmediğini, AB üyeliğine giren hükümetin Kıbrıs Türk kesimini temsil etme-

diğini ilan etmiştir. AB ise bir karşı deklarasyonla, Türkiye'nin ek deklarasyonunu tanımadığını belirtmiştir (Özen ve Yazgan, 2007, s. 270-271). Türkiye'nin protokolü imzalamış olmasının GKRY ile gümrük birliği dâhil herhangi bir karşılıklı ilişki içinde olmayacağını beyan eden ek deklarasyonuna karşı, AB'nin cevabı Kıbrıs sorununu bir kez daha çözümsüz bir noktaya getirmiştir. Ancak bu çözümsüzlük, Türkiye'nin müzakere sürecini kesintiye uğratmamıştır.

AB, 2005 yılından bu yana - 2017 yılı hariç tutulmak kaydıyla - her yıl Türkiye İlerleme Raporlarını yayınlamaktadır. Söz konusu raporlarda Kıbrıs sorununa ilişkin dikkat çeken görüşler, bölgesel konular çerçevesinde aşağıdaki gibi listelenmektedir:

- *Türkiye 2005 Yılı İlerleme Raporu*: Raporla, Türkiye'nin Uyum Protokolünü imzalaması ve BM'nin Kıbrıs sorununun çözümü için geliştireceği planları destekleyeceği yönündeki açıklamaları olumlu karşılanmakla birlikte Kıbrıs'ın bazı uluslararası örgütlere katılımını veto etmesi bölgesel ilişkiler anlamında olumsuz olarak değerlendirilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2005).
- *Türkiye 2006 Yılı İlerleme Raporu*: Raporla, Türkiye'nin Uyum Protokolünü imzalamasına rağmen uygulamadığı ve ayrımcılık yaptığı belirtilerek Kıbrıs'a yönelik kısıtlamaların malların dolaşımından ulaşıma kadar bütün alanlarda kaldırılması gerektiği ifade edilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2006).
- *Türkiye 2007 Yılı İlerleme Raporu*: Raporla, en dikkat çekici ve müzakere süreçleri için etkileyici olan şu ifadeye yer verilmiştir; "Aralık 2006'da AB Konseyi, Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yönelik kısıtlamaları nedeniyle, müzakerelerin sekiz fasılda açılmamasına ve Komisyon tarafından Türkiye'nin Ortaklık Anlaşmasına Ek Protokolü tam olarak uyguladığını teyit edilinceye kadar bütün fasılların geçici olarak kapanmamasına karar vermiştir" (Avrupa Komisyonu, 2007).
- *Türkiye 2009 Yılı İlerleme Raporu*: Raporla, önceki yıllarda da yinelenen kısıtlamaların kaldırılması ve ilişkilerin normalleştirilmesi gerektiğine yönelik ifadeler ek olarak; "Türk donanması, Rapor döneminde, birçok kez Güney Kıbrıs Rum Yönetimi için petrol arayan sivil gemileri engellemiştir" tespiti yer verilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2009).
- *Türkiye 2010 Yılı İlerleme Raporu*: Raporla, "Bölgesel konular ve uluslararası yükümlülükler" başlığı altında Kıbrıs'a uygulanan kısıtlamaların kaldırılması ve BM çerçevesinde soruna çözüm getirilme beklentisi gibi önceki yıllarda yinelenen hususlara ilave olarak "Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), karasularında ve hava sahasında Türkiye tarafından ihlaller gerçekleştirildiğini bildirmiştir," tespiti yer almıştır (Avrupa Komisyonu, 2010).
- *Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu*: Raporla, Türk hükümetinin Kıbrıs sorununa bir çözüm getirilmemesi halinde GKRY başkanlığında AB Dönem Başkanlığı ile ilişkilerini 01 Temmuz 2012 tarihinden başlamak üzere 6 ay durduracağı yönünde ifadelerine yer verilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2011).
- *Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu*: Raporla, Türkiye'nin GKRY tarafından sondaj çalışmaları yapmak üzere görevlendirilecek petrol şirketlerine misilleme yapılacağını belirttiğini ve bir yandan da Türk Toplumunu temsilcileri ile bir anlaşmaya imza atarak bir Türk şirketi vasıtasıyla Gazimağusa yakınında kıyıda keşif amaçlı sondaj çalışmalarına destek verdiğini içeren açıklamalar yer almıştır. Buna karşılık AB'nin tavrı ise şu sözlerle dile getirilmiştir: "AB, AB'ye üye devletlerin, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi dâhil, uluslararası hukuka ve AB müktesebatına uygun olarak, diğerleri yanında, ikili anlaşmalar yapma, doğal kaynaklar ile ilgili arama yapma ve bunlardan yararlanmayı da kapsayan egemenlik hakları olduğunu vurgulamıştır." Türkiye'nin GKRY'nin faaliyetlerine yönelik yaklaşımını tehdit olarak değerlendirmiştir (Avrupa Komisyonu, 2012).

- *Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu*: Raporla, “Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’ne kayıtlı olan ya da son uğradığı liman Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nde olan gemiler ve uçaklara yönelik bu kısıtlamalar yürürlükte kaldığı sürece, Türkiye bu sekiz fasla ilişkin AB müktesebatını tam olarak uygulama konumunda olmayacaktır,” ifadesine yer verilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2013).

İlerleme Raporları ve 2016 yılından bu yana kullanılan adıyla Ülke Raporları kapsamında Türkiye’nin Kıbrıs sorunu ile ilgili olarak vurgulanan hususlar hemen her raporda birbirine benzerlik göstermiştir. Gümrük Birliği kapsamında malların serbest dolaşımına müsaade edilmemesi, ulaşımda kısıtlar uygulanması ve bu nedenle gemi taşımacılığı olmak üzere ulaşıma dayalı ticarete engel konması, petrol arama ve sondaj çalışmalarına müsaade edilmediği yönünde yaklaşımlar sergilenmesi, GKRY’nin birtakım uluslararası örgütlere üyeliğinin veto edilmesi, karasuları ve havasahasında gerçekleştirilen ihlaller; raporların “Bölgesel konular ve uluslararası yükümlülükler” başlığı altında tekrar tekrar yer alan konular olmuştur. 2007 yılı raporundan bu yana her yıl tekrarlanan bir diğer husus ise Türkiye’nin GKRY ile olan ilişkilerinde normalleşmeye gitmediği sürece müzakerelerin sekiz fasılda açılmayacağı ve diğer fasılların da geçici olarak kapanmayacağı yönündeki karardır.

Müzakerelerin başlamasından bu yana Türkiye ve AB ilişkilerinde Kıbrıs sorunu, İlerleme/Ülke Raporları üzerinden incelendiğinde ortaya çıkan resim, Türkiye’nin Kıbrıs sorunu çözümüne yanaşmaması ve ilişkileri “normalleştirmemesi” halinde müzakere sürecinin hem Komisyon hem de üye ülkelerce veto edilen fasılların açılmaması yoluyla askıya alınarak sonuçlandırılmayacağı yönündedir.

Türkiye’nin AB müktesebatına uyum konusunda iyileştirilmesi ve gelişmesi gereken başka konuları da bulunmaktadır. Ancak bu konular, iç politika araçları ile çözüme kavuşturulabilecekken Kıbrıs sorunu Türkiye’nin tek başına çözüm üretemeyeceği ve tarafların karşılıklı olarak müzakere etmesi gereken bir konu olması münasebetiyle AB üyeliği sürecinde kritik bir rol oynamaktadır.

Kıbrıs sorunu, KKTC ve GKRY arasında bir etnik sorun olmanın ötesinde, farklı uluslararası aktörlerin de sürece dâhil olması nedeniyle uluslararası bir sorundur. Yerel boyutta KKTC ve GKRY; ulusal boyutta garantör devletler arasında olan Türkiye, Yunanistan ve İngiltere; uluslararası boyutta ABD, Rusya ve AB; küresel boyutta da BM’nin sürece ilgi gösterdiği bir dört boyutlu yaklaşım olduğu görülmektedir (Örmeci ve Kısacık, 2020, s. 26-27). Bu nedenle AB’nin, müzakere sürecinde Türkiye’nin bu soruna tek taraflı olarak çözüm bulmasını beklemesi uluslararası ilişkiler açısından da gerçekçi görünmemektedir. Güvenlik, egemenlik, ekonomi gibi pek çok konuda stratejik bir öneme sahip olan bu bölgede, Türkiye’nin AB üyelik müzakereleri önündeki Kıbrıs sorununa karşı bir uzlaşım modeli oluşturulması bekleniyorsa AB’nin de tek taraflı yaklaşımını terk etmesi gerekecektir.

Kıbrıs sorunu, Türkiye için AB üyeliği süreçlerini etkilemesinin yanı sıra bir ulusal güvenlik konusu olarak da değerlendirilmektedir. AB, GKRY’nin üyeliğinin ardından burayı AB toprağı olarak kabul etmiş ve Doğu Akdeniz’e yönelik stratejik konular Türkiye-Yunanistan-AB arasında bir anlaşmazlık halini almıştır (Güner, 2020, s. 113-114). AB’nin Türkiye’nin ve KKTC’nin ulusal güvenlik çıkarlarını dikkate almaması, Doğu Akdeniz konusunda taraflar arasında çatışmaya yol açabilecek anlaşmazlıklara neden olmaktadır. Bu bakımdan Türkiye ve AB ilişkileri yalnızca üyelik konusu ile sınırlandırılmayacak kadar kapsamlıdır. İlişkilerin ve işbirliğinin sağlıklı ilerleyebilmesi için de AB’nin tek taraflı yaklaşımdan uzaklaşarak Türkiye ve KKTC’nin ulusal güvenlik ve çıkarlarını göz önünde bulunduran bir diyaloga girmesi önem arz etmektedir.

Kıbrıs Sorununa Liberal Kurumsalcılık Yaklaşımı

İçinde bulunduğumuz dünyada, uluslararası siyaseti yöneten ve düzenleyen tek bir ortak yönetimin olmaması bir anarşi ortamını doğurur. Fakat bu anarşi ortamının varlığı, ne uluslararası toplumun olmadığı ne de işbir-

likleri yoluyla kurumsallaşmanın kurulamayacağı anlamına gelir. İşbirliği kurmak ise taraflar arasında birebir uyum olmasını gerektirmez. Aksine tarafların çıkarlarını dengeleyecek işbirliği mekanizmaları geliştirilebilmesi için birbiri ile çatışan karşıt görüşlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu işbirlikleri karşılıklı çıkarların gözetilmesi, geleceğe yönelik beklentilerin hesaba katılması, işbirliğine dâhil edilecek aktörlerin sayısı ve hatta yaptırımların devreye girmesi farklı araçlar kullanılarak inşa edilebilir (Axelrod ve Keohane, 1985, s. 226-228). İşte bu görüşleri bünyesinde barındıran liberal kurumsalcılık yaklaşımı, uluslararası ilişkilerde kurumsal işbirlikleri kurularak çatışma ve anlaşmazlıklardan daha uzun süre uzak kalınabileceğini öne sürmektedir.

Güç ve çıkarlar önemlidir; ancak rejim ve kurumlar da güç ve çıkarların korunmasında yardımcı olabilecek unsurlardır (Griffiths vd., 2011, s. 110). Bu açıdan bakıldığında AB ve BM gibi kurumların girişimleri ile Kıbrıs sorununa çözüm aranması niyeti olumlu görülebilir. Ancak çözüm arama sürecinde tarafların karşılıklı çıkarlarını gözetmek yerine tek taraflı bakış açısını izlemek, karşı tarafı kıssaya kıssas (tit for tat) yöntemini kullanmaya sevk eder ve içinde bulunulan çözümsüzlük ortamı eko etkisi (echo effect) altına girerek bir kısır döngünün ortaya çıkması kaçınılmaz olur (Axelrod ve Keohane, 1985, s. 245). BM Güvenlik Konseyi'nin Kıbrıs kararlarına bakıldığında Türk tarafı ve Türkiye'nin politik ve diplomatik girişimlerinin olumsuz karşılanarak adanın tek temsilcisinin GKRY olduğu yönünde hareket edildiği görülmektedir (Doğan, 2002, s. 89-90). AB kararlarında da benzer bir durum söz konusu olup GKRY'nin aday ülke olarak kabul edilmesi ve KKTC'nin yok sayılması süreçleri yaşanmıştır. Bu açıdan bakıldığında kurumların işbirliği beklentileri ile aktörlerin çıkarlarının uyummadığı söylenebilir. İşte bu nedenle Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde Kıbrıs sorununu yönetmek için liberal kurumsalcılık yaklaşımının öne sürdüğü araçları iyi analiz etmesi ve değerlendirmesi önemlidir.

Türkiye, hem işbirliğinden yana tavrını koruyacak hem de kendi çıkarlarını ve Kıbrıs Türk kesiminin çıkarlarını göz önünde bulunduracak adımlar atmalıdır. Geleceğin gölgesinin uzun olduğunu hesaba katarak sürekli menfaatlerini etkileyen konularda çıkarlarını korurken; uluslararası örgütlerin işbirliğine yönelik çağrılarında tarafları dinlemekten kaçınmamalıdır. Oyunların kurallarının ve aktörlerin çıkarlarının sürekli değiştiği bu dünyada, farklı alanlarda ve farklı konularda kurumsal işbirliklerine girmek taraflar için geleceğin gölgesini uzatacaktır. Bu nedenle çıkarlarını korumak adına, anlaşmalar çerçevesinde kurumsallaştırılmış yeni işbirliklerine girerek uluslararası toplumun farklı aktörleri ile oyunda denge arayışına girebilir. Böylece Türkiye ve KKTC, uluslararası örgütlerin kararları karşısında yalnız kalma halini aşarak çıkarlarını koruyacak yeni işbirlikleri ile oyunun dengelerini yeniden kurabilir.

Kıbrıs sorununu yönetirken AB üyeliğinden tamamen vazgeçmek ya da diğer uluslararası örgütlerin birtakım oluşumlarının dışında kalmak, geleceğin gölgesini iyi hesap edememe ve kurumsallaşan işbirliklerinden uzaklaşma sorununa yol açabilir. Bu nedenle her türlü olasılık iyi değerlendirilmeli, soruna taraf aktörlerin bir sonraki adımı ve/veya adımlarının neler olabileceğini hesaplamaya yönelik araçlar etkin kullanılmalıdır. Ancak bu sayede işbirliklerinden doğan güç ve karşılıklı çıkar ilişkilerini kendi lehine çevirebilecektir.

AB ile Müzakerelerde Bugün Gelinen Durum

Türkiye'nin AB ile üyelik müzakerelerinde gelinen son durumda ilişkiler ucu açık olarak sürdürülmektedir. GKRY tarafından işçilerin serbest dolaşımı; yargı ve temel haklar; enerji; adalet, özgürlük ve güvenlik; eğitim ve kültür; dış güvenlik ve savunma politikası fasılları engellenmiştir. Fransa tarafından da tarım ve kırsal kalkınma; kurumlar; mali ve bütçesel hükümler fasılları engellenmektedir (Karademir, 2015). Komisyon, Kıbrıs sorununu 2005 yılından bu yana yayınlanan tüm İlerleme ve Ülke Raporlarında tekrar tekrar gündeme alarak üyelik önünde önemli bir engel olduğunun altını çizmiştir. Bu nedenle müzakere fasıllarının kısa vadede kapatılarak tam üyeliğe geçilmesi gibi bir beklenti içinde olmak gerçekçi olmayacaktır. Bununla beraber, Brüksel Zirvesi'nin sonuç bildirgesinde Türkiye ile ilgili bölümde yer alan şu ifadeler dikkat çekicidir: "Müzakerelerin ortak hedefi Birliğe üyeliğidir. Sonuçları önceden garanti edilemeyen bu müzakereler açık uçludur. Tüm Kopenhag kriterleri

göz önünde bulundurularak, aday ülkenin, üyelik yükümlülüklerini tam olarak üstlenecek durumda olmaması halinde, Avrupa yapılarına mümkün olan en güçlü bağlarla kenetlenmesi sağlanmalıdır” (T.C. Dış İşleri Bakanlığı AB Başkanlığı, 2005, s. 19). Brüksel Zirvesi’nde yer alan müzakerelerin açık uçlu olacağı ve sonucunun tam üyelik olacağı yönünde bir garanti verilemeyeceği ifadesi göz önünde bulundurulduğunda fasılların kapatılmasının da Türkiye’nin AB üyeliği için bir kesinlik içermediği unutulmamalıdır.

Avrupa Komisyonu’nun 2019 Türkiye Raporu’nda Türkiye’nin hala kilit bir ortak olduğu belirtilmekle birlikte 2018 yılında AB Genel İşler Konseyi tarafından ortaya konan sonuçlar ışığında bugüne dek açılan 16 fasıl dışında yeni bir fasılın müzakereye açılmasının ya da açılan fasılların kapatılmasının mümkün olmadığı değerlendirilmektedir. Bu nedenle müzakerelerin durma noktası geldiği düşünülmekte; Gümrük Birliği için de güncellenmesi yönünde bir çalışma yapılmasının öngörülmediği ifade edilmektedir. Bütün bunlar belirtilmekle birlikte Türkiye ile dış politika ve güvenlik politikası konularında diyalogların devam ettiği; enerji, taşımacılık, ekonomi ve ticaret alanlarında işbirliklerinin geliştiği; tarım ürünlerinde coğrafi işaretlerin karşılıklı tanınması gibi teknik konularda uzlaşıldığı; Türkiye’nin muazzam çaba gösterdiği Suriyeli sığınmacılar ve mülteciler konusunda işbirliğinin ilerletildiği gibi ifadelere de yer verilmektedir (Avrupa Komisyonu, 2019). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere müzakerelerin durma noktasına gelmesi ya da Gümrük Birliği’nin güncellenmesinin öngörülmemesi yaklaşımlarına rağmen Türkiye ve AB arasındaki ilişkilerin tamamen son bulduğu ve uzlaşımdan uzak bir noktaya geldiğini söylemek mümkün değildir.

Doğu Akdeniz’de yaşanan gelişmeler, Türkiye ve AB arasındaki ilişkilerde tıpkı Kıbrıs sorununda olduğu gibi bir çözümsüzlük durumunu gözler önüne sermektedir. AB Dış İşleri Bakanları, 15 Mayıs 2020 tarihli açıklamalarında Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki faaliyetlerini durdurması yönünde AB tarafından yapılan çağrılara yanıt vermediğini vurgulamış ve taraflar arasındaki güçlü iletişim ve diyalogun Türkiye’nin tek taraflı girişimleri nedeniyle zedelendiğini ifade etmiştir (Avrupa Birliği Konseyi, 2020). Bu açıklamaya cevaben Türkiye Dış İşleri Bakanlığı sözcüsü Hami Aksoy, AB’nin bu açıklamasının kendini tekrar eden “kısır bir söylemin son örneği” olduğunu ifade etmiştir; iletişim tek taraflı değil uluslararası hukuk ile Türkiye ve KKTC’nin meşru hak ve menfaatlerini dikkate alacak şekilde kapsayıcı bir diyalog üzerinden yürümesi gerektiğini belirtmiştir (T.C. Dış İşleri Bakanlığı, 2020). Benzer şekilde Dış İşleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu da 05 Şubat 2020 tarihli bir konuşmasında AB üyeleri arasındaki dayanışmanın uluslararası hukukun üstünde olamayacağını ve Türkiye’ye karşı tehdit ve yaptırım dili ile iletişim kurmakla hiçbir sonuç elde edilemeyeceğini vurgulamıştır (Anadolu Ajansı, 2020).

Türkiye, Kıbrıs sorunu ya da Doğu Akdeniz’de yaşanan gelişmeler gibi taraflar arasında anlaşmazlık olan konulara rağmen 9 Mayıs Avrupa Günü vesilesiyle Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Dış İşleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu’nun verdiği mesajlarla Türkiye-AB işbirliğinin önemine dikkat çekip stratejik hedef olarak görülen AB tam üyeliği konusunda kararlılığını dile getirmiştir (T.C. Dış İşleri Bakanlığı Dış Politika Kronolojisi, 2020).

AB de geçirdiği krizlerden sonra farklı konularda çeşitli sorunlarla yüz yüze gelmiştir ve bu krizlerin etkilerini atlatma yolunca çalışmalarına devam etmektedir. Ekonomik kriz, göç krizi, Brexit gibi konular, genişleme politikalarının AB gündeminde geri planda kalmasına yol açmıştır. Bu durum, Türkiye’nin müzakere sürecine de etki etmektedir (Akçay ve Turan, 2020, s. 19). 25 Mart 2020 tarihinde Kuzey Makedonya ve Arnavutluk’un üyelik müzakerelerinin başlaması kararı alınmıştır; ancak karara ilişkin açıklamada vurgunun genişleme konusuna değil jeostratejik çıkarlar üzerine yapılması dikkat çekmiştir (Avrupa Komisyonu, 2020). Bu açıdan bakıldığında müzakere sürecinin yavaş ilerlemesinin yalnızca Türkiye’den beklentilere bağlı olmadığı ve AB’nin de kendi içinde birtakım yapılanma çalışmalarını hayata geçirmesi gerektiği görülmektedir.

Türkiye ve AB ilişkilerinde, üyelik beklentileri dönem dönem yükselmekte ve dönem dönem karamsarlık hüküm sürmektedir. Fakat raporların olumsuz çıktığı ve hatta 2017 yılında olduğu gibi bir ilerleme raporunun yayınlanmadığı dönemlerde dahi üyelik sürecinin sonlandırılması ihtimali her iki taraf için de gündemin tartışma konularından biri haline gelmemiştir. AB üyesi devletler arasında Türkiye'nin üyeliğine karşı olanlar çıkarsa da Birliğin bütününde bu sürecin tamamen terk edilmesi gerektiğine yönelik kararların alınacağı bir noktaya gelinmemiştir. Bunun altında birden fazla neden olduğu öne sürülebilir. Coğrafi yakınlık, ekonomik ilişkiler, enerji, güvenlik politikaları konusunda işbirliği ihtiyacı gibi ihtimaller çoğaltılabilir. Fakat ilişkileri sonlandırma niyetinde olmamak, bugün içinde bulunulan çözümsüzlük durumu için bir çıkış noktası göstermemektedir.

Dış İşleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Türkiye'nin sadece ihtiyaç duyulduğu anda iş birliği yapılacak bir ülke olarak görülmesinin kabul edilemeyeceğini ve inişli çıkışlı 60 yıllık üyelik sürecinde ilişkilerin bel kemiği olan müzakereleri tamamen askıya almanın kimseye bir faydası olmayacağını dile getirmiştir (Anadolu Ajansı, 2020). Bu ifadeden anlaşılacağı üzere Türkiye ve AB arasındaki ilişkiler; siyaset, ekonomi, enerji, güvenlik gibi çeşitli konularda stratejik işbirliğine dayanan uzun soluklu ilişkilerdir ve geçici işbirliği anlaşmaları ya da protokoller üzerinden ilerletilmesini beklemek güçtür.

Türkiye açısından Kıbrıs sorununun AB üyesi olmak adına kolaylıkla çözülebilecek bir konu olmadığı geçen yıllarda izlenen politikalar ve sergilenen kararlı duruşa bakılarak anlaşılabilir. AB'nin de GKRY'nin aday ülke olarak Birliğe dâhil edilmesi ve Türkiye ile müzakere fasıllarının Kıbrıs sorunun çözülmeden açılmaması kararları doğrultusunda Kıbrıs politikasında sert bir tavır içinde olduğu görülmektedir. Bu çıkmazı aşmak için taraflar arasında diplomasinin ve diyalogların iyi yönetilmesi önemlidir.

Sonuç

Kıbrıs sorunu henüz bir çözüme kavuşturulmadan AB, GKRY'nin üyelik görüşmelerinin başlamasına ve nihayetinde de Birliğe üye olmasına imkân tanımıştır. Bu durum, GKRY'nin kendisini adanın temsilcisi konumuna getirirken diğer AB üyesi devletlerin de desteğini almasını sağlamıştır. İşbirliğini kurumsal temellere oturtturarak üyesi olduğu uluslararası örgütün kendi haklarını savunmasına zemin oluşturmuştur. Türkiye ise adada Türk kesiminin varlığının göz ardı edilemeyeceği ve GKRY'nin tek başına adanın bütününe temsil etmediği görüşlerini savunurken kendisini destekleyecek diğer aktörlerin ve uluslararası toplumda haklılığını birtakım kararlara bağlayacak kurumsal işbirliklerinin olmaması nedeniyle daha kısıtlı bir hareket alanına sahiptir. Buna rağmen Kıbrıs konusunda kararlı duruşunu sergilemeye devam etmekte, AB'nin raporlarında birer sorun olarak tespit edip "normalleştirilmesini" istediği tedbirleri alabilmektedir. GKRY'nin NATO gibi uluslararası örgütlere üyeliğini veto etmek gibi haklarını kullanarak sorunun tek taraflı düşünüldüğü uluslararası düzende Türk kesiminin de haklarının gözetilmesi gerektiği konusunu gündemde tutmaktadır.

AB ve BM, Kıbrıs konusunda aldığı kararlarda adanın Türk kesimini azınlık olarak görüp onlara Rum kesimine tabi bir topluluk tavrı ile yaklaşmıştır. Türkiye, Annan Planı gibi çözüm önerilerine yapıcı yaklaşırken, uluslararası toplumun geri kalanının baştan beri Rum kesimi odaklı çözüm önerileri geliştirmesi eleştirilmesi gereken konulardan biridir. Azınlık hakları ve eşitlik konularına vurgu yapan Avrupa'nın Kıbrıs sorununda aynı hassasiyeti göstermemesi dikkat çekicidir. Tarafların bu konuda görüş ayrılığı yaşamaması, Kıbrıs sorunun Türkiye'nin AB üyeliği önünde kalıcı bir engel olarak varlığını sürdüreceğine işaret etmektedir.

Kıbrıs sorunun müzakere süreci başlamadan önce de var olduğu bilinmektedir. 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye için Avrupa Stratejisi geliştirilirken Kıbrıs konusunda tarafları uzlaştırma çağrısında bulunulmuş ve Türkiye bu çağrıya karşılık vermemiştir. Bu konuda bir çözüm üretilmeden ve konu karşılıklı anlaşmazlık noktasındayken 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin aday ülke olduğu ilan edilmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs kararı

hiçbir değişime uğramamasına rağmen 2004 tarihli Brüksel Zirvesi'nde üyelik müzakerelerine 03 Ekim 2005'te başlanacağı yönünde karar alınmıştır. Görüldüğü üzere Türkiye ile üyelik süreci Kıbrıs sorunun varlığı bilinmesine ve Türkiye'nin bu konuda kararını değiştirmemiş olmasına rağmen başlatılmıştır. AB müktesebatına uyum konusunda Türkiye önemli reformlar yapmıştır ve hala AB ile ilişkilerin olumlu seyretmesi yolunda işbirliklerinden yana duruşunu korumaktadır. AB tarafında ise tek taraflı olarak sorunların varlığını işaret etme; ancak çözüm bulma noktasında adımları sadece Türkiye'den bekleme yönünde bir eğilim olduğu gözlemlenmektedir. Başından beri sonucunun garanti edilemediği bir üyelik süreci, Türkiye ile ilişkilerin bir çerçeveye oturtulması gerektiği ve bu nedenle Müzakere Çerçeve Belgesi'nin üretilmesi ile bu gereksinimin karşılandığı bir politika olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak Türkiye'nin AB üyeliği için Kıbrıs sorununa uluslararası toplumun talep ettiği şekilde yanıt veremeyeceği müzakere süreçlerinin pek çok aşamasında kanıtlanmıştır. Öte yandan AB ile ilişkilerin kesilmesi ya da sonlandırılması ihtimali de gerçekçi değildir. Bu nedenle Türkiye'nin AB müzakere sürecinin askıya alınması ya da sonlandırılma dahi alternatif modellerle Avrupa ile işbirliğini sürdüreceği; AB'nin stratejik ve kilit ortak olarak adlandırdığı Türkiye ile ilişkilerini güvenlik ve ekonomi başta olmak üzere çeşitli nedenlerle tamamen sona erdirmeyeceği; Kıbrıs sorununun ise ancak tarafların eşit olarak temsil edildiği ve KKTC'nin de talep ve görüşlerinin dikkate alındığı bir ortamda çözüme kavuşturulabileceği değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Akçay, E. Y., Turan, İ. (2020). Turkey's Membership Process In A Multi-Speed European Union, *Aurum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 13-22.
- Anadolu Ajansı. (2020). "Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: AB katılım sürecinde yeni bir sayfa açmanın vakti geldi", <https://www.aa.com.tr/tr/politika/disisleri-bakani-cavusoglu-ab-katilim-surecinde-yeni-bir-sayfa-acmanin-vakti-geldi/1724893#>, (22.07.2020)
- Avrupa Birliği Konseyi. (2020). "Statement of the EU Foreign Ministers on the situation in the Eastern Mediterranean", <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/05/15/statement-of-the-eu-foreign-ministers-on-the-situation-in-the-eastern-mediterranean/>, (21.07.2020)
- Avrupa Komisyonu. (2005). "Türkiye 2005 İlerleme Raporu (COM(2005) 561 nihai)", https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf, (16.12.2019)
- Avrupa Komisyonu. (2006). "Türkiye 2006 İlerleme Raporu (COM(2006) 649 nihai)", https://ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf, (16.12.2019)
- Avrupa Komisyonu. (2007). "Türkiye 2007 İlerleme Raporu (COM(2006) 663)", https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf, (16.12.2019)
- Avrupa Komisyonu. (2009). "2009 Yılı Türkiye İlerleme Raporu (COM (2009) 533 final)", https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf, (16.12.2019)
- Avrupa Komisyonu. (2010). "Türkiye 2010 Yılı İlerleme Raporu {COM(2010) 660}", https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf, (16.12.2019)

- Avrupa Komisyonu. (2011). "Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu {COM(2011) 666}", https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf, (16.12.2019)
- Avrupa Komisyonu. (2012). "Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu {COM(2012) 600}", https://www.ab.gov.tr/files/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf, (16.12.2019)
- Avrupa Komisyonu. (2013). "Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu {COM(2013) 700}", https://www.ab.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf, (16.12.2019)
- Avrupa Komisyonu. (2019). "2019 Türkiye Raporu {COM(2019) 260 nihai}", https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2019_trkiye_raporu-_tr.pdf, (20.12.2019)
- Avrupa Komisyonu. (2020). "Commission welcomes the green light to opening of accession talks with Albania and North Macedonia", https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_519, (21.07.2020)
- Axelrod, R., Keohane, R. O. (1985). Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions, *World Politics*, 38(1), 226-254.
- Commission of the European Communities. (2006). *Commission Staff Working Document Turkey 2006 Progress Report*, Brüksel, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2006/nov/tr_sec_1390_en.pdf, (17.11.2019)
- Çakmak, B. (2017). *Tarihte Kıbrıs (İlkçağlardan 1960'a Kadar) II. Cilt*, Osman Köse (Eds.). İstanbul: Akdeniz Karpaz Üniversitesi, 857-862.
- Çömlekçi, M. F., Hocaoğlu Bahadır, N. (2020). Avrupa Birliği - Türkiye İlişkileri ve Seçim Gündemlerinde Medyada Türkiye Söylemi, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 1130-1141.
- Doğan, N. (2002). Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Kararlarında Kıbrıs Sorunu, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 4, 84-106.
- Doğan, N. (2008). *Global Politika, Bölgesel Gelişmeler ve Türkiye*, Ankara: Savaş.
- Erhan, Ç., Akdemir, E. (2016). Türkiye - Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde İlk On Yılın Muhasebesi (2005-2015), *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 78, 7-35.
- European Parliament. (2019). "Opening of negotiations with Turkey", <http://www.europarl.europa.eu/sides/get-Doc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P6-TA-2005-0350+0+DOC+PDF+V0//EN>, (03.12.2019)
- European Union. (2019). "The history of the European Union", https://europa.eu/european-union/about-eu/history_en, (08.11.2019)
- Griffiths, M., Roach, S. C. ve Salamon, M. S. (2011). *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, Ankara: Nobel.

- Günar, A. (2020). “Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin (Kıbrıs Cumhuriyeti’nin) Avrupa Birliği Üyeliğinin Kıbrıs Sorununa Etkisi”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 37, 95-118.
- Karademir, M. (2015). “10. Yılında Türkiye’nin AB’ye Tam Üyelik Süreci”, *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM)*, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/20595/10_yilinda_turkiyenin_abye_tam_uyelik_sureci, (08.11.2019)
- Örmeci, O., Kısacık, S. (2020). “Cutting the gordian Knot: turKish Foreign PoliCy towards CyPrus during aK Party era (2002–2020)”, *Studia I Analizy Nauk O Polityce*, 1, 21-64.
- Özen, Ç., Yazgan, H. (2007). *Zor ya da Zoraki Aday: Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Tam Üyelik Süreci*, Ertan Efegil ve Mehmet Seyfettin Erol (Eds.). Ankara: Orion, 233-280.
- Özersay, K. (2009). *Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi Araştırma Dizisi No: 32, Ankara Üniversitesi.
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı. (2004). “Brüksel Zirvesi (16-17 Aralık 2004)”, <http://www.mfa.gov.tr/bruksel-zirvesi-16-17-aralik-2004.tr.mfa>, (11.11.2019)
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı AB Başkanlığı. (2005). “Türkiye İçin Müzakere Çerçeve Belgesi ve İlgili Diğer Belgeler”, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere_Cercevesi_2005.pdf, (12.11.2019)
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı. (2020). “SC-35, 15 Mayıs 2020, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy’un AB Dışişleri Bakanlarının Doğu Akdeniz’deki Duruma İlişkin Açıklaması Hakkında Soruya Cevabı”, http://www.mfa.gov.tr/sc_-35_-ab-disisleri-bakanlarinin-dogu-akdenizdeki-duruma-iliskin-aciklamalari-hk-sc.tr.mfa, (21.07.2020)
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı Dış Politika Kronolojisi. (2020). “Mayıs 2020”, <http://www.mfa.gov.tr/mayis2020.tr.mfa>, (21.07.2020)
- Vatansever, M. (2012). “Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, No. 12/Özel Sayı, 1487-1530.

“Kıbrıs ve Doğu Akdeniz’deki Son Uluslararası Gelişmeler Işığında Değişen Türkiye, ABD ve NATO Politikaları”

The Changing Policies of Turkey, USA and NATO in Cyprus and Eastern Mediterranean in the Light of Last International Developments

Betül ALGÜR*

Başvuru Tarihi: 27.02.2020

Kabul Tarihi: 27.07.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özgürlük, sadece özgürlük adına kısıtlanabilir.

John Rawls

Özet

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin, ABD'nin ve NATO'nun Kıbrıs ve Doğu Akdeniz politikalarını incelemektir. Çalışmanın kapsamında, Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'in jeopolitik açıdan nitelikleri, bu niteliklerin Türk dış politikasına etkileri ile yerel ve küresel ölçekte getirdiği sonuçlar, Kıbrıs'ın siyasal açıdan tarihsel süreci, bölgenin sahip olduğu enerji kaynaklarının doğurduğu rekabet ortamı, yıllardır bölgesel sorun boyutunda tartışılan Kıbrıs meselesinin nasıl küresel ölçekli bir mesele haline geldiği ve bunun paralelinde ABD ile NATO'nun bu süreçteki politikaları işlenecek konular arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Kıbrıs¹, K.K.T.C., Doğu Akdeniz, ABD, NATO, Enerji, Liberteryen

Abstract

The aim of this study is examine of Turkey, USA and NATO's politics in Cyprus and Eastern Mediterranean. The content of the study has got these items: The geopolitical characteristics of Cyprus and Eastern Mediterranean, the impacts of these characteristics to the Turkish foreign policy and the results of them in regional&global scale, the political history of Cyprus, competitive environment caused by the energy resources of the region, how the Cyprus issue became a global problem while it has been discussed in the regional problem for years and parallel to that the politics of USA and NATO's policies in this process.

Keywords: Turkey, Cyprus, TRNC, Eastern Mediterranean, USA, NATO, Energy, Libertarian

** Anadolu Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Öğrencisi, betulalgur@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3933-4599

1 Çalışmada Kıbrıs kavramı, KKTC ilanı öncesi siyasî durumu tasvir etmek ve adanın coğrafi olarak bir bütün halinde değerlendirildiği durumlar için kullanılmıştır.

Giriş

Doğu Akdeniz’de son on yılda keşfedilen doğalgaz ve petrol rezervleri bölgeyi son derece cazip bir hale getirmiştir. Bölge devletlerinin, Rusya’nın, Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’nün (NATO- North Atlantic Treaty Organization), İngiltere’nin ve Avrupa Birliği’nin (AB) bu kaynaklardan en fazla pay almak ve Doğu Akdeniz’in stratejik konumuna sahip olmak adına bölgede rekabeti söz konusudur. Gerek enerji nakil hatlarının üzerinde olması, gerek enerji kaynaklarına sahip olması ile birlikte Orta Doğu’ya ve Afrika’ya hâkimiyeti ile Doğu Akdeniz’deki egemenlik mücadelesi; uluslararası bir nitelik halini almıştır. Kıbrıs da bölgenin merkezinde olması dolayısıyla bu rekabetten doğrudan etkilenen ülkeler arasındadır. Ancak Kıbrıs’ın KKTC (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti) ve GKRY (Güney Kıbrıs Rum Yönetimi) olarak bölünmüş siyasi yapısının yanı sıra KKTC’nin hukuksal olarak tanınmaması, GKRY’nin AB üyeliği; enerji ve haklar konusundaki egemenlik mücadelesinde, sürecin KKTC aleyhine işlemesine sebep olmuştur. Kıbrıs ile jeolojik, tarihî, beşerî, iktisadî ve siyasi bağlara sahip olan Türkiye ise, bölgede aktif bir devlet olarak faaliyet göstermektedir. Kıbrıs adasında, KKTC’de ve Doğu Akdeniz’de yaşanan gelişmeler; Türkiye’nin güvenliğini birinci derecede etkilerken; bölgede gücü elinde tutmak isteyen küresel aktörlerin faaliyetleri ise süreci çetrefilli bir duruma sokmuştur.

Bu çalışma ile Türkiye’nin, ABD’nin ve NATO’nun Kıbrıs ve Doğu Akdeniz ile ilgili politikaları ve faaliyetleri değerlendirilecektir. Çalışma Türkiye, ABD ve NATO politikaları üzerine bir inceleme olması dolayısıyla, bölgede etkin olan diğer ülke faaliyetlerinin detaylarına yer verilmeyecek; Türkiye, ABD ve NATO üçgeninde dış politika, enerji ve güvenlik çerçevesinde sınırlandırılacaktır. Çalışmada varılan sonuç, Doğu Akdeniz ve Kıbrıs meselesinde çözümün KKTC’nin hukuksal olarak tanınması, Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de coğrafi ve hukukî olarak sahip olduğu haklar ve avantajların ilgili taraflarca kabul edilmesi, Doğu Akdeniz rezervlerinin âdil paylaşımı için bölge devletleri arasında hakkaniyete dayanan bir anlayışın geliştirilmesi yönündedir. Konunun literatüre katkı sağlayacağı alanlar; Doğu Akdeniz ve Kıbrıs adasının jeopolitik öneminin ortaya konulması, ABD ve NATO’nun Doğu Akdeniz ve Kıbrıs politikalarının uluslararası politika, enerji ve güvenlik ekseninde incelenmesi, Kıbrıs’taki siyasal süreç ve bu bağlamda Türk dış politikasının oluşum süreçlerini değerlendirilmesi olacaktır. Çalışmanın teorik çerçevesi ise, liberteryan kuram üzerinden yapılacak olup; KKTC’nin uluslararası hukuka uygun bir şekilde, bağımsız bir devlet olarak kurulması bu kuram açısından değerlendirilecektir. Çalışmada, tarihsel süreç analizine dayalı bir yöntem izlenilmiş ve nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

Kıbrıs ve Doğu Akdeniz’in Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi

Akdeniz coğrafi konum olarak üç bölgeye ayrılmaktadır: Cebelitarık-Malta Adası arası Batı Akdeniz, Malta Adası ile 27. boylam arasında kalan bölge Orta Akdeniz, bu boylamın doğusunda kalan bölge de Doğu Akdeniz olarak adlandırılmıştır (Turhan, 2016, s.20). Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin Gazze-Batı Yakası, Mısır, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve Ürdün; Doğu Akdeniz bölgesinde yer almaktadır. Ancak, jeostratejik ve jeopolitik açıdan yapılan tanımlamalarda, bölgeye Yunanistan da dâhil edilmiştir (Doğan, 2014).

Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının kesişiminde yer alması, Süveyş Kanalı üzerinden Hint Okyanusu’na, Cebelitarık üzerinden Atlantik Okyanusu’na, Türkiye üzerinden Orta Doğu’ya ve Karadeniz’e açılması; bölgenin ne derece stratejik ve merkezi konumda olduğunun göstergesidir. Sahip olduğu bu önem nedeniyle çağlar boyunca askeri, ekonomik ve siyasi çatışmalara sebep olmuştur. Bölgenin önemli stratejik değeri; son yıllarda keşfedilen petrol ve doğalgaz rezervleri ile daha da yükselmiştir.

Doğu Akdeniz; Cebelitarık, Süveyş ve Karadeniz üzerinden işleyen deniz trafiğinin kontrol noktasında olması açısından da önem teşkil etmektedir. Ayrıca Orta Doğu ve Hazar Bölgesi enerji merkezleri ve buralardaki boru hatlarının kontrol noktasındadır, 2006 yılında Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının devreye girmesi ile İskenderun Körfezi’ni etkisi altına almıştır. Bu açıdan dünya deniz ticaretinin önemli odak noktalarından biridir (Yaycı, 2012, s. 9-10).

Bölgedeki enerji kaynaklarına hâkim olmak adına bölge devletleri olarak Türkiye, KKTC, GKRY, Yunanistan, Mısır, İsrail, Lübnan ve Suriye arasında rekabet artarak; Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) belirleme konularında ihtilaflar çıkmıştır. Bölge dışı aktörler olarak, İngiltere Ağrotur ve Dikelya üslerine sahiptir (Tamçelik, 2011, s. 1531), ABD'nin bölgede 6. Filosu bulunmaktadır. (Habertürk, 2018) Ayrıca KKT.C. ve G.K.R.Y'ne ilişkin politikaları siyasi istikrarın korunması, ekonomik gelişme, demokratik ve batılı kurumların kurulması ve İngiliz üslerinin muhafazası şeklindedir. GKRY'nin AB'ye katılması ile bu talepler bir bakıma gerçekleşmiştir (Aksoy, 2013, s.175). Rusya Suriye'de askeri üsse, adada barış gücüne sahiptir (A Haber, 2019), Doğu Akdeniz Rusya'nın Ortadoğu'ya uzanan koludur. Rusya, GKRY ve Suriye ile yoğun askeri ve ekonomik ilişkilere sahiptir. Ayrıca GKRY'nin Rusya'dan hava savunma sistemleri satın alması ABD ve İngiltere'yi rahatsız etmiştir (Aksoy, 2013, s.176). Fransa'nın Akdeniz'de bir savaş gemisi bulundurması ve GKRY ile askeri üs için bir antlaşma imzalaması bölgeye yoğun ilginin göstergeleridir. AB, 1995'te Avrupa-Akdeniz Ortaklığı önermesini benimseyerek, bölgedeki iş birliği faaliyetlerini artırmış; 2004 yılında GKRY'ni AB üyeliğine alarak bölgeye olan ilgisini göstermiştir (Kaya, 2007, s.34). NATO, 1994'te başlattığı Akdeniz Diyaloğu ile, bölgede iş birliği ve kalkınma çalışmalarına hız verip, hareketlara katılarak buradaki çalışmalara dahil olmuştur. Bölgenin kendi aktörleri arasındaki mücadeleye bir de bölge dışı güçlerin de dahil olmasıyla Doğu Akdeniz, Kutuplar-Kuzey Denizi, Güneydoğu Asya-Malakka Boğazı, Doğu Afrika ve Kafkaslar gibi bir «sıcak bölge» (Hot Spot) niteliği kazanmıştır (Mevlütöğlü, 2014, s.14).

Doğu Akdeniz'de uzun bir kıyı şeridine sahip olan ve Kıbrıs ile köklü bağlara sahip olan Türkiye; ulusal güvenliği ve ekonomisi için bölgede kontrolü sağlamak istemektedir. Tarihi süreçle birlikte Türkiye'nin Kıbrıs ve Doğu Akdeniz politikaları ve faaliyetleri aşağıda detaylandırılmıştır.

Türkiye'nin Kıbrıs Politikası

Jeolojik dönemin ikinci ve üçüncü zamanlarında bir çöküntü neticesinde Mersin-İskenderun bölgesinden ayrılıp bir ada haline gelen Kıbrıs, Anadolu'nun doğal bir uzantısıdır (Akarçay, Ak, 2018, s.144). Dördüncü zaman başlarında adanın İskenderun körfezi istikametinde Toros sistemi ile bağlı olduğuna dair deliller vardır (Gürsoy, 1962, s.168).

Kıbrıs adası, Türkiye için önemlidir. Kıbrıs'ın, Türkiye için önemi her şeyden önce sahip olduğu köklü tarihsel bağlara ve adada yaşayan Türk nüfusuna dayanır. Osmanlı Devleti topraklarına 1571 yılında II. Selim zamanında giren Kıbrıs, 1923 yılına kadar 352 yıl Osmanlı egemenliğinde kalmıştır. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında 1878 yılında imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması ve Berlin Konferansı sonrasında, Kıbrıs Osmanlı Devleti'ne ait olmakla birlikte, yönetimi geçici olarak İngiltere'ye bırakılmıştır. I. Dünya Savaşı'nın çıkışından yararlanarak, İngiltere adayı ilhak ettiğini ilan etmiştir.

I. Dünya Savaşı sonrasında Millî Mücadele'nin kazanılması ile imzalanan 24 Temmuz 1923 Lozan Barış Antlaşması'nın 20. Maddesi ile Türkiye Cumhuriyeti, İngiltere'nin 5 Kasım 1914 tarihli Kıbrıs ilhakını tanıdığını bildirmiştir (Meray, 2001, s.7-8). Dönemin şartları ve yeni kurulan devletin içerdeki sorunlarını halletmesi zorunluluğu dolayısıyla, Lozan'da Kıbrıs konusunda ısrarcı olunamamıştır. Ancak bu, Kıbrıs'tan vazgeçildiği anlamına gelmemektedir. Türkiye için Kıbrıs 1960'larla birlikte, "milli bir dava" niteliğini almıştır. Yunanistan'ın adayı kendi topraklarına katmak istemesi (Enosis), bunun kabulü için İngiltere ve ABD'ye üs önermesi ancak bunun İngiltere tarafından reddi neticesinde; Yunanistan konuyu BM'ye taşıyarak soruna uluslararası bir boyut kazandırmış; 1955 Londra Konferansı ile Türkiye de taraflar arasında yerini almıştır (Çakar, 2002, s.321). Yunanistan'ın Enosis tezine karşılık, Türkiye adanın Türkiye ile birleşmesini öngören Taksim tezini savunmuştur. Ancak bu tezlerden ziyade, İngiltere'nin öne sürdüğü bağımsız bir devlet kurma fikri taraflarca kabul edilmiştir. 1959 yılında Zürih ve Londra Antlaşmaları ile varılan mutabakat sonucunda 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. Kurucu belgeleri arasında i) Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Temel Antlaşma, ii) İngiltere, Yunanistan, Türkiye ile Kıbrıs Cumhuriyeti arasında Garanti Antlaşması, iii) Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye arasında İttifak Antlaşması vardır (Fırat, 2001a, s. 610).

Rumların Yunanistan’a bağlanmak için çatışmalar çıkarması, anayasayı silah zoruyla tek taraflı olarak değiştirmeleri gibi sebeplerle bu devletin ömrü üç yıl olmuş; 1964 yılında Türkler sığınmak zorunda kaldıkları bölgelerde yeşil hat oluşturmuş ve adaya BM Barış Gücü askerleri gelmiştir (Fırat, 1997, s. 56-67). Rumların Kıbrıslı Türklere karşı olan silahlı eylemleriyle artan çatışmalar neticesinde, 1964’te Türkiye adaya müdahale etmek istemiştir. Ancak ABD Başkanı Johnson’un mektubu bu girişimi engellemiştir. Johnson, Türkiye’nin yapacağı bir hareketin Sovyet müdahalesine yol açacağını ve olası bir Sovyet müdahalesinde Türkiye’nin NATO şemsiyesi altında korunmayacağını belirtmiştir (Dışişleri Belleteni, 1966, s.100-103). Johnson’un mektubu, Türk siyasi tarihinde önemli bir yere sahiptir. Türkiye Soğuk Savaşın ortasında ABD ve NATO tarafından yalnız bırakılan bir ülke olarak, tek boyutlu Batı odaklı dış siyasetini sorgulamaya başlamış ve çok yönlü bir dış politika arayışına girmiştir (Fırat, 1997, s.150). Sovyetler Birliği ve Üçüncü Dünya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek için çaba harcamaya başlamıştır.

Adadaki BM askerlerinin çatışmayı durduramaması ve Rumların Kıbrıslı Türkleri imha politikalarına devam etmeleri sonucunda, Türkiye garantör devlet olmanın getirdiği yasal hakkını kullanarak, 20 Temmuz 1974 yılında adaya Barış Harekâtı yapmıştır. 1974 Barış Harekâtı sonrasında Yunanistan tepki olarak NATO’nun askeri kanadından çekilirken; ABD, 1975’ten itibaren Türkiye’ye silah ambargosu uygulamaya başlamıştır. Türkiye bu karara karşılık olarak, tüm Türk-Amerikan ortak savunma tesislerinin Türk silahlı kuvvetlerinin tam kontrolüne devredildiğini ilan etmiş; Karamürsel, Sinop, Diyarbakır ve Belbaşı’ndaki Amerikan istihbarat merkezlerinin faaliyetlerini durdurmuş, sadece İncirlik üssünün NATO amaçları için kullanılacağını ilan etmiştir. Ancak, ABD’nin Ortadoğu’da İran’ı kaybetmek üzere olduğu bir zamanda Türkiye topraklarında Amerikan üs ve faaliyetlerinin durdurulmuş olması, ABD’yi bölgede zayıflatan bir unsur olduğu için, ABD 1978 yılında ambargoyu kaldırmıştır. Akabinde Türkiye, ABD üslerinin faaliyetlerine yeniden izin vermiştir (Uslu, 2016, s.322). Kıbrıslı Türkler, yeşil hattın kuzeyinde ayrı yaşamaları sonucu, 1975’te “Kıbrıs Türk Federe Devleti’ni ve 15 Kasım 1983’te “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ni (KKTC) ilan etmişlerdir.

KKTC’nin ilanı, adanın hukuki statüsüne ilişkin sorunları da gündeme taşımıştır. KKTC, 1983 yılında kurulduğunda BM Güvenlik Konseyi, 18 Kasım 1983 tarihli 541 sayılı kararla, KKTC’nin ilanını geçersiz kabul etmiştir (Fırat, 2001b, s.108). Güvenlik Konseyi’nin bir yargı organı olmamasına rağmen, bir yargı organı kararı alması eleştirilmiştir. Eleştirilerin çıkış noktası, BM Güvenlik Konseyi kararlarının sadece uluslararası barışın sağlanması ile ilgili sınırlı bir yargısal yetkiye sahip olması gerektiğidir. Konsey, bir yargı makamının görev alanına girerek, Kıbrıslı Türklerin kendi kaderini tayin etme hakkını kullanmasını engellemiştir (Erçakıca, 2013, s.130). Ayrıca bu karar, Kıbrıslı Türklerin baskı altında yaşamama haklarını da hiçe saydığı için eleştirilmektedir. ‘De facto’ (fîlen) tanınan bir devlet olarak KKTC’nin, Türkiye’nin kuvvet kullanma yöntemi ile meydana geldiği yönündeki temel algı nedeniyle ‘de jure’ (hukukî) olarak tanınmamaktadır. Oysa ki, karşıt görüşe göre müdahalenin yapıldığı 1974 yılı ile KKTC’nin kurulduğu 1983 yılı arasında dokuz yıl vardır; KKTC, Türkiye’nin müdahalesi sonucunda kurulmamıştır (Aksar, 2012, s.215). Uluslararası hukukta devlet en az üç temel öğenin bir araya gelmesinden oluşmaktadır: İnsan topluluğu, ülke ve kendi üstünde herhangi bir otoriteye bağlı olmayan bir siyasal yönetim (Pazarıcı, 2003, s.140). KKTC, tüm bu öğelere sahip olması bakımından her halükârda bir devlet statüsüne sahiptir.

Uluslararası Adalet Divanı’nın Kosova ile ilgili olan Tavsiye Kararı, KKTC açısından emsal sonuçlara sahiptir. Tavsiye kararında net bir şekilde belirtildiği gibi mahkeme, yıllardır çatışmalardan dolayı harap olmuş belirli bir yerde yaşayan bir insan topluluğunun; nihai politik statüye ve sürekliliği olan politik bir yapıya sahip olması gerektiği yönünde görüş bildirmiştir. Ayrıca diğer devletler tanısın ya da tanımasın, uluslararası hukuk bağımsızlık ilanının yasaklanamayacağını belirtir. Dolayısıyla bağımsızlık ilanı uluslararası hukuka aykırı değildir. KKTC bu şartlara sahip bir şekilde kurulmuştur. 1963 yılından beri, Kıbrıslı Türklerin temel insan hakları ve özgürlükleri Kıbrıs Cumhuriyeti otoriteleri tarafından devamlı ve artarak ihlal edildiği için ve BM bu ihlalleri durdurmak konusunda başarısız olduğu için; geriye Türklerin kendi bağımsızlıklarını ilan etmelerinden başka bir seçenek kalmamıştır (Doğan, 2013, s.164-167).

Kıbrıslı Türkler, temel insanî ihtiyaçlarının giderilmesi ve haklarının kazanımı için KKTC'yi kurmuşlardır. Çağdaş liberalizmin öncüsü John Rawls'un dediği gibi; adalet toplumsal kurumların en önemli erdemidir (Rawls, 2017, s.35). Her insanın adaletten kaynaklanan bir dokunulmazlığı vardır, tüm toplumun refahı bile bu dokunulmazlığın üzerinde değildir; bu nedenle adalet daha büyük ya da daha iyiyi paylaşanlar tarafından, diğer bazılarının özgürlüğünü kaybetmesini reddeder (Rawls, 2017, s.57).

Rawls'un çağdaşı Robert Nozick'in ütopya devlet modelindeki tanımlama, bir ölçüde KKTC'nin bağımsız bir devlet olmasına uyarlanabilir. Nozick'in ütopya devleti, "insanların özgürce ve gönüllü olarak bir araya gelip ideal bir topluluk içinde kendilerince iyi olan bir yaşam tarzını sürdürmeye çalışacakları, fakat hiç kimsenin kendi ütopya vizyonunu başkalarına empoze edemeyeceği bir yerdir." (Nozick, 2000, s.389). KKTC'de yaşayan Kıbrıslı Türkler, Rumlardan ve onların dayattığı iradeden ayrılıp; kendi iradeleri doğrultusunda, hak ve özgürlüklerini yaşamak adına, gönüllü olarak, kendileri için en ideal olduğuna inandıkları devleti kurmuşlardır. Nozick, "haklar esastır ve siyasi yapıların meşrulukları bireyin haklarını ihlâl etmemelerine bağlıdır" der (Nozick, 2000, s.12). Liberteryan kuramın altını çizdiği değerler ölçüsünde, artık hiçbir devletin ya da örgütün kendi iradelerini KKTC'ye dayatma hakkı yoktur.

De jure olarak tanınsın ya da tanınmasın, uluslararası hukukun gerektirdiği şekilde bağımsızlığını ilan eden KKTC, sonrasında tecrit politikaları ve ambargolara maruz bırakılmıştır. Bağımsızlık sonrasında yaşanan gelişmeler aşağıda detaylandırılmıştır.

KKTC'nin İlanı Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

12 Eylül 1980 askeri darbesinden dolayı Avrupa ile ilişkileri soğuyan Türkiye, Üçüncü Dünya ülkeleri ve ABD'ye yakınlaşmaya başlamıştır. Askeri dönemde, Türkiye Yunanistan'ın NATO'ya dönüşüne herhangi bir taviz almadan, ABD yardımı karşılığında onay verirken; Kıbrıs sorununun dış ilişkilere ipotek koyduğu ve normal seviyelere inmesi gerektiğine dair düşünceler hâkim olmuştur (Bostanoğlu, 1999, s.467).

17 Eylül 1990'da Kıbrıs Rum Yönetiminin AB üyelik başvurusu, Komisyona havale edilmiştir. Türkiye bu sürecin BM bünyesinde gerçekleştirilen görüşmelere ket vurduğunu sık sık dile getirerek, ABD ve AB ülkeleri nezdinde temaslarda bulunmuştur. Ancak Türkiye, 1995'te AB ile Gümrük Birliği Anlaşması karşılığında, AB'nin Rumlarla üyelik görüşmelerine engel olmamıştır. ABD'nin teşvikiyle Yunanistan, Türkiye ile Gümrük Birliği'nin imzalanmasına karşı vetosunu kaldırırken (Yunanistan, 1981'de AB'ye tam üye olmuştu); Türkiye de adanın bütününe temsilen Rumların Kıbrıs Cumhuriyeti olarak üyelik görüşmelerine itiraz etmemiştir. Türkiye 1997 yılında KKTC ile Ortaklık Konseyi Anlaşması imzalayarak, GKRY ve AB'nin girişecekleri işbirliğinin benzerini KKTC ile gerçekleştirmiştir. Başlangıçta ABD ve AB, Kıbrıs meselesine çözüm bulma konusunda sürece dahil olmak istemeseler de Yunanistan'ın ve Rumların ısrarcı politikaları sonucu Kıbrıs sorununda taraf haline gelmişlerdir. Kıbrıs konusu, 1990'da ABD Başkanı Bush ile Sovyet lideri Gorbaçov arasındaki Camp David zirvesinde ve 1996'da ABD Başkanı Clinton'un Kıbrıs Özel Temsilcisi Holbrooke'un Bosna modeli çerçevesinde tartışılmış ancak sonuç alınamamıştır. AB 1997 yılında Lüksemburg zirvesinde, GKRY ile tam üyelik görüşmelerine başlama kararı almış ama Türkiye üyelik müzakeresine açılacak ülkeler arasında gösterilmemiştir. Türkiye'nin buna tepkisi, iki kesimli federal çözüm anlayışı yerine, KKTC'nin eşit ve egemen bir devlet statüsünde tanınması yönünde bir politika izlemek olmuştur (Uslu, 2001, s.270-279).

Türkiye, GKRY'nin AB üyelik sürecine yönelik olarak, AB'nin 1960 Antlaşmalarının hukuksallığı yok saydığını, 'fait accompli' (oldu-bitti) durumu yaratarak adadaki bölünmüşlüğü sürekli hale getirdiğini belirtmiştir. Bu durumda KKTC ile Türkiye'nin bütünleşmesinin kaçınılmaz olacağına dair mesajlar vermekten geri kalmamıştır (Cem, 2001, s.s.146-147). Türkiye'nin KKTC ile ilgili yeni söylevi, Kıbrıs'ın kendi güvenliği ve ileride petrol ve doğalgaz terminali olacağı düşünülen İskenderun limanının güvenliği açısından önemi üzerine yoğunlaşmıştır (Sönmezoglu, 2004, s.580).

1997’de GKRY’nin, Sovyetlerden S-300 füzeleri alma girişimi, gerginliği artıran diğer bir unsurdur. Türkiye’nin hava gücüne karşı olan füzeler, savunma sistemiyle sınırlı olmayıp, Türkiye’nin güney bölgelerini vuracak kapasiteye sahipti. Bu bağlamda Yunanistan’ın ve GKRY’nin “Ortak Savunma Doktrini çerçevesinde Türkiye’yi denizden çevreleme girişiminin, Yunanistan anakarasından başlayan Girit-Rodos hava üsleriyle devam eden ekseninin Kıbrıs ayağı olarak düşünüldüğünde Türkiye açısından dikkate değer bir tehdit unsuru olabilecektir” (Sönmezoglu, 2004, s.576). GKRY’nin adadaki Türk askerinin çekilmesine yönelik koz olarak kullandığı bu silahlar, ABD’nin baskısı sonucu G.K.R.Y. yerine Girit’e yerleştirilmiştir.

2000’li yıllara gelindiğinde Kıbrıs sorununa ilişkin BM düzeyinde çabalar yoğunlaşmıştır. BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Kıbrıs’ın bağımsız bir devlet olarak birleştirilmesini öngören ‘Kıbrıs sorununa kapsamlı çözüm temeli’ planını; 11 Kasım 2002’de ilk hali olmak üzere, 29 Mart 2004’te ek düzenlemelerle sunmuştur. Kıbrıs’ın AB’ye bir bütün olarak girebilmesi için çağrıda bulunmuş ve referandum kararı alınmıştır. Annan Planı, KKTC’de ve Türkiye’de bir iç politika anlaşmazlığı şeklinde kendini göstermiştir. Türkiye’de 2002 seçimlerinde iktidara gelen Ak Parti’nin, Kıbrıs sorununun Türkiye’nin AB üyeliğinde engel oluşturduğu görüşünde olması nedeniyle, Türkiye’nin Kıbrıs politikası da değişmiştir. Plana KKTC’de Ulusal Birlik Partisi ve Cumhurbaşkanı (Rauf R. Denktaş) hayır derken; hükümetin çoğunluk partisi Cumhuriyetçi Türk Partisi lideri (Mehmet Ali Talat) evet demiştir. Türkiye’de ise ‘ver-kurtulcu’ ve ‘statüko taraftarı’ bir ortam oluşmuştur. 24 Nisan 2004 referandumunda Kıbrıslı Türkler %65’e varan oyla ‘evet’ derken, Rumlar AB’nin kendilerine getireceği avantajlar ve Türklerle yaşamak istememeleri neticesinde %75,8 oyla ‘hayır’ demişlerdir. Aradan geçen bir hafta sonrasında, 1 Mayıs 2004’te GKRY adanın tamamını temsilen AB’ye üye olmuştur (Bayraktar, 2015, s.17-20).

AB’nin hukuki olarak buna yetkisi olup olmadığı, BM ilkeleri ve 1960 kurucu antlaşmaları çerçevesinde tartışmalı olmakla birlikte, GKRY’nin bu üyeliği, AB-Türkiye ilişkilerinde söz ve veto yetkisine sahip olması sonucunu doğurmuştur (Doğan, 2012, s.43). Ayrıca, KKTC’nin sadece Türkiye tarafından tanınıp, uluslararası boyutta tanınmaması; sahip olduğu hakları savunması konusunda zorluklar çıkarmaktadır.

AB, KKTC’yi tanımayıp, AB’nin dışında bırakarak ve sadece GKRY’nin sosyal, siyasi ve ekonomik açılardan avantajına olacak şekildeki düzenlemeleriyle, kendi kurduğu birliğin temelindeki unsur olan ‘hak’, ‘birlik’ ve ‘adalet’ kavramlarını; GKRY lehine istismar etmiştir. Oysa ki, Rawls’un belirttiği gibi “adalet tarafından korunan haklar, siyasal pazarlıklara veya sosyal çıkar hesaplarına konu edilemez” (Rawls, 2017, s.57).

KKTC’nin tanınma sorunu ve GKRY’nin Kıbrıs adasının tamamını temsilen AB üyeliği, uluslararası ilişkilerde problem olmaya devam ederken; Doğu Akdeniz’de keşfedilen enerji yatakları, sorunu bölgesel perspektiften küresel boyutlara taşımıştır.

Doğu Akdeniz Enerji Rekabeti ve Türkiye’nin Doğu Akdeniz Politikaları

Doğu Akdeniz ve dolayısıyla Kıbrıs adası, son yıllarda keşfedilen doğalgaz ve petrol kaynakları açısından, büyük güçlerin rekabet alanı haline gelmiş olsa da Türkiye için kaynakları olsun ya da olmasın tarihsel perspektiften her daim değerli ve önemli olmuştur. Bu öneme ek olarak bölge, Türkiye’nin ulusal güvenliğinde ve ekonomisinde şu noktalar açısından önemli rol oynamaktadır: a) G.K.R.Y.’de konuşlandırılacak askeri kuvvetler, orta/uzun menzilli füzeler Türkiye’nin güney sahillerini ve Anadolu’yu etkisi altına alabilir. b) Türkiye’nin güney sahillerinin denizden/havadan güvenliğini sağlamakta olan ada, bu bölgedeki kuvvetler için ileri bir harekât üssü, iklim üssü vazifesi görmektedir. c) Yunanistan’ın Ege Denizi’nde sahip olduğu adalar dolayısıyla Batı’dan kuşatılan Türkiye için Kıbrıs adası; güneyden Akdeniz’e çıkışı, stratejik savunma derinliğini sağlamaktadır. d) Kıbrıs, Ortadoğu’yu, petrol bölgelerini ve Anadolu’yu menzili içine alacak kapasitede olan füzelere rampa, uçaklara da pist hizmeti verecek batmayan bir uçak gemisi niteliğindedir. e) Kıbrıs, Akdeniz’deki ve Doğu Akdeniz’deki ve bütün deniz ticaretini ve deniz ulaştırma noktalarını kontrol edebilecek konumdadır. f) Kafkas, Hazar havzası ve Musul-Kerkük petrollerinin ve doğal gaz boru hatlarının ulaştığı İskenderun Körfezi’ni ko-

ruma ve kontrolüne sahiptir. g) Yeni gelişmekte olan Asya ekonomik pazarının batı kapısı Türkiye'dir. Asya'nın dünya ile deniz bağlantısını Türkiye'nin Akdeniz kapısı sağlayacaktır, bu kapı da Kıbrıs'tır. ğ) Kıbrıs, Türkiye'nin en önemli ithalat ve ihracat limanlarından olan ve NATO'nun Ortadoğu'daki bir harekâtında silah/malzeme/personel transferi için kullanılmak üzere 'hub-port (toplanma limanı)' limanı olarak benimsediği Mersin ve İskenderun' giriş ve çıkışı kontrol etmektedir. h) KKTC'de 350.000 Türk nüfusu yaşamaktadır (Kıbrıs Postası, 2019) h) Türkiye'nin bu nüfusun yaşam hakkını, temel hak ve özgürlüklerini korumak gibi millî, tarihî, hukukî ve insanî görevleri vardır (Akarçay ve Ak, 2018, s. 147-148).

Keşfedilen yeni hidrokarbon kaynaklarıyla birlikte Doğu Akdeniz'de Kıbrıs'ı çevreleyen alanda, dört önemli enerji sahası ortaya çıkmıştır: "Afrodit: Kıbrıs Adası'nın güneyindeki saha, Leviathan: Kıbrıs Adası ile İsrail arasında (Afrodit'in güneydoğusunda) kalan saha, Nil: Kıbrıs Adası ile Mısır arasında kalan saha, Herodot: Kıbrıs Adası ile Girit Adası'nın güneydoğusunda kalan sahadır" (Kedikli ve Çağlayan, 2017, s.126).

"Jeolojik Araştırmalar Merkezi (USGS-US Geological Survey) tarafından yayınlanan raporda, Kıbrıs, Lübnan, Suriye ve İsrail arasında kalan bölge olan Leviathan Havzasında 3,45 trilyon metreküp (122 trilyon kübik feet) doğalgaz ve 1,7 milyar varil petrol bulunduğu tahmin edildiği belirtilmektedir. Nil Delta Havzasında ise yaklaşık 1,8 milyar varil petrol; 6,3 trilyon metreküp (223 trilyon kübik feet) doğalgaz ve 6 milyar varil sıvı doğalgaz rezervi bulunduğu tahmin edildiği, Kıbrıs Adası'nın çevresinde ise 8 milyar varil olduğu söylenen petrol rezervinin yaklaşık değerinin 400 milyar dolar olduğu açıklanmıştır. Ayrıca "Herodot" olarak adlandırılan Girit'in güney ve güneydoğusundaki alanda biri 1,5; diğeri 2 trilyon metreküp olmak üzere toplam 3,5 trilyon metreküplük doğalgaz bulunmaktadır. Bu bağlamda; Doğu Akdeniz'de yaklaşık olarak toplam değeri 1,5 trilyon dolar olan 30 milyar varil petrole eşdeğer hidrokarbon yatakları bulunduğu değerlendirilmektedir." (Yaycı, 2012, s.10-11).

Doğu Akdeniz'de doğalgaz arama çalışmalarında yaşanan gerginlikler sebebiyle AB, İsrail, GKRY, Mısır, Lübnan ve ABD, Türkiye'yi devre dışı bırakarak; "Doğu Akdeniz Doğalgaz Forumu" oluşturmuşlardır. Doğu Akdeniz'deki ülkeler, MEB alanlarını belirlemek için ikili anlaşmalar yapmaktadırlar. Bugüne kadar GKRY, Libya, Suriye, Lübnan ve İsrail tarafından MEB ilan edilmiştir. GKRY'nin diğer ülkeler ile imzaladığı anlaşmaların, Türkiye ve KKTC'nin haklarını ihlâl etmesi nedeniyle hakkaniyete uygun değildir (Kısacık ve Erenel, 2019, s.52-58).

1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi taraflara şerh koyma hakkı tanımadığı için Türkiye BM Deniz Hukuku Sözleşmesini imzalamamıştır. Türkiye 1986 yılında Karadeniz için 200 mil olarak ilan ettiği MEB'i; Akdeniz için ilan etmemiştir (Duman, 2019, s.222).

GKRY, 2 Nisan 2004'te sözde "Kıbrıs Cumhuriyeti" adına MEB ilanında bulunmuş; 2003'te Mısır, 2007'de Lübnan ve 2010'da İsrail ile MEB sınırlandırma antlaşmaları imzalamıştır. Ayrıca GKRY 2007'de 13 adet petrol arama ruhsat sahası ilan etmiştir ve bunlardan 1, 4, 5, 6 ve 7 numaralı sahalar; Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki kıta sahanlığı ve muhtemel MEB'i ile kısmen örtüşmektedir. (Yaycı, Kriterdergi, 2020)

GKRY'nin 2003 tarihinde Mısır ile MEB sınırlandırma antlaşması imzalamasından sonra; Türkiye, 2 Mart 2004 tarihinde BM'ye bir nota vermiştir. "Doğu Akdeniz'de özellikle 32° 16' 18" meridyenin batısında kalan sahalarda, MEB veya kıta sahanlığı sınırlandırmasının Türkiye'nin yerleşik uluslararası hukuktan doğan 'ab initio' (başlangıçtan beri) ve 'ipso facto' (fiilen) mevcut hukuki egemen haklarını ilgilendirdiğini; 32° 16' 18" meridyenin batısında MEB ve kıta sahanlığı sınırlandırmasının bölgedeki ilgili devletler arasında hakça (equity) ilkelere dayalı antlaşmalarla gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Uluslararası hukuktan kaynaklanan bu sebeplerle, söz konusu antlaşmayı tanımadığını ve deniz yatağı, deniz yatağının altı ve üzerindeki su kitlesi dahil olmak üzere 32° 16' 18" meridyenin batısında sınırlandırma sahası ile ilgili tüm hukuki haklarını saklı tuttuğunu bildirmiştir. Son olarak da bir bütün olarak Kıbrıs'ı yani Kıbrıslı Türkleri ve Kıbrıslı Rumları birlikte temsil edecek hukukî ya da fiilî tek bir otorite bulunmadığına işaret etmiştir." (Başeren, 2010, s.28-29).

Türkiye, 2006 tarihinde Akdeniz Kalkını Harekatı’na başlamıştır. 21 Eylül 2011’de Türkiye ve KKTC arasında eşit uzaklık ilkesi temelinde “Akdeniz’de Kıta Sahaneliği Sınırlandırılması Hakkında Antlaşma” imzalanmıştır. Ertesi gün KKTC Bakanlar Kurulu, Kıbrıs Adası’nın güneyindeki sahalarda petrol ve doğalgaz aranması için Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı’na ruhsat tahsis etmiştir (Kısacık ve Erenel, 2019, s.59).

Türkiye 12 Mart 2013’te AB ve BM’ye verdiği notada 32° 16’ 18” Doğu boylamından başlayan ve Mısır-Türkiye kıyıları arasındaki ortay hattı takip eden, 28° Doğu boylamı arasında kalan alanın Türk kıta sahanlığı olduğu, 28° Doğu boylamının batısında kalan kıta sahanlığının ise ilgili ülkelerin katılımı ile yapılacak bir antlaşma ile belirleneceği bildirmiştir. 13 Kasım 2019 notası ile 28° Doğu boylamının batısında, Türk kıta sahanlığının batı sınırının ilgili adaların karasularından geçtiği ve adaların Türk kıta sahanlığını kapatamayacağını deklare etmiştir. GKRY tarafından 17 Eylül 2019’da sözde 7 nolu parsel için de ENI ve TOTAL firmalarıyla antlaşma imzalanmış, ayrıca sözde 2, 3, 8, 9 nolu parsellere antlaşmayla TOTAL firması da dahil edilmiştir. GKRY tarafından 2019-2020 döneminde 9 farklı sondaj faaliyetinin hedeflendiği açıklanmıştır. GKRY’nin yanı sıra Yunanistan’ın Girit, Kaşot, Kerpe, Rodos ve Meis adalarını birleştiren hayali bir hattı esas alarak Mısır ve Libya ile münhasır ekonomik bölge sınırı çizme çabaları da sürmektedir (Yaycı, 2020).

Şekil 1. Antlaşma Haritası

NTV, (2019)

Türkiye, Libya ile 27 Kasım 2019’da “Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat” imzalamıştır. Bölgedeki dengeleri bozan bu mutabakat, hakça paylaşım ilkesini öne çıkararak; Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de savunduğu kıta sahanlığı ve MEB sınırlarını içermektedir. Libya antlaşması Türkiye’nin Doğu Akdeniz politikasında hukuki ve siyasi açıdan önemli bir kazanımdır. 2011’de Türkiye ile KKTC arasındaki Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Antlaşması’ndan sonra, Türkiye’nin bölge ülkeleriyle yaptığı ikinci antlaşmadır (Anadolu Ajansı, 2019).

Bu antlaşmanın bir diğer önemi, Türkiye’nin uzun yıllar boyunca deniz yetki alanlarını dikey hatlar üzerinden oluşturmaya çalışması ve bu nedenle sadece Mısır ile bu tür bir antlaşma yapma düşüncesinde olması idi. Libya ile yapılan antlaşma ise Türkiye’nin dünya üzerindeki eğilimli duruşundan yola çıkarak diyagonal hatların oluşturulması sonucunda Akdeniz’in karşı kıyısındaki sahillere ulaşılması sayesinde gerçekleşti. Türkiye bu sayede İsrail ve Lübnan gibi ülkelerle de benzer antlaşmalar yapabileceğini kaydetmiştir (BBC News, 2019).

“Bu mutabakat ile; ilk defa Türkiye bir kıyıdaş devlet ile MEB sınırlandırma anlaşması imzalamış, hukukî ve meşru zemin elde edilmiş, siyasi üstünlük ele geçirilmiş, deniz yetki alanlarımızın batı sınırı uluslararası hukuka uygun bir şekilde belirlenmiş, uluslararası kamuoyuna hukuk ve diplomasi araçlarını kullandığımız mesajı verilmiş, Türkiye ile Libya arasında sınırlandırılan deniz yetki alanı şeridi, Yunanistan ile GKRY-Mısır arasında bir kalkan şeklinde yer almış, Türkiye için Doğu Akdeniz’de en kötü senaryo olan Yunanistan-Mısır ve Yunanistan-GKRY arasında sınırlandırma anlaşması yapma olanağı ortadan kaldırılmıştır.” (Yaycı, Kriterdergi, 2020).

Türkiye Doğu Akdeniz’de haklarını koruma mücadelesi verirken, diğer taraftan ABD’nin GKRY ve Yunanistan yanlısı politikalarına karşı tetikte olup, NATO ile de çeşitli hareketler yürütmüştür.

Şekil 2. Libya Mutabakatı

N GAZETE

ABD ve NATO'nun Kıbrıs ve Doğu Akdeniz Politikaları

1960'lı yıllarda Ortadoğu'da prestijini kaybeden İngiltere'nin rolünü ABD'ye devretmesi, ABD'nin bölgede Sovyetleri engellemeye çalışması ve İsrail'i korumak istemesi gibi nedenlerle ABD Kıbrıs ile ilgilenmiştir. ABD, 1963 yılına kadar İngiliz üslerinin devamlılığını sağlama ve BM doğrultusunda hareket etme politikaları izlerken; bu tarihten sonraki politikası NATO'nun güneydoğu kanadının bütünlüğünü sağlamak olmuştur (Çakar, 2002, s.327). 1964'te çatışmaların önlenmesi için Amerikalıların adaya NATO gücünü konumlandırma önerisi, Rum lider Makarios tarafından reddedildikten sonra konu BM'ye taşınmıştır. Soğuk Savaş'ın getirdiği ortamın etkisiyle, konunun uluslararası platformlarda tartışılmasını ve NATO'nun prestijinin sarsılmasını istemeyen ABD, sorunun iki NATO ülkesi olan Yunanistan ve Türkiye arasında çözülmesinden yanaydı. ABD'nin Kıbrıs meselesine ilişkin çözümü; Türkiye'ye tavizler verip, Yunanistan ile Kıbrıs'ı birleştirmeyi (Uslu, 2016, s.312). “Süveyş Kanalı'nın yeniden ulaşılabilir olma olasılığı, Sovyetler Birliği'nin Doğu Akdeniz'deki varlığını önemli derecede artırması, petrol taşıma yollarının korunması gerekliliği ve bölgedeki enerji kaynaklarının garanti altına alınması zorunluluğu” (Uslu, 2016, s.315) gibi faktörler, ABD'nin Kıbrıs'a verdiği önemin nedenleri olmuştur.

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle “ABD, Türkiye’yi bölgesinde aşırı eğilimlere ve radikal İslamî akımlara karşı bir üs ve panzehir, Türkî ve İslamî toplumlar için demokratik ve laik bir model ve İsrail için yakın bir müttefik olarak düşündüğü için BM Güvenlik Konseyinde, Türkiye’nin Kıbrıs sorunu nedeniyle çok zor durumlara düşmesinin önüne geçebilmektedir” (Uslu, 2001, s. 264).

Soğuk Savaş sonrasında ABD’nin Akdeniz’e verdiği önem, üç başlıkta incelenebilir: a) Akdeniz Avrupa’nın güvenliğinin önemli bir unsurudur. b) Akdeniz, Atlantik, Hint Okyanusu, Basra Körfezi ve Asya Pasifik bölgesi arasında kuvvet transferi için önemli bir yoldur. c) Akdeniz’de, Libya, Mısır, Suriye, Irak, Filistin ve Kıbrıs gibi çatışma ve potansiyel çatışma noktaları vardır. ABD, Rusya ile artan gerilimden dolayı Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz’de aktif bir faaliyet içindedir (Tarakçı, 2019, s.3-4).

Akdeniz’in güvenliği ile ilgili olarak NATO, 1994’te Akdeniz Diyalogu’nu başlatmıştır. Diyalog, NATO üyesi olmayan 7 devletten oluşmaktadır: Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Moritanya, Fas ve Tunus. Akdeniz Diyalogunda, Akdeniz’deki güvenlik ve istikrarın Avrupa’nın güvenliği ile yakından ilişkili olduğu ve bunun işbirliğinin ve müttefik politikalarının önemli bir bileşeni olduğu gibi NATO’nun Soğuk Savaş sonrası güvenlik ortamına uyumunda da bütünleyici bir parçası olduğu belirtilmiştir. Akdeniz diyalogunun amacı; bölgesel güvenlik ve istikrara katkıda bulunmak, karşılıklı anlayışı başarmak, diyalog ülkeleri arasında NATO hakkındaki yanlış anlamaları yok etmektir. Diyalogun prensipleri ise, ayrımcılık yapmama (non discrimination), kendini farklılaştırma (self-differentiation), kapsayıcılık (inclusiveness), iki-yönlü sorumluluk (two-way engagement), empoze etmeme (non-imposition), tamamlayıcılık ve birlikte güçlendirme (complementarity and mutual reinforcement) ve çeşitlilik (diversity) (NATO, 2015).

11 Eylül 2001 saldırılarından sonra Ekim 2001’de, Akdeniz’deki terörist faaliyetlerin tespiti ve caydırılması odaklı ‘Etkin Çaba Operasyonu’ (Operation Active Endeavour) başlatılmıştır. Operasyonun amacı, Akdeniz’deki terör eylemlerini caydırmak, gemilerin kontrol ve güvenliğini sağlayarak dünya ticaret rotalarında güvenliğe yardımcı olmaktır (NATO, 2016a).

İstanbul’da düzenlenen 2004 Zirve toplantısında, NATO, Akdeniz diyalogu için iddialı ve genişletilmiş bir çerçeve kurmak için ortakları davet etmiştir. Amaç daha güçlü pratik işbirliği aracılığıyla bölgesel güvenlik ve istikrara katkıda bulunmak, var olan politik diyalogun güçlendirilmesi, birlikte çalışabilmeyi başarmak, savunma reformları geliştirmek ve terörizmle mücadelede katkıda bulunmaktır (NATO, 2015).

Doğu Akdeniz’de, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattının 2006 yılında faaliyete geçmesinden sonra deniz ticaretinin önemli odak noktalarından biri haline gelen Doğu Akdeniz’deki deniz ulaştırma hatlarının korunması ve güvenliğinin sağlanması gerekmiştir. Bu açıdan Türk Deniz Kuvvetleri Nisan 2006 yılı itibarıyla Doğu Akdeniz’de, ‘Akdeniz Kalkanı Harekâtı’ başlatmıştır. NATO’nun ‘Etkin Çaba Harekâtı’ ile desteklenen Akdeniz Kalkanı Harekâtı kapsamında, Türkiye adına faaliyet gösteren araştırma gemilerini koruma ve destek sağlama, Türk deniz yetki alanlarında diğer ülkeler adına izinsiz araştırma faaliyetinde bulunan araştırma gemilerini ikaz etme ve Türk makamlarının izni olmadan yapılan araştırma faaliyetlerini engelleme, bölgedeki ticarî gemilerin tespit ve teşhisinin yapılması sağlanmaktadır. NATO’nun Ekim 2006 Riga zirvesindeki bildirisinde ‘Enerji Güvenliğinin Sağlanması’nın Önemi ve bu konudaki Millî ve Uluslararası Girişimlerin Desteklenmesini Vurgulayan’ ifadesi; Akdeniz Kalkanı Harekâtını destekler niteliktedir (T.C. DZKK, 2015).

Etkin Çaba Harekâtı Operasyonu Ekim 2016’da sona ermiş ve yerine ‘Deniz Muhafızı’ (Sea Guardian) operasyonu başlatılmıştır. Deniz Muhafızı operasyonu, tüm deniz güvenliği operasyonlarını yerine getirecek daha esnek bir harekâttir ve üç görevi vardır: Denizde varolan durumu farketme, denizde terörle mücadele etmek ve kapasite inşasını geliştirmek. Ayrıca Kuzey Atlantik Konseyi’nin karar vermesi halinde, dört ek görev de yüklenilebilir: Seyir özgürlüğünü devam ettirmek (uphold freedom of navigation), deniz yasaklarının yürütülmesi (conduct maritime interdiction), kitle imha silahlarının artışı ile mücadele (fight the proliferation of weapons of mass destruction), önemli altyapıların korunması (protect critical infrastructure) (NATO, 2018).

NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg 6 Aralık 2016 Dışişleri Bakanları toplantısında, Kıbrıs'ta barış sağlanmadan gerçek bir NATO-AB ilişkisinin nasıl kurulacağına dair verdiği cevapta; BM'nin Kıbrıs'taki iki toplum için çözüm bulma çabalarını desteklediğini, Kıbrıs meselesi çözümlenmemiş olsa bile, NATO-AB ilişkilerinin daha ileri bir boyuta taşınarak kuvvetlendiğini, NATO ve AB'nin Ege Denizi'nde işbirliği yaptığını, şimdi de Akdeniz'de Sofya ve NATO'nun Deniz Muhafızı Operasyonu ile çalıştıklarını ve Kıbrıs meselesinin çözümlenmesini istediğini ancak bunun NATO-AB ortaklığının bir önkoşulu olmadığını belirtmiştir (NATO, 2016b).

Stoltenberg 10 Ekim 2019'da, Yunanistan Başbakanı Kyriakos Mitsotakis ile yaptığı basın toplantısında; kıta sahanlığını da içerek şekilde K.K.T.C. ve G.K.R.Y. ile ilgili anlaşmazlıkların politik uzlaşma yoluyla BM çözüm önerilerinde desteklenmesini, bunun kalıcı çözüm için tek yol olduğunu, fakat yine de mesele halledilmezse, bir sonraki aşama olarak NATO-AB işbirliğinin ele alınacağını, NATO-AB işbirliğinin Türkiye ve tüm AB ülkelerini de içine alacak şekilde tüm NATO müttefiklerini bir araya getirmesi açısından önemli olduğunu ifade etmiştir (NATO, 2019).

ABD için enerji güvenliğinin sağlanması ve enerji nakil hatlarının sorunsuz biçimde işlemesi son derece önemlidir. Bu bağlamda 22 Mayıs 2019'da ABD Kongresi Senato ve Temsilciler Meclisi tarafından Doğu Akdeniz'de güvenliğinin ve enerji ortaklığının gelişimi için "Eastern Mediterranean Security and Energy Partnership Act of 2019" kanun tasarısı görüşülmüştür. *Bulgular* kısmında şu konular değerlendirilmiştir: -Doğu Akdeniz'deki müttefiklerin ve ortaklıkların güvenliği, ABD ve Avrupa'nın güvenliği için çok kritiktir. -Yunanistan değerli bir NATO üyesi ve Doğu Akdeniz'in istikrarı için anahtardır. -İsrail, ABD'nin değişmez müttefiki, önemli bir stratejik ortağı ve önemli bir NATO-üyesi olmayan müttefikidir. -Kıbrıs, Doğu Akdeniz'de önemli bir ortaklık ve 10 Temmuz 2018'de güvenlik işbirliğini geliştirmek üzere ABD ile niyet beyanı (Statement of Intent) imzalamıştır. -Türk Hükümeti Rusya'dan S-400 füze savunma sistemleri almaya niyeti olduğunu bildirmiştir ve bu Türkiye'ye Countering America's Adversaries Through Sanctions Act'a göre zorunlu yaptırım uygulamalarını başlatacaktır. -ABD müttefikleri arasındaki işbirliği ve enerjinin güvenliği, gelişimi ve devamlılığı; ABD'nin ulusal güvenliğindedir. -Doğu Akdeniz'deki doğal gaz gelişmeleri, bölgede ve Avrupada ekonomik kazanımlar ile enerji güvenliğine katkı potansiyeline sahiptir; bu ise Avrupa'nın çabalarını destekleyerek onu Rusya'nın doğal gazından uzaklaştıracaktır. -Doğu Akdeniz'deki enerji keşif çabaları, Hizbullah ve diğer terör örgütü tehditlerine karşı olarak güvence altına alınmalıdır. -Amerikan hükümeti çok sayıda imzaladığı ikili anlaşmalarla Kıbrıs ile yakın ilişki içindedir. -Amerikan makamları, Kıbrıs hükümetine ulusal güvenlik stratejisini oluşturması için yardım etmektedir ve siber güvenlik, terörle mücadele gibi konularda eğitim sağlamaktadır. -1987 ABD Silah yasağı, ABD'nin Kıbrıs'a silah satışını ve transferini sınırlamak için ve Kıbrıs'ın 'işgal edilen' bölgesinde yeniden birleşme çabalarının engellenmesinin önlenmesi için oluşturulmuştur. Ortaklığın izleyeceği *Politika*: -İsrail, Yunanistan ve Kıbrıs arasında inşa edilen enerji, denizlerin güvenliği, siber güvenlik ve önemli altyapıların korunmasına yönelik üçlü diyaloga katılımın devamı. -İsrail, Yunanistan ve Kıbrıs arasındaki diplomatik çabaları destekleme ve bunların arasındaki derin enerji güvenliği işbirliğine katılma, bölgede enerji altyapısına yatırım yapacak özel sektörü teşvik etme. -Kıbrıs'ın iki kesimli, iki toplumlu bir şekilde federal olarak yeniden birleşmesi için çaba sarf etmeye devam etme. -Kıbrıs'a yönelik savunma sözleşmeleri ve servislerinin ihracatı hususunda mevcut sınırlamaları kaldırmayı içeren derin güvenlik işbirliği. -NATO ve AB ilişkilerini baskı unsuru olarak kullanarak, Kıbrıs sınır ve deniz güvenliğinde yatırım yapmaya teşvik etme. -Bölgede Rusya'nın girişimlerini engelleyecek çabaları destekleme. -Bankacılık faaliyetlerinin düzenlenmesi konusunda Kıbrıs'ı destekleme. Ayrıca ABD'nin Kıbrıs'a direkt silah satışında bulunması ya da silah transferi yapmasının, ABD'nin güvenlik çıkarlarına katkı sağlayacağı, tüm dünyada ABD'ye meydan okuyan ülkeler de dahil olmak üzere Kıbrıs'ın savunması için diğer ülkelere olan bağımlılığını azaltacağı belirtilmiştir. BM'nin Kıbrıs çözümünü desteklemek ve Kıbrıs'ın NATO'nun Barış için Ortaklık programına katılımı; ABD'nin çıkarları olarak değerlendirilmiştir. Uluslararası askeri eğitim ile ilgili olan Foreign Assistance Act of 1961'e göre, Yunanistan'a 2020 mali yılı için \$2,000,000 tahsis edilmesinin kararlaştırıldığı; aynı miktarın, 2020 mali yılında Kıbrıs için de gerekli olabileceği bildirilmiştir. F35 uçaklarının Türkiye'ye transferinin sınırlandırılması ile ilgili

olarak; F-35'lerin Türkiye'ye transferi ya da transferinin kolaylaştırılması, F-35'lerin bakım ve onarımı ile ilgili herhangi bir fikri mülkiyet ve teknik verinin transferi ile F-35 depolama tesisi inşası için hiçbir fon harcanmayacağı belirtilmiştir. Ancak; Başkan, Türk Hükümetinin S-400' füze savunma sistemlerini alma gibi bir niyeti olmadığına dair yazılı beyanını Kongre'ye sunması şartıyla, bu sayılan sınırlamalardan vazgeçilebilir. Türkiye, S-400'leri aldığı takdirde NATO bütünlüğünün tehlikeye gireceği ve ABD Silahlı Kuvvetlerinin operasyonlarının kötü bir şekilde etkileneceği ifade edilmiştir (USA CONGRESS, 2019).

Bu yasa teklifinde geçen maddelerden anlaşılacağı üzere, ABD bölgede Türkiye politikalarına karşı bir siyaset izlemekte; Türkiye'nin çatışma içinde olduğu Yunanistan ve GKRY'ni desteklemektedir.

Ayrıca ABD İtalya ile Stratejik Diyalog sürecini başlatırken, Güney Kıbrıs Rum Yönetiminden deniz ve hava üssü talebinin dışında Ağustos 2018 tarihinde askeri ayrıcalıklarda istemiştir (Duman, 2019, s. 220-221).

Sonuç

Kıbrıs adası, sahip olduğu kritik konumu ile dünya güç merkezleri arasındaki dengeyi etkileyecek şekilde, sürekli ve çok yönlü çıkar ve güç çatışmalarının yaşandığı bir coğrafya olmuştur. Dolayısıyla tarih boyunca siyasal, ekonomik ve kültürel yapıları şekillendirici bir rol oynamıştır. Coğrafi ve tarihsel açılarından köklü bağlara sahip Türkiye ile Kıbrıs arasındaki ilişki, yüzyıllar öncesine kadar giderken; bugün uluslararası camiada K.K.T.C.'yi bağımsız bir devlet olarak tanıyan tek ülke, Türkiye'dir.

KKTC ile GKRY'nin tek bir devlet altında birleşmesini isteyen ABD, AB ve NATO; bu birleşimin gerçekleşmesi için KKTC ve Türkiye'ye yıllardır tecrit politikaları uygulamaktadırlar. Kıbrıslı Türklerin ve Türkiye'nin karşılaştıkları yaptırımlar, ambargolar ve tehditler bugüne kadar hiçbir tarafa fayda sağlamamıştır. Kıbrıs adasında yaşayan iki toplumun, tek bir devlet olarak birlikteliği denenmiş; sonuçta Rumların Enosis politikaları ve hukuksuz eylemleri neticesinde binlerce Türk öldürülmüştür. Tek devletli bir birleşimin çözüm olmadığını, tarih bize göstermiştir. Kıbrıs meselesinin çözülmemesinde başat rol oynayan unsurlardan belki de en önemlisi, K.K.T.C.'nin tanınma sorunudur. Bugün gelinen noktada KKTC, tüm ambargolara ve diplomatik yalnızlığına rağmen, bağımsız ve egemen bir devlet olarak varlığını sürdürmektedir. Bu varlığın uluslararası camiada hukuksal olarak tanınması, bölgede deniz yetki alanlarının paylaşımı hususuna ve Kıbrıs meselesindeki egemenlik sorununa ışık tutacaktır. Özellikle ABD ile Avrupa'nın; sadece KKTC'de yaşayan Türk nüfusundan dolayı bile “hakkaniyet olarak adalet” (Bir Adalet Teorisi) kavramını kabul etmeleri gerekmektedir. Rawls'a ait olan bu kavram; herkesin yararına olacak şekilde beklentilerin karşılanması, tarafların işbirlikçi girişimlerinin karşılıklı avantajı anlamına gelmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Kıbrıs adasında yaşayan her iki toplumun, ayrı devletler olarak yararını sağlayacak ve adil paylaşım esasına dayalı çözümler üretilmelidir. Bu bağlamda KKTC'nin siyasî düzeyde tanınması en kolay ve en âdil çözüm olacaktır.

Bu coğrafyanın Türkiye'ye getirmiş olduğu birtakım faktörlerin yanı sıra, Doğu Akdeniz'de keşfedilen doğal kaynakların da etkisiyle bölgedeki egemenlik mücadelesi hız kazanmıştır. Türkiye stratejik, ekonomik ve ulusal açılarından büyük çıkarlarının olduğu Kıbrıs'ta son 10 yıla kadar, Yunanistan ve GKRY ile anlaşmazlıklar yaşanırken; bugün Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynakları nedeniyle bir çok devletle karşı karşıya kalmıştır. Yunanistan, Mısır, İsrail, Lübnan, Suriye, İngiltere, ABD, Rusya, Fransa ve AB'nin bölgeye yoğun ilgisi söz konusudur. Özellikle ABD'nin bölgede aktif olmasının nedenleri arasında; Akdeniz'in Avrupa güvenliğinin sağlanmasında önemli bir unsur olması, bölgeler arası kuvvet transferini sağlayacak konumda olması, Filistin, Irak gibi çatışma bölgelerinde yer alması, ticaret yollarını güvence altında tutmak ve Rusya'ya karşı artan gerilim nedeniyle bölgede kontrolü elinde tutmak istemesi vardır. Diğer taraftan 11 Eylül saldırılarından sonra NATO, bölgesel güvenlik ve istikrara katkıda bulunma, politik diyalogu güçlendirme, savunma reformları ge-

liştirme ve terörizmle mücadelede katkıda bulunma gibi misyonlarla Akdeniz’de etkin bir şekilde faaliyet göstermeye başlamıştır. Doğu Akdeniz’deki enerji rezervlerinin bulunması sonrasında ise görev tanımlamalarına, ulaşım yollarının ve enerji hatlarının güvenliğinin sağlanmasını da eklemiştir.

Tüm bu gelişmelerin neticesinde Doğu Akdeniz’de birçok devletin dahil olduğu haksız MEB anlaşmaları, enerji nakil hatları ve Kıta Sahaneliği sorunları; Türkiye için kritik mevzular haline gelmiştir. Doğu Akdeniz’deki enerji kaynakları, Kıbrıs meselesini statik tarihsel sorunlar bağlamından çıkararak, dinamik ve rekabetçi bir düzeye taşımıştır. Bu coğrafyada Türkiye dışında kurulacak herhangi bir üstünlük; Türkiye açısından büyük risk oluşturacakken, Türkiye’nin sağlayacağı üstünlük de adeta bir kalkan görevi görecektir. Bahsi geçen hususlar çözüme kavuşturulmadığı, KKTC bağımsız bir devlet olarak tanınmadığı ve enerjide adil paylaşım sağlanmadığı sürece; Türkiye’nin ulusal güvenliği de sağlanmış olmayacaktır.

Kaynakça

- Akarçay, P. ve Ak, G. (2018). Ulusal Güvenlik Bağlamında Kıbrıs: Jeostratejik/Jeoekonomik Önem ve Gelişmeler, *Bartın: Çeşm-i Cihan: Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları*, 5(1), 140-156.
- Anadolu Ajansı (2019). Çam, Tuğrul, “Türkiye-Libya Antlaşması Türkiye’nin Doğu Akdeniz Politikasında Önemli Kazanım”, Buradan erişilebilir: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-libya-anlasmasi-turkiyenin-dogu-akdeniz-politikasinda-onemli-kazanim/1662097#> Erişim tarihi: 3.12.2019.
- A Haber, (2019). Buradan erişilebilir: <https://www.ahaber.com.tr/dunya/2019/12/16/rusya-nerelerde-askeri-ussu-var-son-yillarda-sayilarini-artirdi>. Erişim Tarihi: 18.12.2019
- Aksar, Y. (2012). *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk I*, Ankara: Seçkin.
- Aksoy, M. (2013). Kıbrıs sorununun mevcut uluslararası sistem açısından analizi. Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu, Ankara: Kıbrıs Türk Kültür Derneği, 173-176.
- Başeren, S. H. (2010). “Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı”. İstanbul: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı, No:31.
- Bayraktar, Ü. A. (2015). Kıbrıs Sorunu Çözüm Sürecinde Annan Planı ve Referandumun KKTC ve Kıbrıs Rum Basınındaki Stratejik Sunumunun Analizi, *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 4(8), 13-50.
- BBC News (2019). “Doğu Akdeniz: Türkiye-Libya Anlaşması Bölgede Dengeleri Nasıl Etkiler?”. Buradan erişilebilir: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50682215> Erişim tarihi: 10.12.2019
- Bostanoğlu, B. (1999). *Türkiye ABD İlişkilerinin Politikası*. Ankara: İmge.
- Çakar, F. Y. (2002). “Türkiye’nin Geleneksel Güvenlik Sorunu: Kıbrıs”, *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*, Refet Yinanç, Hakan Taşdemir (Eds). Ankara: Seçkin, 309-342.
- Cem, İ. (2001). *Turkey in the New Century*, Lefkoşa: Rustem.
- Doğan, N. (2012). “Uluslararası Örgütler Nezdinde Kıbrıs Sorunu”, *Uluslararası İlişkilerde Güncel Konular ve Türkiye*, Çakmak Cenap, Doğan Nejat, Öztürk, Ahmet (Eds), Ankara: Seçkin, 9-44.

- Doğan, N. (2013). “The ICJ’s Advisory opinion on Kosovo and its ramifications for the Turkish Republic of Northern Cyprus: A tale of two Cypriot States”, Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu, 18-20 Ekim 2012, Ankara: Kıbrıs Türk Kültür Derneği, 161-171.
- Doğan, N. (2014). “Doğu Akdeniz’de Enerji Stratejileri ve Bölgesel Güvenliğin Geleceği”. Buradan erişilebilir: <https://21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/enerji-ve-enerji-guvenligi-arastirmalari-merkezi/dogu-akdenizde-enerji-stratejileri-ve-bolgesel-guvenligin-gelecegi>. Erişim Tarihi: 20.12.2019
- Duman, S.(2019). “Doğu Akdeniz’de Emperyal Girişimler ve Türkiye”. *Karadeniz Araştırmaları*, XVI(32), 213-230.
- Erçakıca, M. (2013). “Devletlerin Tanınması ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti”, Yüksek Lisans Tezi, Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi.
- Fırat, M. (1997). *1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Ankara: Siyasal.
- Fırat, M. (2001a). “Yunanistanla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I:1919-1980, Baskın Oran (Ed). İstanbul: İletişim, 576-614.
- Fırat, M. (2001b). “Yunanistanla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt II:1980-2001, Baskın Oran (Ed). İstanbul: İletişim, s.s. 102-123.
- Gürsoy, C. R. (1962). Kıbrıs Müşahedeleri, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XX(3-4), 161-209. Buradan erişilebilir: <http://dtcdfergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/2455/2227>. Erişim Tarihi: 11.12.2019.
- Habertürk, (2018). Buradan erişilebilir: <https://www.haberturk.com/tv/gundem/video/6-filo-dogu-akdenizde/459768>. Erişim Tarihi: 18.12.2019
- Kaya, Ş. (2007). Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz’in Hukuki Statüsü ve Türkiye Cumhuriyeti için Stratejik Önemi, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5(9), 19-49.
- Kedikli, U. ve Çağlayan, Ö. (2017). “Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz’in Önemi”, İstanbul: Economy and Security-International Congress of Energy,25-26 Mart 2017, 120-135.
- Kıbrıs Postası, (2019). Buradan erişilebilir: https://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n273393-kktcdeki-vatandas-nufusu-350-bin Erişim tarihi: 03.12.2019.
- Kısacık, S. ve Erenel, F. (2019). Doğu Akdeniz Güvenlik Algılamaları Bağlamında, Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması (The Permanent Structured Cooperation- PESCO) ve Enerji Güvenliği Meselelerinin Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Olası Yansımalarını Anlamak. *Bozok Üniversitesi:Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2(1), 51-76.
- Meray, S. L. (2001). *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, İstanbul: YapıKredi, Takım:2, Cilt:2.
- Mevlütöğlu, M. A. (2014). “Doğu Akdeniz’in Yeni Enerji Jeopolitiğinde Bölge Ülkeleri Deniz Güçlerinin Yeri ve Etkisi”, Bilgesam, Kocaeli: Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi, 23-24 Eylül 2014, 11-26.

- N Gazete, (2019). Buradan erişilebilir: <http://www.ngazete.com/ingiltere-turkiye-libya-anlasmastan-rahatsiz-23461h.htm> Erişim tarihi: 08.01.2020
- NATO, (2015). “NATO Mediterranean Dialogue” Buradan erişilebilir: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_60021.htm? Erişim tarihi: 05.11.2019.
- NATO, (2016a). “Operation Active Endeavour”. Buradan erişilebilir: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_7932.htm? Erişim tarihi: 05.11.2019.
- NATO, (2016b). “Doorstep Statement” Buradan erişilebilir: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_138727.htm?selectedLocale=en Erişim tarihi: 05.11.2019.
- NATO, (2018). “Operation Sea Guardian” Buradan erişilebilir: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_136233.htm? Erişim tarihi: 05.11.2019.
- NATO, (2019). “Joint Press Conferance”. Buradan erişilebilir: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_169543.htm?selectedLocale=en Erişim tarihi: 05.11.2019.
- Nozick, R. (2000). *Anarşi, Devlet ve Ütopya*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- NTV, (2019). Buradan erişilebilir: <https://www.ntv.com.tr/dunya/iste-dunyanin-konustugu-harita-libya-ile-imzalan-anlasma,wckK89TAaUqbfoGMCskGcg> Erişim tarihi: 08.01.2020
- Pazarıcı, H. (2003). *Uluslararası Hukuk*, Ankara: Turhan.
- Rawls, J. (2017). *Bir Adalet Teorisi*, Ankara: Phoenix.
- Sönmezoğlu, F. (2004). “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kıbrıs Sorunu”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, İstanbul: Der, 573-583.
- Tamçelik, S. (2011). Kıbrıs’taki İngiliz Üslerinin Stratejik Önemi, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 1510-1535. Buradan erişilebilir: <https://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/1706/735> Erişim tarihi: 15.11.2019.
- Tarakçı, N. (2019). “Güç Dengeleri Işığında Türkiye’nin Doğu Akdeniz Stratejisi Nasıl Olmalıdır?”, *TASAM*, Buradan erişilebilir: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/51392/guc_dengeleri_isiginda_turkiyenin_dogu_akdeniz_stratejisi_nasil_olmalidir Erişim tarihi: 03.01.2020.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, (1966) No:16, Buradan erişilebilir: <http://diad.mfa.gov.tr/diad/belleteni/1966-sayi-16-27.pdf> Erişim tarihi: 3.12.2019.
- T.C. DZKK, (2015). “Akdeniz Kalkanı Harekâtı” Buradan erişilebilir: https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=28 Erişim tarihi: 03.12.2019.
- Turhan, A. (2016). Doğu Akdeniz ve Karadeniz’de Meydana Gelen Jeopolitik Kırılmalar ve Türkiye Jeopolitiği, *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 2, 19-25. Burada Erişilebilir: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/342887> Erişim Tarihi: 04.12.2019.

- Uslu, N. (2001). “Kıbrıs Sorunu”, *21. Yüzyıl Eşiğinde Türk Dış Politikası*, İdris Bal (Ed). İstanbul: Alfa, 263-301.
- Uslu, N. (2016). *Çatlak İttifak: 1947’den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri*. Ankara: Nobel.
- USA Congress, (2019). “Eastern Mediterranean Security and Energy Partnership Act of 2019”, 22 Mayıs 2019, H.R.2913, 116th Congress, 1st Session. Buradan erişilebilir: <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/2913/text?q=%7B%22search%22%3A%5B%22CYPRUS%22%5D%7D&r=4&s=1> Erişim tarihi: 18.11.2019.
- Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye, *Bilge Strateji*, 4(6). Buradan erişilebilir: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/43486> Erişim tarihi: 03.01.2020.
- Yaycı, C. (2020). Türkiye Libya Arasında İmzalanan Münhasır Ekonomik Bölge Andlaşmasının Sonuç ve Etkileri, *Kriter*, 4(42). Buradan erişilebilir: <https://kriterdergi.com/dis-politika/turkiye-ve-libya-arasindaki-anlasmanin-sonuc-ve-etkileri> Erişim tarihi: 03.01.2020.

Türkiye'deki Siyasal Partilerin Kıbrıs Sorununa Yaklaşımları: 2002-2020

Approaches of Political Parties in Turkey on the Cyprus Question: 2002-2020

Fatih TEKİN*

Başvuru Tarihi: 06.04.2020

Kabul Tarihi: 27.07.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Kıbrıs sorunu, Türk Dış Politikası'nın en önemli konularından biridir. Adada bulunan Türklerin varlığının yanı sıra Kıbrıs'ın stratejik önemi, Türkiye'nin Kıbrıs'a ilişkin politikaları üzerinde belirleyici etkiye sahiptir. Günümüze kadar Türkiye'nin takip ettiği Kıbrıs politikaları pek çok kez değişikliğe uğramıştır. Bu makale, Kıbrıs meselesinde Türkiye'deki siyasi partilerin izleyeceği politikalar arasındaki benzerlik ve farklılıkları saptamak için partilerin Kıbrıs'a ilişkin benimsediği ilkeleri karşılaştırmaktadır. Bir siyasi parti iktidara geldiğinde benimsediği ilkeler ile uyguladığı politikaların örtüşmesi gerektiği varsayılmaktadır. Bu nedenle Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde parlamento grubuna sahip olan beş siyasi partinin, Kıbrıs meselesine ilişkin yaklaşımlarına odaklanılmıştır. Çalışmada birincil kaynaklar olan parti programları ve 2018 yılındaki seçim beyannameleri baz alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Sorunu, Türk Dış Politikası, Siyasal Partiler, Parti Programı, Seçim Bildirgesi.

Abstract

The Cyprus question is one of the most important issues of Turkish Foreign Policy. Strategical importance of Cyprus alongside Turkish presence in the island is determinant on Cyprus policies of Turkey. Cyprus policies of Turkey had changed many times until today. This article seeks to compare main principles of Turkish political parties in order to determine similarities and differences between them on the Cyprus Question. It is presumed that when a political power comes to power, its main principles and applied policies should match each other. Therefore, approaches regarding the Cyprus question of five political parties who have parliamentary group in the Grand National Assembly of Turkey will be the focus of the study. This article is based on party programs and 2018 election bulletins as primary sources.

Keywords: Cyprus Question, Turkish Foreign Policy, Political Parties, Party Programme, Election Bulletin.

* Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Programı, fatihtekin@anadolu.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-2227-0784

Giriş

Kıbrıs Sorunu, Yunanistan'ın adanın kendisine verilmesi için İngiltere'ye resmen başvurduğu 1951 yılından günümüze kadar yaklaşık 70 yıldır Türk Dış Politikası'nın en önemli konularından biri olmuştur. Uluslararası konjonktürün değişmesine paralel bir biçimde Türkiye'nin Kıbrıs konusunda takip ettiği politikalar da pek çok kez değişikliğe uğramıştır. Kıbrıs sorunu, politik açıdan önemini ve güncelliğini kaybetmeyen bir uluslararası uyumsuzluktur. Adanın coğrafi konumunun her açıdan stratejik öneme sahip olması ve adadaki Türk varlığı, Türkiye'nin nazarında Kıbrıs meselesini birincil öneme sahip konular arasında tutmaktadır.

Uluslararası ilişkilerin devleti soyut bir kavram olarak kabul eden yaklaşımlarının aksine dış politika analizi çalışmaları, başta devletler olmak üzere, politik iktidarın merkezlendiği yapıları somut olarak ele almaktadır. Böylece örgütleri, kurumları, kültürel oluşumları, siyasi partileri ve insanları dış politika analizi araştırmalarının merkezine konumlandırır (Özcan, 2016, s. 324). Dolayısıyla bu araştırmada incelenen temel birimi siyasi partiler oluşturmaktadır. Literatürde 1980-2005 yıllarını kapsayan dönemde hükümetlerin ve siyasi partilerin Kıbrıs Sorunu'na yönelik programlarını inceleyen bir çalışma Nejat Doğan ve Beyhan Asma tarafından yapılmıştır. Bu makalede ise, hem Türk dış politikasında hem de Türkiye siyasetinde önemli dönüşümler gerçekleştiren Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara geldiği 2002 yılından günümüze kadar olan döneme odaklanılmıştır. Soğuk Savaş merkezli güvenlik konseptinin ortadan kalkması, Türkiye'nin Avrupa Birliği müzakerelerinin başlaması, ABD'nin görece gücünün azalması ve diğer güç merkezlerinin yeniden yükselişi, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin 2004 yılında Avrupa Birliği'ne kabul edilmesi ve son olarak Doğu Akdeniz'de enerji güvenliği gündeminin önem kazanması bu çalışmada 2002 sonrası dönemi incelemeye iten faktörlerden bazılarıdır.

2002-2020 yıllarını kapsayan dönemde Türk siyasetindeki her partinin programını ve seçim beyannamesini incelemek araştırmanın odaklandığı alandan uzaklaşmaya sebep olabileceğinden politik karar alma mekanizmalarına etki edebilecek kapasitedeki partiler temel alınmıştır. Böylece 2018 yılında yapılan genel seçimlerde parlamento grubu oluşturan partiler tercih edilmiştir.

Demokratik bir siyasal rejimin en temel özelliklerinden biri fikirleri ve görüşleri politikalara dönüştüren farklı siyasi partilerin bulunmasıdır (Doğan ve Asma, 2005, s. 103). Türk siyasal hayatında çok sayıda partinin Kıbrıs konusunda farklı yaklaşımları ve politikaları olmuştur. Günümüzde parlamento aritmetiğinde azımsanmayacak önemde olan partilerin dış politika ve daha spesifik olarak Kıbrıs konusundaki politik görüşleri göz ardı edilmemelidir. Yeniden belirtmek gerekir ki bu çalışmanın analiz düzeyi birey ya da sistem değildir. Analiz düzeyi açısından "orta düzey" olarak niteleyebileceğimiz kurumlar ve daha özeldede siyasi partiler tercih edilmiştir. Bu çalışmada 2018 Genel Seçimleri sonrasında TBMM'de gruba sahip olan Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Halkların Demokratik Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve İyi Parti Kıbrıs sorununa ilişkin yaklaşımları bağlamında incelenmiştir.

Bir siyasal iktidarın dış politika anlayışı, en açık bir şekilde siyasi partinin iktidara gelmeden önce yayınladığı beyannamelerde görülmektedir. Bu beyannameler, ilgili siyasi partinin dış dünyayı nasıl algıladığı ve ülkenin dış ile ilişkilerini nasıl konumlandırması gerektiği hakkında açıklamalar sunar (Özcan, 2016: s. 328). Demokratik bir siyasal sistemde, seçmenlerin partilerin programlarını ve seçim beyannamelerini değerlendirerek tercihte bulunduğu varsayılmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada birincil kaynaklar olan parti programları ve seçim beyannameleri incelenmiştir. Bu çalışma "olan" ile değil "olması gereken" ile ilgilendiği için partilerin iktidara geldiğinde izledikleri politikaları değil, parti programlarında ve seçim beyannamelerinde benimzedikleri ilkeleri incelemeye çalışmaktadır (Doğan, 2006, s. 118). Bu sebeple siyasi partilerin resmi organlarıncaba bazı dönemlerde basına verdikleri demeçler çalışmanın kapsamının dışında bırakılmıştır. Böylece partilerin Kıbrıs konusunda benimsedikleri ilkeler arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların saptanması, gelecek yıllarda Türkiye'nin Kıbrıs konusunda aşağı yukarı takip edeceği politikalar hakkında ipuçları verebilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde parlamento grubuna sahip olan beş partiyi kimlikler ve aidiyetler üzerinden kategorize eden bir sınıflandırma tercih edilmiştir. Kösebalaban (2014)'ın kimlikler ve aidiyetler üzerinden kurguladığı sınıflandırmaya göre AKP liberal İslamcı, CHP seküler milliyetçi, HDP Kürt etnik milliyetçi, MHP ve İyi Parti Türk etnik milliyetçi olarak sınıflandırılmıştır. Bu bağlamda kimlik ve dış politika ilişkisi bağlamında konstrüktivist yaklaşım yani bir başka ifadeyle sosyal inşacı yaklaşım, siyasal partilerin Kıbrıs Sorunu'na yaklaşımlarını betimlemek için kullanışlı bir teorik çerçeve sunmaktadır. Ayrıca, uluslararası ilişkileri, devletlerin uluslararası anarşik ortamda bekasını sağlamak için güç peşinde koşmak zorunda olduğu argümanı üzerinden açıklayan realist kuram da siyasal partilerin Kıbrıs Sorunu'na yaklaşımını analiz etmek için bir bakış açısı sağlamaktadır.

Türkiye'de milli politikalar olarak görülen dış politika ve güvenlik politikaları konularında siyasal partiler arasında çok büyük bir fark bulunmadığı belirtilmektedir (Doğan, 2006, s. 118). Bu bağlamda bu çalışmanın birinci hipotezi, HDP haricinde parlamentoda bulunan dört siyasal partinin Kıbrıs konusundaki tutumları arasında büyük farkların olmadığıdır. Çalışmanın ikinci hipotezi ise, CHP, MHP ve İyi Parti'nin daha güvenlikçi ve savunmacı bir refleksle Kıbrıs sorununa yaklaşıırken AKP'nin görece daha ılımlı ve liberal bir anlayışa sahip olduğudur.

Bu çalışmada ilk olarak Kıbrıs meselesinin ortaya çıkışına değinilmiştir. Daha sonra Türk Dış Politikası'nda Kıbrıs sorunu ortaya çıktığı andan günümüze genel hatlarıyla özetlenmiştir. Bu tarihsel geçmişin, siyasal partilerin Kıbrıs konusundaki yaklaşımlarını anlamlandırma açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Son olarak siyasal partilerin, parti programlarında ve 2018 seçim beyannamelerinde Kıbrıs'a yönelik benimsedikleri prensipler ayrı ayrı ortaya konulmuştur. Çalışmada tarihsel ve betimsel analiz tekniğinden yararlanılmış ve nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

Kıbrıs Meselesinin Ortaya Çıkışı

Kıbrıs meselesi, çok eski zamanlardan günümüze dek süregelen, politik açıdan önemli ve güncelliğini kaybetmeyen bir uluslararası uyuşmazlıktır. Kıbrıs konusu, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde de en önemli gündemlerden birisidir. Adanın stratejik önemi bu meselenin çözüme kavuşturulamamasının başlıca nedenidir. Kıbrıs Adası, Ortadoğu'dan Afrika'ya uzanan eksenin kontrol etmekte, petrol ulaşım yolları üzerinde, Süveyş Kanalı hattına hâkim bir konumda bulunmaktadır. Kıbrıs'ın stratejik açıdan böylesine önemli bir konumda bulunması, Kıbrıs sorununa çözüm sağlanamamasını beraberinde getirmektedir (Vatansever, 2010, s. 1487).

Tarih boyunca bir toprak parçasının sahip olduğu askeri önem, genellikle silah teknolojisi ile bağlantılı olmuştur. Fiziki coğrafya ve silah teknoloji arasındaki bu bağ, biri sabit diğeri değişken iki öge arasındaki ilişkinin bir ifadesidir. Silah teknolojisinin değişmesiyle bazen bir fiziki coğrafyanın askeri önemi de bu bağlamda azalabilir. Ancak günümüzde silah teknolojisindeki gelişmelere rağmen Doğu Akdeniz'in hâkim bir mevkiinde yer alan Kıbrıs'ın stratejik öneminde bir azalma söz konusu değildir. Bununla birlikte Kıbrıs Adası, Akdeniz'deki önemli geçiş noktalarından biridir (Armaoğlu, 2018, s. 209-212).

Kıbrıs konusunda çok sayıda taraf bulunmaktadır. Öncelikle adada Türklerin ve Rumların yaşaması Türkiye ve Yunanistan'ı doğal taraf haline getirmektedir. Ayrıca İngiltere, ABD ve Avrupa Birliği ülkeleri de meselenin tarafları konumundadır. Akdeniz'in güneyinde yer alan İsrail gibi ülkeler de münhasır ekonomik bölge, kıta sahanlığı meselesi ve enerji kaynağı arama faaliyetleri gibi konularda meseleye dâhil olmaktadır (Vatansever, 2010, s. 1487).

Kıbrıs, 1571 yılında Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girene kadar sırayla Mısırlıların, Hititlerin, Akaların, Dorların, Fenikelilerin, Asurluların, Perslerin, Büyük İskender'in, Romalıların, Arapların, Bizans'ın, Ceneviz-

lilerin, Memlüklerin ve Venediklilerin hâkimiyetleri altına girmiştir. Osmanlı Devleti'nin 1571 yılında Kıbrıs Adası'nı fethiyle beraber, adada Türk egemenliği hukuken kurulmuştur. Kıbrıs, 307 yıl gibi uzunca bir süre Türk hâkimiyeti altında kalmıştır. Fetihle birlikte adaya Anadolu'dan binlerce Türk ailesi iskân edilmiştir. Hatta II. Selim, adanın Türkleşmesi ve Türk yönetiminin pekişmesi için "Sürgün Hükümü" çıkarmıştır. Bu bağlamda 30.000 civarında Türk, adaya düzenli bir şekilde yerleştirilmiştir (Vatansever, 2010, s. 1489-1491).

İngiltere, Mısır ve Doğu Akdeniz ile 18.yüzyılın sonlarından itibaren yakından ilgilenmeye başlamıştı. 19.yüzyılın başlarında ise İngilizler, stratejik öneme sahip olan Kıbrıs'ı ele geçirmek istemekteydi. Süveyş Kanalı'nın 1869'da açılması bu düşünceyi daha da kuvvetlendirdi. Ancak İngilizler bunu güç kullanarak değil diplomasi yoluyla gerçekleştirmek istiyorlardı (Uçarol, 2015, s. 413-414).

1877-1878 Rus Harbi (93 Harbi) esnasında Rusların ağır talepleri karşısında İngiltere Osmanlı Devleti'ni desteklemiştir. Rusların Kars, Ardahan ve Batum'un yanı sıra Suriye yönünde taleplerini artıracak düşüncesinden hareketle, İngiltere'nin teklifiyle Kıbrıs Adası 92,799 sterline İngiltere'ye kiralanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında dâhil olması üzerine İngiltere, adayı ilhak etmiştir. 1923'teki Lozan görüşmeleri esnasında ise Kıbrıs Adası'nın İngiltere tarafından ilhakı tanınmıştır. 1925 yılında *Kıbrıs Crown Colony* olarak ilan edilmiştir. 1931 yılından itibaren Rumlar, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması talebiyle ayaklanmalara başlamış ve bu sebeple adada yaşayan Rum ve Türk halkları karşı karşıya gelmişlerdir (Birdişi, 2016, s. 146).

1878 yılından beri İngilizlerin elinde bulunan Kıbrıs'ta sol grupların ve Osmanlı Devleti'nin adaya hâkimiyeti döneminde güç kazanan kilisenin öncülüğünde başlayan halk hareketleri, 1940'lardan itibaren İngiltere'nin ada üzerindeki hâkimiyetini zora sokmaya başlamıştır. 1948 yılında Kıbrıslı Rumlar, İngiltere'nin önerdiği özerklik planını reddetmişler ve Enosis (Yunanistan'a bağlanma) şeklinde bir tutum belirlemişlerdir. Bunun üzerine adadaki Türkler, buna karşı çıkararak bir yandan kendi aralarında örgütlenme süreçlerini hızlandırmış diğer yandan da Türkiye'yi yanlarına çekmeye çalışmışlardır. Ancak bu kritik dönemde Batılı güçlerle sorun yaşamaktan imtina eden Türkiye, Kıbrıs gibi bir problemin olmadığını belirtmiş ve adada statükonun devam etmesi yönünde bir politika takip etmiştir (Balci, 2017, s. 124).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Yunanistan, Kıbrıs konusuyla daha çok ilgilenmeye başlamıştır. Hatta Yunanistan, 1951 yılında Kıbrıs'ın kendisine verilmesi için İngiltere'ye resmen başvurmuş, ancak mesele İngiltere'nin iç sorunu olarak kalmaya devam etmiştir. 16 Ağustos 1954'te ise Yunanistan, meseleyi Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na taşıyarak sorunu uluslararası bir konu haline getirmiştir. Sorunun doğrudan tarafları İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'dır. Yunanistan bu başvurusunda Kıbrıs'ta yaşayan insanların kendi kaderini tayin etmesi (Self determinasyon) ilkesinin uygulanmasını istemekteydi. Birleşmiş Milletler, Eylül 1954'te konuyu gündemine aldıysa da 17 Aralık 1954'te reddetti. Aslında Yunanistan'ın bu talebi Rum halkının desteğiyle adayı kendi topraklarına dâhil etme girişimiydi. Bu durumun aleni bir şekilde ortaya çıkması, Türkiye'nin Kıbrıs meselesinde harekete geçmesinde önemli bir faktör olmuştur. Böylece Kıbrıs sorunu, Türk Dış Politikası açısından en önemli konulardan biri haline gelmiş ve Türk-Yunan ilişkilerini de etkileyen başlıca faktörlerden birisi olmuştur (Uçarol, 2015, s. 1042).

Türk Dış Politikasında Kıbrıs Sorunu

Türkiye'de kamuoyu ve medya, 1940'ların sonlarından itibaren Kıbrıs meselesiyle ilgilenmeye başlamıştır. CHP hükümetine göre ada, İngiltere'nin elinde olduğu sürece ortada mühim bir mesele yoktu. Demokrat Parti iktidarı da ilk dönemlerinde buna benzer bir duruş sergilemiştir. Ancak 1951 yılında Yunanistan başbakanı Sofoklis Venizelos, Kıbrıs'ı Yunanistan'ın bir parçası olarak gördüğünü açıkça ifade etti. Adada bulunan Türk varlığı ve adanın Yunanistan'a verilmesi halinde Ege ve Akdeniz boyunca Yunanistan'ın Türkiye'yi çevreleme imkânına kavuşması, Türkiye'nin meseleyi önemsemesinde etkili olmuştur (Kösebalaban, 2014, s. 172-173).

Kıbrıs sorunu, 1954'ün sonundan 1959 Mart'ına kadar Türk-Yunan ilişkilerini belirleyici bir konu olduğu gibi, Batı Bloğunun da ilgisini üzerinde toplayan bir konudur. 1955 yılına kadar Kıbrıs konusu, Türk ve Yunan tarafları arasında açık bir çatışma konusu değildi, bu döneme kadar iki ülkenin basınında ve kamuoyunda bir polemik konusuydu (Armaoğlu, 2018, s. 223-224). 1950 yılından itibaren kamuoyunun gündemine giren Kıbrıs konusu, ilk başlarda Türk-Yunan dostluğu çerçevesinde Türk hükümetleri tarafından ikinci planda tutulmaya çalışıldı. Ancak 1955 yılında Türkiye, meseleye resmen taraf olunca Türk-Yunan ilişkilerini belirleyici bir konu haline geldi (Fırat, 2009, s. 593).

Yunanistan, 1954 yılında Kıbrıs konusunu kendi kaderini tayin hakkı (self determinasyon) kapsamında BM'ye taşıyınca Türkiye de İngiltere ile birlikte hareket etmeye başlamıştır. Adadaki Türk nüfusun varlığını ve adanın Türkiye'ye yakınlığını öne sürerek Enosis'e karşı olduğunu açıklamıştır. Birleşmiş Milletler nezdinde başarısız olan Yunanistan, kiliseye destek vererek adada İngilizlere karşı mücadele başlatmıştır. Adadaki gerginliğin tırmanması üzerine İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ı Londra'ya davet etmiştir. Türkiye Ağustos 1955'te gerçekleşen görüşmeler esnasında ilk kez Enosis'e karşı olmak dışında kendi politikasını formüle etmiştir. Dönemin Türk hükümetine göre; Kıbrıs Adası, İngiltere'nin elinde kalmaya devam etmeli, ancak İngiltere'nin adadan vazgeçmesi halinde adanın Türkiye'ye bırakılması en ideal çözüm olarak görülmektedir. Bu görüş belirli bir süre Adnan Menderes'in hükümetinin Kıbrıs'a ilişkin temel politikası olmuştur (Balci, 2017, s. 124-125). İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın arasında Londrada yapılan üçlü görüşmeler, 29 Ağustos 1955'te başlayıp 7 Eylül 1955'te sona erdi. Bu görüşmelerde üç devletin de görüşleri birbirinden farklı olduğundan sonuç alınamadı. İngiltere özerklik önerdi, Türkiye statükonun devamından yana olduğunu eğer İngiltere çekilecekse adanın kendisine verilmesini istedi. Yunanistan ise, adadaki Rum çoğunluğa istinaden self determinasyon yoluyla adanın kendisine bağlanmasında diretti (Uçarol, 2015, s. 1046).

Kıbrıs'ta Georgias Grivas önderliğinde, milliyetçi Rumların eylemleri artmaya başladığında Türkiye'nin statükonun devamı yönündeki politikasının geçersiz bir hal almaya başlamıştır. Kıbrıs Adası'nın iki halk arasında fiilen bölünmüş durumu karşısında Menderes hükümeti, 28 Aralık 1956'da adanın Yunanistan ve Türkiye arasında paylaşılması anlamına gelen taksim planını benimsediğini açıklamıştır. Ancak İngilizler bu tezi desteklememiş, adadaki askeri üslerini garanti altına alacak şekilde bağımsız bir Kıbrıs devleti kurulması yönünde bir tutum benimsemiştir. 1958 yılının aralık ayında ABD'nin devreye girmesiyle Yunanistan Enosis'ten, Türkiye de taksim tezinden vazgeçtiğini açıklamıştır. Taraflar, Kıbrıs'ın geleceğini tayin etmek için bir kez daha Zürih ve Londrada bir araya geldiler (Balci, 2017, s. 125-126).

Kıbrıs meselesinin BM'de ilk kez ele alındığı 1954'ten Zürih ve Londra anlaşmalarının yapıldığı 1959 yılına kadar Türkiye ve Yunanistan arasındaki mücadele Kıbrıs konusunda söz hakkı elde etme mücadelesidir. Bu dönemde verilen mücadele İngiltere'ye yönelik olduğu için Türkiye ve Yunanistan arasında doğrudan çatışmaya sebep olmamıştır. Ancak 1959 anlaşmaları ile bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasının akabinde ada, İngiliz egemenliğinden çıkmıştır. Dolayısıyla bu tarihten sonra yaşanacak olan krizler doğrudan Yunanistan ile Türkiye'yi karşı karşıya getirmiştir (Armaoğlu, 2018, s. 280).

Londra ve Zürih anlaşmaları neticesinde, Kıbrıs anayasasının temel maddelerini kapsayan 11 Şubat 1959 tarihli belge Türk Dış İşleri, İngiliz Dış İşleri ve Yunan Dış İşleri bakanlarının, Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk liderlerinin imzalarıyla kabul edildi. Adadaki İngiliz üsleri hakkındaki müzakereler de sonuçlanınca 16 Ağustos 1960 tarihinde Lefkoşada Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ilan edildi. 13 Aralık 1959'da yapılan seçimlere göre Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fazıl Küçük görevlerine başladı. Kıbrıs Cumhuriyeti, 21 Eylül 1960 tarihinde Birleşmiş Milletler üyesi oldu (Arık, 2016, s. 100).

Kıbrıs anlaşmazlığını çözüme kavuşturmak amacıyla bağımsız bir cumhuriyetin kurulmasını sağlayan antlaşmalar, anayasa yürürlüğe girdikten kısa süre sonra Kıbrıs Rum liderleri tarafından bozulmaya ve uygulamada zorluklar çıkarılmaya başlandı. Kasım 1962'de Türkiye'yi ziyaret eden Cumhurbaşkanı Makarios, Ankarada

bulunduğu temaslarda uluslararası antlaşmaları ve anayasayı değiştirme eğilimini ortaya koymuş ve bu istek Türk Hükümeti tarafından reddedilmiştir. Rumlar, anayasanın Türklere hak tanıyan maddelerini 1960'tan 1963 sonlarına kadar geciktirmeye, ihmal etmeye ve hiç uygulamamaya yönelik bir tutum belirlediler (Uçarol, 2015, s. 1054-1055).

Makarios, 30 Kasım 1963 tarihinde Türk hükümetine verdiği bir notada, Türklerin haklarını neredeyse tamamen ilga edecek nitelikte 13 anayasa maddesi değişikliği teklif etti. Türk hükümeti bu teklifleri reddetti ancak Makarios, bu tekliflerin Türkiye'yi sadece bilgilendirmek amaçlı olduğunu ve izin almak amaçlı olmadığını beyan etti. Bu atmosfer içinde 21 Aralık 1963 tarihinden itibaren Rumlar, Türklere saldırmaya başladı. 25 Aralık 1963'ten itibaren Türk uçakları, Kıbrıs üzerinde uyarı uçuşları gerçekleştirdi. Türk donanması, Doğu Akdeniz'e doğru hareket etti. Trakya ve Güney Doğu Anadolu'daki birlikler alarm durumuna geçti. Orta Anadolu'daki birlikler bir çıkarma ihtimali düşünülerek Mersin ve İskenderun limanlarına sevk edildi ve Türk hükümeti Kıbrıs'a müdahaleye karar verdiğini İngiltere ve ABD'ye bildirdi (Armaoğlu, 2018, s. 282).

Türkiye, ABD'den beklediği desteği alamayınca 13 Mart 1964 tarihinde Başpiskopos Makarios'a bir mesaj göndererek Türklere yönelik saldırıların durmaması halinde Türk halkının can ve mal güvenliğinin Türkiye tarafından sağlanacağını bildirdi. Türkiye, askeri müdahale havası yaratarak ABD'nin Rumlara baskı yapmasını hedeflemekteydi ancak ABD yönetimi sessiz bir tavır takındı. Bunun üzerine Başbakan İsmet İnönü'nün talebi üzerine, TBMM, 16 Mart 1964'te hükümete gerekli gördüğü takdirde Kıbrıs'a müdahalede bulunma yetkisi verdi. Türkiye, haziran ayında adaya müdahale etmek için gerekli hazırlıkları tamamladığı bir zamanda dönemin ABD Başkanı Lyndon B. Johnson, İsmet İnönü'ye bir mektup göndererek Türkiye'nin müdahale fikrinden uzun bir süre vazgeçmesine neden olacak gelişmeler yol açmıştır (Erhan, 2009, s. 685). ABD Başkanı Johnson, mektubunda, Türk işgalinin SSCB'yi çatışmaya sokabileceğini ve bunun olması durumunda NATO'nun Türkiye'nin yanında yer almayacağını belirtiyordu. Ayrıca ABD'nin hibe ettiği silahların bir işgalde kullanılmasına müsaade etmeyeceğine dikkat çekiyordu. Johnson'un mektubu basına sızdı ve Amerikan aleyhtarı tepkilere yol açtı (Zürcher, 2015, s. 396).

1967 yılına girilirken, Türk-Yunan ilişkilerinde iki önemli gelişme cereyan etmiştir. Birincisi, Kıbrıs meselesinde Türk-Yunan ikili görüşmeleri, ikincisi ise Kıbrıs Rumlarının Çekoslovakya'dan silah almalarıdır. Nisan 1967 yılında Yunanistan'da gerçekleşen darbe Türkiye'yi endişelendirmiştir. Darbe ile birlikte Yunanistan yeniden Enosis yoluna gitmeye başlamıştır. Bu atmosfer içinde adada yeniden olaylar çıkmaya başlamış ve Rumlar Türklere saldırmaya başlamıştır. Türkiye tarafında bu hadiseler büyük tepkilere yol açtı. Birleşmiş Milletler'in, NATO'nun ve ABD'nin araya girmesiyle taraflar yeniden uzlaştırıldı (Armaoğlu, 2018, s. 295-300).

Krizin yumuşamasının ardından Kıbrıslı Türkler, 29 Aralık 1967 tarihinde 1960 Anayasasının tüm kuralları uygulanıncaya dek faaliyette bulunacak Kıbrıs Geçici Yönetim'i'ni kurmuştur. Böylece Rum zulmünden kaçan Kıbrıs Türkleri, kendi yaşadıkları bölgelerde kendi yönetimlerine kavuşmuş oluyorlar ve Kıbrıs'ta federatif bir çözümün ilk adımını atmış oluyorlardı. 13 Mart 1968 tarihinde BM Genel Sekreteri U Thant, BM Güvenlik Konseyi'ne sunduğu raporda bir raporda Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarını doğrudan müzakerelere davet etti. Rauf Denктаş da 13 Nisan 1968 tarihinde Kıbrıs'a resmi yollardan döndü. Görüşmeler 3 Haziran 1968 tarihinde Türk Cemaat Meclisi Başkanı Rauf Denктаş ve Rum Temsilciler Meclisi Başkanı Glafkos Klerides arasında Lefkoşa'da başlayarak, BM Genel Sekreterinin Kıbrıs Özel Temsilcisi B. F. Osorio-Tafall'in gözetiminde 20 Eylül 1971 tarihine kadar sürecektir. 1967 krizinin, adadaki iki toplumun bir arada yaşamasının çok zor olduğunu dünya kamuoyuna gösteren bir sonucu olduğu söylenebilir (Arık, 2016, s. 118).

Makarios, 14 Mart 1971 tarihinde yaptığı bir konuşmasında Enosis'ten vazgeçemeyeceğini belirtiyordu. Ayrıca bu dönemde adaya Yunanistan'dan getirilen subayların ve askerlerin katılımıyla güçlü bir Enosis propagandası icra ediliyordu (Arık, 2016, 120). Bu esnada, 12 Mart 1971 tarihindeki askeri muhtıra ile Süleyman Demirel

istifa etti. Böylece iki buçuk yıl sürecek olan bir ara rejime girilmiş oldu. Demirel hükümetleri döneminde hem ekonomik nedenlerle hem de ABD karşıtı kamuoyunun baskısıyla çok yönlü bir politika takip ediliyorken 12 Mart Muhtırasıyla birlikte ABD bağlantılı dış politika ağırlık kazandı. Bu dönemde Türkiye, Makarios-Albaylar Cuntası karşıtlığından yararlanamayarak Kıbrıs konusunda önemli bir fırsatı kaçırdı. 13 Ekim 1973 tarihinde yapılan seçimlerle demokratik hayata dönüldü ve Bülent Ecevit'in CHP'si ve Necmettin Erbakan'ın Milli Selamet Partisi yeni yaklaşımlar getirdi. Her ikisinin de ortak özelliği Amerikan karşıtı bir duruşa sahip olmalarıydı (Fırat, 2009, s. 740). CHP-MSP Koalisyon Hükümeti'nin (26 Ocak 1974-17 Kasım 1974), Kıbrıs'ta federasyon kurulması konusunda kesin bir tutum alması, Rum tarafında tepkilere yol açtı. Ayrıca Kıbrıs Rumları arasında da sürtüşmeler giderek artıyordu (Uçarol, 2015, s. 1069).

General Grivas'ın 1971'de Kıbrıs'a dönmesi ve EOKA-B isimli milis gücüyle paramiliter şiddeti hortlatması krizi tetikleyen önemli bir gelişmeydi. 1974 Ocak ayında Grivas'ın ölümüyle, EOKA-B, Atina'daki cunta rejiminin kontrolü altına girdi. 1974 Temmuz ayında Rum Milli Muhafız Ordusu, Makarios'a karşı bir darbe düzenledi ve Enosis'i ilan etti. Ankara bu durumu kabul edilemez olarak niteledi ve 20 Temmuz 1974 tarihinde hükümet, askeri müdahale talimatını verdi. Müdahalenin üçüncü gününde Ankara, Yunanistan'ın ateşkes talebini olumlu karşıladı (Kösebalaban, 2014: 212). Ancak adada şiddet olayları devam edince, Türk birlikleri 14 Ağustos 1974'te ikinci bir saldırı başlatıp adanın yaklaşık %40'ını Türk egemenliği altına almıştır. Bu askeri operasyonlardan sonra ada fiilen ikiye bölünmüştür (Zürcher, 2015, s. 397).

1974 tarihli Kıbrıs Barış Harekâtı neticesinde Türkiye, Kıbrıs'taki Türkleri Rum tehdidine karşı koruyabileceği bir coğrafi alanı kontrolü altına almıştır. Daha sonraları ise adanın kuzeyindeki Türkler, kendi geleceklerini kendileri tayin etmek için siyasi örgütlenmelerini tamamlamışlardır (Doğan, 2002, s. 85). Adanın kuzeyinde Türkler ve güneyinde Rumlar olmak üzere Kıbrıs, iki ayrı coğrafi bölgede iki ayrı yönetime kesin olarak ayrılmıştır. Kıbrıs Türk ve Rum toplumları arasında ikili görüşmeler başlamış ancak genel meselelerde olumlu sonuçlar alınamamıştır. Bunun üzerine Türk toplumu, 13 Şubat 1975 tarihinde Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni kurduğunu ilan etmiştir. Böylece fiili durum resmi bir hale dönüşmüştür (Uçarol, 2015, s. 1079).

1977-1983 yılları arasında Türk ve Rum tarafları görüşmelerde bulunmuş ancak netice alınamamıştır. Türkler, iki bölgeyi federal bir yapı oluşturulmasını ve adadaki Türklerin güvenliği için TSK'nın adada kalmaya devam etmesini talep ediyor ve Enosis'e yol açabilecek olan önerilere de itiraz ediyordu. Rumlar ise, adadaki azınlığın Türkler olduğunu ve Türklerin self determinasyon hakkı olmadığını savunuyordu. 13 Mayıs 1983 tarihli BM kararında TSK'nın adadan çekilmesi gerektiği ve Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin sona erdirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Türkiye ve Kıbrıslı Türkler bu kararı kabul etmemiş ve KTFD Meclisi, 17 Haziran 1983 tarihinde Kıbrıslı Türklerin self determinasyon hakkının bulunduğunu ilan etmiştir. Türk tarafı 15 Kasım 1983 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti isimli bağımsız bir devlet kurduğunu dünyaya ilan etmiştir (Vatansever, 2010, s. 1517-1518).

Kıbrıs meselesi 1990'lı yıllarda da Türk Dış Politikası'nda belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. 1993 yılında Yunanistan ve Güney Kıbrıs, Ortak Savunma Doktrini'ni yürürlüğe koymuştur. Buna göre Kıbrıs, Yunanistan'ın savunma alanına dâhil edilmiş ve adada askeri üsler inşa edilmeye başlanmıştır. Ayrıca Rum tarafı, Ortak Savunma Doktrini kapsamında adaya Rusya'dan alınan S-300 füzelerini yerleştirme girişiminde bulunmuştur. Bu durum Türkiye'nin güvenlik kaygılarını artırmıştır. Türkiye, füzelerin ulusal güvenliğine tehdit oluşturduğunu belirterek Rum tarafını 1974'tekine benzer bir operasyon ile tehdit etmiştir. ABD'nin devreye girmesiyle füzeler Türkiye menziline dâhil kalacak şekilde Girit adasına konuşlandırılmıştır (Balcı, 2017, s. 242-244).

2000'li yıllarda Kıbrıs meselesindeki en önemli dönüm noktalarından biri Annan Planı'dır. AB'nin yaklaşan genişleme takvimi, BM'yi 2002 yılında Kıbrıs konusunda kapsamlı bir çözüm hazırlamaya yöneltmiştir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Avrupa Birliği üyeliği beklentisi içindeyken Türkiye de AB üyeliği için Kıbrıs sorununun

çözülmesi gerektiğine inanmaya başlamıştır. Bu dönemde iktidara yeni gelen Adalet ve Kalkınma Partisi, Kıbrıs meselesinin çözümü noktasında kararlı bir tutuma sahiptir. Annan Planı, 2002 yılında sunulduğunda adanın Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti adıyla federal bir devlet olarak AB'ye katılmasını öngörüyordu. Plan, 24 Nisan 2004 yılında yapılacak olan referanduma kadar beş kez revize edildi. 2004 yılına gelindiğinde Türkiye ve Kıbrıslı Türkler, planın destekçisi haline gelirken 2003 yılında Glafkos Klerides'in iktidarı kaybetmesiyle Rumlar planı desteklemeye gerek kalmadığını düşünmeye başladılar. KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'ın retçi tutuma sahip olması, hem Başbakan Erdoğan ile ters düşmesine hem de Kuzey'deki çözüm yanlısı gösterilere sebep olmuş ve Denktaş siyasi yalnızlığa itilmiştir. Annan Planı, 24 Nisan 2004'te iki tarafa da referanduma sunulmuştur. Rum halkı %75,83 ile ret oyu verirken, Kıbrıslı Türkler %64,91 ile evet oyu kullanmıştır. Annan Planı, Rum halkının plana hayır demesiyle hayata geçememiştir (Umaner Duba, 2016, s. 295-298).

Türk tarafının referandumda evet oyu kullanmasını Türkiye pek çok konuda kendi lehine kullanmaya çalışmıştır. Öncelikle Türkiye-AB ilişkileri konusunda Türkiye, Aralık 2004'teki Brüksel Zirvesi'ne kadar kendi üzerine düşenleri yerine getirdiğini önemle vurguladı. Ayrıca bağımsızlığın ilan edildiği 1983 yılında BM Güvenlik Konseyi, bu girişimin ayrılıkçı ve geçersiz olduğu yönünde bir karar almıştı. Güvenlik Konseyi'nin 541 sayılı kararına göre KKTC, sıradan bir de facto devlet değil, tanımama ilkesi kapsamında cezalandırılmış bir de facto devlettir. Bu bağlamda KKTC hiçbir uluslararası örgüte üye olamadı ve spor, kültür, eğitim gibi alanlarda dışlandı, ihracat konusunda engellendi, doğrudan uçak seferleri yapılmadı. 24 Nisan 2004 sonrasında Türk tarafı, çözümden yana bir tutum aldığı için süregelen bu izolasyonların kaldırılması gerektiğini ileri sürmeye başladı. Ancak BM Genel Sekreteri Kofi Annan, izolasyonların kaldırılması noktasındaki görüşlere raporunda destek vermesine rağmen bu konu Güvenlik Konseyi gündemine dahi alınmadı. Çünkü Rusya veto kullanacağını en başından belirtti (Özersay, 2017, s. 663-666).

Referandumun akabinde Kıbrıs meselesi çözümsüz kalırken Türk tarafının evet oyu kullanması, Türkiye'nin AİHM'de aleyhine açılan davalarda belirli bir ölçüde olumlu katkı sağlamıştır. Referandumun ardından Türkiye, kendini Doğu Akdeniz deniz yetki alanları sorununun içinde buldu. GKRY, 2002 yılından itibaren Doğu Akdeniz'de Mısır, Lübnan, Suriye ve İsrail ile bir takım deniz yetki anlaşmaları girişimlerinde bulundu. 2007 yılında Türk savaş gemileriyle müdahale ederek bölgede sismik araştırma yapan gemileri bölgeden uzaklaştıran Türkiye, aynı zamanda Mısır ve Lübnan'ı da frenlemeye çalışıyordu. 2011 yılına gelindiğinde Türkiye ve KKTC, Kıbrıs'ın güney açıklarında sondajları fiilen başlatmıştır. Böylece her iki taraf da arama çalışmalarında bulunabilecektir. GKRY, KKTC ile ne kadar paylaşırsa KKTC de GKRY ile o kadar paylaşacaktı. 2011 yılında ABD, Rusya'nın tekeline son vermek amacıyla bölgeden elde edilecek doğalgazın Nabucco hattına dâhil edilerek Avrupa'ya ulaştırılması yönünde girişimlerde bulunmuştur. Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanları sorunu, Kıbrıs meselesinin, Orta Doğu devletlerinin de dâhil olacağı karmaşık bir sorun haline gelmesine sebep olmuştur (Özersay, 2017, s. 670-677).

Türkiye'de Siyasal Partilerin Kıbrıs Sorununa Yaklaşımları

Siyasal partiler, bir ülkede birbirinden farklı görüşlere sahip rakip siyasal kurumlardır. Siyasal hayat bir mücadele alanıdır ve bu mücadele alanının en önemli aktörleri ise siyasal partilerdir (Altıntaş, 2003, s. 5). Demokratik ülkelerde seçimleri kazanmak ve iktidarı ele geçirmek için örgütlenen siyasal mekanizmalar olan siyasal partiler, günümüzde politikanın baş organize edicileridir (Heywood, 2011, s. 319). Partiler, yurttaşlarla siyasal yönetim arasında bir köprü işlevine sahiptir. Partiler halk arasındaki çeşitli toplumsal taleplerin, çıkarların ve görüşlerin siyasal sisteme taşınmasında başlıca araçlardır (Yayla, 2004: s. 210). Seçimler yoluyla siyasal iktidarı elde ederek kendi programlarını uygulamayı hedefleyen siyasal partilerin, hemen hemen tüm siyasal meselelerde görüş geliştirmeleri ve bu geliştirdikleri görüşlerin parti kimliğini yansıtan bir tutarlılık göstermesi beklenir (Durgun, 2017, s. 338).

Türkiye'nin dış politikası açısından en önemli dezavantaj, siyasi ve toplumsal yapının kırılabilirliği. Türkiye'deki siyasi partilerde genel olarak parti içi demokrasi zayıftır ve liderler partilere çok fazla hâkimdir. Ayrıca lider değişimleri kolay gerçekleşmemektedir. Partilerin, koşullar değişse bile eski çözümleri değiştirme âdeti pek fazla bulunmamaktadır (Oran, 2009, s. 36).

Siyasal partiler, dış politikaya ilişkin kamuoyunun oluşmasında ve toplumda yankı bulan çeşitli seçeneklerin ortaya konulmasında birincil öneme sahiptir. Bu bağlamda, parti programları ve bu programların dış politikaya ilişkin bölümleri ile partilerin ortaya çıkan güncel dış politika meselelerine karşı çeşitli araçlarla ortaya koydukları değerlendirmeler kamuoyu olarak adlandırılan kanaat kümelerinin oluşabilmesinde önemli roller oynamaktadır (Sönmezoğlu, 2012, s. 769).

Tipolojiler, siyasi gerçekliği anlamlandırmaya yardımcı olmak amacıyla kurgulanan ideal tipler çizer. Bu sebeple hiçbir sınıflandırmanın gerçekliğe birebir uygunluk göstermesi beklenmemelidir (Durgun, 2017, s. 342). Türkiye'deki siyasi partileri sınıflandırırken kitle ya da kadro partileri sınıflandırması veya bireysel temsil partileri ya da sosyal bütünleşme partileri sınıflandırması gibi ayrımlar yapılması güçtür. Ayrıca bu sınıflandırmalar yoluyla Türkiye'deki siyasi partilerin dış politikaya ilişkin görüşlerini kategorize etmek anlamlı bir bulgu oluşturmamaktadır. Bu sebeple çalışmada Hasan Kösebalaban'ın kimlikler ve aidiyetler üzerinden oluşturduğu sınıflandırma tercih edilmiştir. Kösebalaban (2014)'a göre Adalet ve Kalkınma Partisi liberal İslamcı bir kimliğe, Cumhuriyet Halk Partisi seküler milliyetçi bir kimliğe, Halkların Demokratik Partisi Kürt etnik milliyetçi bir kimliğe, Milliyetçi Hareket Partisi ve MHP'den ayrılarak benzer bakış açısına sahip olan İyi Parti Türk etnik milliyetçi bir kimliğe sahip olarak sınıflandırılmıştır. Bu çalışmada siyasi partileri kimlik bağlamında sınıflandırmanın gerekçesi Kıbrıs Sorunu'na yaklaşımda kimlik-dış politika tercihi arasında anlamlı bir farklılığın ortaya çıkıp çıkmadığının saptanmasıdır.

Türkiye'de milli politika olarak görülen dış politika, güvenlik politikaları ve savunma konuları açısından Türkiye'deki siyasi partilerin çoğu benzer görüşlere sahiptir (Doğan, 2006, s. 118). Türkiye'de siyasi partilerin genel hatlarıyla dış politikadaki farklı anlayışları kimlikleri üzerinden şekillenmektedir. Ancak Türk siyasi hayatında, iktidara gelen farklı kimliklere sahip partilerin birtakım farklı yaklaşımları bulunsa da genel olarak batıcılık ve statükoculuk paradigmasını takip ettikleri söylenebilir. Böylece Türkiye'deki siyasi partilerin dış politikaya yönelik politik görüşleri ulusal güvenlik ve savunma konuları çerçevesinden ele alınacak olursa uluslararası ilişkiler teorileri açısından realist kuram kullanışlı bir analiz çerçevesi sunarken, kimlik ve aidiyetler üzerinden ele alınacak olursa konstrüktivist yaklaşım yani sosyal inşacı yaklaşım kullanışlı bir analiz çerçevesi oluşturmaktadır.

Realist kurama göre uluslararası politikanın cereyan ettiği ortamın temel özelliği anarşik bir yapıya sahip olmasıdır yani emredici bir üst otoritenin bulunmamasıdır. Böyle bir ortamda realist bakış açısına göre karşılıklı güvensizlik hâkim olduğundan devletlerin bekarlarını sürdürebilmelerinin başlıca yolu güç peşinde koşmaktır. Yani güvenlik ihtiyacı temel belirleyici etken olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda Kıbrıs Sorunu'nu bir ulusal güvenlik sorunu olarak önceleyen siyasi partilerin yaklaşımları realist bir çerçeve üzerinden okunabilir.

Konstrüktivist yaklaşıma göre ise politikayı etkileyen temel etken sübjektif yaklaşımlardır. Konstrüktivist yaklaşıma göre kimlik ve dış politika arasında sıkı bir bağ vardır (Demirtaş, 2017, s.170-175). Bu sebeple devletlerin çıkar algılamalarını etkileyen aslında sahip oldukları kimliklerdir. Irk, din, ulus, mezhep gibi kimlik türleri ben ve öteki algısının oluşmasında belirleyici olabilir. Realizmin, devlet çıkarlarını basit bir şekilde verili olarak kabul etme eğiliminin aksine inşacılar, devletlerin güttükleri amaçları yalnızca maddi gereksinimler temelinde ele almadığını buna ek olarak devletlerin sosyal etkileşimlerle de karar verdiğini iddia etmektedir (Goldsteine ve Pevehouse, 2015, s.146-147). Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti açısından Türk Dünyasına ait en önemli meselelerden biri olan Kıbrıs Sorunu'na kimlik ve aidiyet üzerinden bir yaklaşım ortaya koyan siyasi partilerin görüşleri inşacı bir çerçeve üzerinden okunabilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin iç ve dış siyasetinde en önemli aktörler siyasi partilerdir. Türkiye'deki siyasi partilerin, politik görüşlerinin anlaşılması açısından seçim beyannamelerinin ve parti programlarının incelenmesi gerekmektedir. Bu itibarla mevcut durumda TBMM'de siyasi grubu bulunan partilerin Kıbrıs meselesi hakkındaki görüş ve politikaları Türkiye'nin Kıbrıs meselesi hakkındaki genel kanaatinin değerlendirilmesi için önemlidir. 2018 yılındaki genel seçimlerin akabinde Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Halkların Demokratik Partisi (HDP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve İyi Parti TBMM'de parlamento grubuna sahip olmuştur. Bu partilerin parti programlarında ve 2018 genel seçimlerindeki seçim beyannamelerinde Kıbrıs meselesine nasıl yaklaştıklarının saptanması, partilerin Kıbrıs ile ilgili vizyonları arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların ortaya çıkarılmasına katkı sunacaktır.

AKP'nin Kıbrıs Meselesine Yaklaşımı

2001 yılında siyasetin yeni aktörü olarak kamuoyunda çıkış yakalayan Adalet ve Kalkınma Partisi, 2002 yılında yapılan genel seçimler sonrasında tek başına iktidara geldi. Ak Parti'nin kurulduğu yıllarda muhafazakârlık ve liberalizmin bir sentezi olarak ortaya çıktığı söylenebilir (Kösebalaban, 2014, s. 55). 16 Nisan 2017 yılında yapılan referandumla birlikte her ne kadar parlamenter sistem terk edildiyse de cumhurbaşkanının partili olması bağlamında düşünüldüğünde 2002 yılından günümüze kadar AKP'nin fasilasız bir şekilde iktidarı sürmektedir.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin fiilen uzun yıllar iktidarda olduğu göz önüne alındığında bazı dönemlerde anın koşulları gereği parti programından farklı siyasal söylemler geliştirdiği söylenebilir. Ancak yeniden önemle vurgulamak gerekir ki bu çalışmanın inceleme alanı siyasal partilerin parti programı ve 2018 seçim beyannamesi kapsamında Kıbrıs Sorunu'na yönelik temel bakış açısının saptanmasıdır. Bu sebeple AKP'nin resmi yetkililerince basına verilen demeçler çalışmanın kapsamının dışında bırakılmıştır.

AKP'nin parti programında Yunanistan ile karşılıklı işbirliğinin artırılması hedeflenmiştir. Ekonomik çıkarlardaki ilişkilerin güçlendirilmesinin güven ortamı yaratacağına ve böylece siyasi krizlerin çözümü için bir zemin oluşacağına yönelik bir inanç bulunmaktadır. Adalet ve Kalkınma Partisi, Kıbrıs meselesinde Kıbrıslı Türklerin varlığının, kimliğinin ve kendi kaderini tayin etme hakkının görmezden gelinemeyeceği görüşüne sahiptir. Adadaki iki tarafın uzlaşmayla sağlayacağı bir çözümden yana olduğunu vurgulayan AKP, meselenin çözülmeden Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB'ye girmesinin, sorunu daha karmaşık bir noktaya taşıyacağı kanaatindeydi (AKP, 2001: www.akparti.org.tr). AKP'nin parti programında ortaya koyduğu yaklaşım, uzlaşmaya açık, uluslararası kurumlara güvenen ancak Türkiye'nin aleyhine oluşacak durumlara karşı temkinli bir tutumu içermektedir.

AKP'nin 2018 yılındaki seçim beyannamesinde, Kıbrıslı Türklerin uluslararası toplum içindeki yerini alabilmesi en önemli önceliklerinden biri olarak vurgulanmaktadır. AKP'nin 2018 yılındaki seçim beyannamesinde bir taraftan Kıbrıs meselesinin çözüme kavuşturulması için bütün uluslararası uğraşlara destek verdiği diğer taraftan da Kıbrıs'taki Türk halkının her zaman yanında olmayı sürdürdüğü belirtilmiştir (AKP, 2018, s. 289). AKP'nin 2018 yılındaki seçim beyannamesinde Kıbrıs meselesinin çözüme kavuşturulması noktasında uluslararası topluma büyük bir görev düştüğünü belirten, Türkiye'nin üzerine düşenleri yapmaktan çekinmeyeceğinin altını çizen bir tutumdur. Ancak parti programında belirtildiği gibi Kıbrıslı Türklerin ve Türkiye'nin çıkarlarının savunulmaya devam edileceği görülmektedir.

AKP gelecek yıllarda da KKTC'nin yanında olmaya devam edeceğini, ekonomik altyapısının güçlendirilmesi için çalışacağını ve Türk halkının refahının artırılması noktasındaki girişimlerine kararlılıkla devam edeceğini belirtmektedir. Bununla birlikte adil ve kalıcı bir çözümden yana olduğunu ve Türkiye'nin garantör devlet olarak barışa yapıcı katkısını devam ettireceğini belirtmektedir (AKP, 2018, s. 296). Türk dış politikasında Kıbrıs Sorunu'nun tarihçesi göz önüne alındığında AKP'nin adil ve kalıcı bir barışı destekleme söylemi geleneksel Türk dış politikası ile uyumlu bir stratejidir. Bu bağlamda AKP'nin Kıbrıs konusunda liberal bir duruşa sahip

olduğu ancak Türkiye'nin aleyhinde oluşabilecek durumlara karşı ulusal güvenlik çerçevesinde bir değerlendirilmede bulunduğu belirtilebilir. Bu bağlamda AKP'nin Kıbrıs Sorunu'nun çözümüne yönelik yaklaşımı realist bir çerçeve üzerinden anlamlandırılabilir. Bununla birlikte parti programının ve seçim beyannamesinin Türk dünyası, Türk kimliği gibi bir söyleme sahip olmaması açısından konstrüktivist bir yaklaşımla değerlendirme yapmanın zor olduğu görülmektedir.

CHP'nin Kıbrıs Meselesine Yaklaşımı

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk siyasi partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi, cumhuriyetin kurucu kadrolarının oluşturduğu bir partidir. CHP, 9 Eylül 1923 tarihinde kurulmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ü değişmez önderi olarak kabul eden CHP, kendisini sosyal demokrasinin eşitlik, özgürlük ve dayanışma düsturlarını kabul eden uygar demokratik sol bir siyasi parti olarak nitelemektedir (CHP, 2018a, s. 9). Ancak kendisini sol bir parti olarak tanımlayan CHP'nin siyasi yelpazede seküler milliyetçi bir anlayışa sahip olduğu söylenebilir.

CHP'nin parti programında, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik sürecinde Kıbrıs konusunun tek taraflı tavizlere kurban gidemeyecek kadar önemli bir konu olduğunu vurgulanır (CHP, 2008, s. 125). CHP, Kıbrıs meselesinin çözümüne yönelik yaklaşımlara ancak KKTC'nin ve Kıbrıslı Türklerin kazanılmış haklarının korunması ve her iki tarafın egemen eşitliğine dayanan bir anlayış çerçevesinde olumlu bakmaktadır. Yalnızca böyle bir çözüm yaklaşımının adada işbirliği ve kalıcı bir barışı temin edebileceği belirtilmiştir (CHP, 2008, s. 128). CHP'nin parti programında ortaya koyduğu yaklaşım değerlendirildiğinde adil ve kalıcı bir barışın temin edilmesi şartıyla birleşme tezine olumsuz bakmadığı görülebilir.

CHP'nin parti programında Rum kesimini, Kıbrıs'ı temsil eden tek meşru devlet olarak gören anlayışa karşı çıkılmakta ve AB'de bütün Kıbrıs'ı temsil ettiği yaklaşımı reddedilmektedir. KKTC'yi uluslararası alanda tanınması için sonuna kadar desteklemek gerektiğini savunan CHP, uygulanan ambargo ve tecritlere de karşı çıkmaktadır (CHP, 2008, s. 129).

CHP, Türkiye'nin sosyal ve siyasi açıdan istikrara kavuşması ve ulusal gücünü artırmasının "*kişilikli bir dış politika*" izleyerek gerçekleşeceğini savunmaktadır. CHP, iktidarda olduğu dönemlerdeki Kıbrıs ve Kardak konularında takip ettiği tutumu kişilikli dış politika örneği olarak nitelemektedir (CHP, 2008, s. 134). CHP, parti programında kişilikli dış politika ifadesini sıkça kullanmasına rağmen bu ifadeyi tanımlayan bir açıklama getirmemiştir. Nitekim siyasi partiler bazen muğlak kavramlarla politikalarını görünmez hale getirebilirler.

CHP'nin 2018 yılındaki seçim beyannamesinde de adil ve kalıcı bir barışın ancak Kıbrıslı Türklerin kazanılmış haklarını koruma ve siyasal eşitliğe dayanan bir yapı ile sağlanacağına değinilmiştir. Ayrıca Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin iç işlerine müdahale edilmesine müsaade edilmeyeceği ve KKTC'nin anayasal kurumlarıyla karşılıklı saygı ve eşitlik çerçevesinde ilişkilerin yürütüleceği belirtilmektedir. CHP, seçim beyannamesinde Kıbrıs Sorunu başlığı altında Doğu Akdeniz meselesine de değinmektedir. CHP'nin Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de gücünü artıracığına ve elde edilen kaynakların adil bölüşümünün sağlanacağına ilişkin bir vaadi bulunmaktadır (CHP, 2018b, s. 123). CHP'nin Kıbrıs Sorunu'na yaklaşımı, Türk varlığı ve Türk kimliğini vurgulaması açısından konstrüktivist bir yaklaşımla değerlendirilebileceği gibi Türkiye'nin ulusal güvenliği vurgusu açısından realist kuram açısından da değerlendirilebilir.

HDP'nin Kıbrıs Meselesine Yaklaşımı

2012 yılında kurulan Halkların Demokratik Partisi, kendisini ezilenlerin, sömürülenlerin ve dışlananların bir araya geldiği ve halk iktidarını hedefleyen bir parti olarak nitelemektedir (HDP, 2014: www.hdp.org.tr). Bir siyasi partiyi etnik bir siyasi parti olarak nitelemek zordur. Bir partinin siyasi mücadele sahası, savunuculuğunu üstlendiği grup ve gruplar, savunduğu konular, örtük siyasi mesajları, oy aldığı seçmen kitlesinin genel özellikleri gibi alanlara bakılarak bir partinin etnik bir siyasi parti olup olmadığını söyleyebilmek bir nebze daha

kolaylaşır (Karakaş, 2015, s. 66). HDP, parti tüzüğü ve programı incelendiğinde etnik bir parti olarak nitelemek zor olsa da bulunduğu siyasi gelenek itibarıyla ağırlıklı olarak Kürt asıllı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına hitap eden bir siyasi partidir. Kösebalaban (2014, s. 57)'a göre, Kürt etnik milliyetçi partilerin yakın gelecekte iktidara gelme şansları bulunmamaktadır.

HDP'nin Kıbrıs konusundaki tutumu mecliste grubu olan dört siyasi partiden farklı bir noktadadır. HDP'nin parti programında Kıbrıs adasının bölünmüşlüğüne son verme çabalarının destekleneceği belirtilmektedir. Ayrıca HDP, adadaki yabancı ülkelerin askerlerinin adadan çekilmesi gerektiğini savunmaktadır. Şurası belirtilmelidir ki HDP'ye göre Kıbrıs sorununda Türkiye de yabancı bir güç olarak görülmektedir. HDP'nin parti programında Türkiye'nin KKTC'de bulunan askeri varlığı Gladyo üssü olarak görülmekte ve Türkiye'nin nüfus transferleri aracılığıyla adayı kolonileştirmeye çalıştığı ithamları yer almaktadır (HDP, 2012: www.hdp.org.tr). Bu bağlamda HDP, Kıbrıs Sorunu'nu, Türkiye için bir ulusal güvenlik meselesi olarak görmemekte hatta Türkiye'nin varlığını işgalci bir tutum olarak nitelemektedir. Bu itibarla HDP'nin yaklaşımını realist bir çerçeveden üzerinden analiz etmek zordur.

HDP'nin 2018 yılındaki seçim bildirgesinde Kıbrıs'taki Türk ve Rum halklarının Kıbrıs'ın bölünmüşlüğüne sonlandırmak üzere ortaya koyacakları çözüm yollarının destekleneceği belirtilmiştir (HDP, 2018, s. 65). HDP'nin yaklaşımı, Kürt etnik milliyetçi bir parti olarak sınıflandırıldığı göz önüne alındığında sahip olunan kimlik ile benimsenen dış politika anlayışı üzerinden konstrüktivist yaklaşımla analiz edilebilir.

MHP'nin Kıbrıs Meselesine Yaklaşımı

1969 yılında kurulan Milliyetçi Hareket Partisi, Türk milliyetçiliğinin sesi haline gelmiştir. Milliyetçilik düzeninde milliyetçi İslamcılık ile milliyetçi sekülerizm arasında bir yere oturmaktadır. MHP, Avrupa Birliği üyeliğine bütünüyle karşı olmasa da birtakım reformlara karşı çıkmaktadır. Ayrıca MHP, Arap dünyasına da bir yakınlık hissetmemektedir. Türk siyasi hayatında zaman zaman koalisyon ortağı olan Milliyetçi Hareket Partisi'nin, en önemli iktidar ortaklığı 1999-2002 yılları arasında yaşanmıştır (Kösebalaban, 2014, s. 56-57).

MHP'nin parti programına göre dış politika yaklaşımında Türk dünyası öncelikli ve ayrıcalıklı ilgi alanıdır. Bu bağlamda Türkiye'nin en önemli milli davasının Kıbrıs olduğu vurgulanmaktadır. Türkiye'nin ada üzerinde kurucu anlaşmalardan kaynaklanan haklarının tartışmaya açık olmadığı belirtilmiştir. Milliyetçi Hareket Partisi'ne göre Kıbrıs sorununun tek çözümü iki bölge, iki milletli, iki devletli bir ortaklık durumudur (MHP, 2009, s. 126-127). MHP'nin parti programında ortaya koyduğu yaklaşıma göre Kıbrıs konusunda taksim tezinin sıkı bir takipçisi olduğu görülmektedir. Ayrıca Türk dünyası, Türk kimliği gibi vurgular göz önüne alındığında ve Türk etnik milliyetçi bir parti olarak sınıflandırılan MHP'nin Kıbrıs Sorunu'na yaklaşımı konstrüktivist bir yaklaşım ile analiz edilebilir.

Milliyetçi Hareket Partisi'nin 2018 yılındaki seçim beyannamesinde Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin aktif bir rol alması gerektiğinin üzerinde durulmaktadır. GKRY ve AB'nin Doğu Akdeniz'de uluslararası hukuka ve ulusal çıkarlarımıza aykırı bir şekilde arama faaliyetlerinde bulunmasının engellenmesi gerektiğine ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bölgenin enerji kaynaklarından yararlanmasının temin edilmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir (MHP, 2018, 88). Bunun haricinde MHP'nin 2018 yılındaki seçim beyannamesinde Kıbrıs ile ilgili görüşleri parti programından iktibas edilmiştir. Kıbrıs Sorunu'nu milli bir dava olarak yorumlayan MHP, Türkiye'nin ulusal güvenliği ve bekası için bu soruna büyük önem atfetmektedir. Bu bağlamda MHP'nin yaklaşımını realist kuram ile de açıklanabilir.

İyi Parti'nin Kıbrıs Meselesine Yaklaşımı

2017 yılında Türk siyasetine dâhil olan İyi Parti, Meral Akşener liderliğinde 2018 yılında yapılan genel seçimlerde 43 sandalye kazanarak TBMM'ye girmiştir. İyi Parti, ağırlıklı olarak Milliyetçi Hareket Partisi'nden

kopuş yaşayan siyasetçilerin kurduğu bir parti olsa da daha önce CHP, DYP, BBP, ANAP ve Refah Partisi gibi partilerde siyaset yapan pek çok kişiyi de bünyesine dâhil etmiştir. Savunduğu siyasal görüşler, temsil ettiği siyasal gelenek ve partinin önde gelen temsilcilerinin sahip olduğu ideoloji bakımından İyi Parti de MHP gibi Türk etnik milliyetçi bir parti olarak sınıflandırılabilir.

İyi Parti'nin parti programında, dış politika yaklaşımını belirtirken ortaya koyduğu ilk prensip, Türkiye'nin milli gücünün gerçekçi bir analizinden yola çıkarak milli bir dış politika uygulamaktır (İyi Parti, 2019, s. 72). İyi Parti'nin parti programındaki görüşlerine göre Kıbrıs konusundaki en ideal durum, KKTC'nin bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmesidir. Parti Programında KKTC'nin tanınması, uluslararası örgütlere katılımının sağlanması, ekonomisinin güçlendirilmesi, Kıbrıslı Türklerin refah seviyelerinin artırılması İyi Parti'nin en önemli ve öncelikli dış politika gündemlerinden birisi olarak nitelendirilmiştir (İyi Parti, 2019, s. 75). İyi Parti'nin parti programında ortaya koyduğu yaklaşıma göre MHP gibi taksim tezini savunan bir parti olduğu görülmektedir. Yine MHP gibi Türk varlığı ve Türk kimliği söylemlerini kullanan İyi Parti'nin de Kıbrıs Sorunu'na ilişkin görüşleri konstrüktivist bir bakış açısı üzerinden değerlendirilebilir.

İyi Parti'nin parti programında Kıbrıs meselesiyle ilgili bir başka hususa dikkat çekmek gerekir. Kıbrıs'taki barışın sürdürülmesi için KKTC ile bir savunma ve güvenlik işbirliği anlaşması yapılarak adada bulunan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin daimi olarak Kıbrıs'ta bulunan Türk üssünde görevine devam etmesinin sağlanacağı yönünde bir yaklaşım bulunmaktadır (İyi Parti, 2019, s. 75).

İyi Parti'nin 2018 yılındaki seçim beyannamesinde Kıbrıs'ın milli bir dava olduğu vurgulanmaktadır. KKTC ile Ekonomi, Savunma, Güvenlik ve İş birliği Anlaşması yapılmasının İyi Parti'nin Kıbrıs politikasının hedeflerinden biri olduğu ortaya konulmuştur. Bununla birlikte seçim beyannamesinde Kıbrıs'taki doğal kaynaklar konusunda Türk halkının asli haklarını görmezden gelen GKRY'nin faaliyette bulunmasına ve Türkiye'nin Münhasır Ekonomik Bölgesi'ne tecavüz eden tutumlarına kararlılıkla karşı çıkılacağı belirtilmiştir (İyi Parti, 2018, s. 43-44). İyi Parti Kıbrıs Sorunu'na, milli dava ve ulusal güvenlik vurgusu çerçevesinde savunma ve güvenlik politikaları kapsamında bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bu bağlamda İyi Parti'nin de yaklaşımı realist kuram çerçevesinde analiz edilebilir.

Sonuç

Kıbrıs meselesi çok yönlü bir uluslararası sorundur. Kıbrıs Adası, Türkiye ve Yunanistan'ın yanı sıra birçok aktörün Akdeniz ve Ortadoğu'ya yönelik çıkarlar açısından önemlidir. Kıbrıs meselesinin çözülmesinin Türkiye, Yunanistan, ABD, Birleşik Krallık, Rusya ve Avrupa Birliği gibi aktörler üzerinde etkileri bulunmaktadır. Bununla birlikte Kıbrıs meselesinin çözümü her geçen daha çok uluslararası ve karmaşık bir sorun haline gelmektedir (Doğan ve Asma, 2005, s. 119).

Türkiye'deki siyasi partilerin parti programları ve 2018 yılındaki seçim beyannameleri özelinde değerlendirildiğinde Kıbrıs konusundaki yaklaşımlarında HDP haricinde büyük çelişkiler bulunmamaktadır. HDP, Türkiye'nin adadaki varlığını neredeyse işgalci bir güç olarak betimlemiştir. HDP, adanın bölünmüş yapısına son verilmesi gerektiğine inanmakta ve hiçbir şerh düşmeden çözüm yollarını desteklemektedir.

Milliyetçi Hareket Partisi ve İyi Parti'nin parti programları ve 2018 yılındaki seçim beyannameleri değerlendirildiğinde Kıbrıs konusunda benimsedikleri ilkeler özelinde bu iki parti neredeyse aynı görüşlere sahiptir. Her iki parti de Kıbrıs meselesini milli bir dava olarak nitelendirmektedir. Her iki parti de Kıbrıs konusunda Türkiye'nin kurucu anlaşmalardan kaynaklanan haklarından ne olursa olsun taviz verilmemesi gerektiğine inanmaktadır. Her iki parti de Kıbrıs için ideal çözümün iki devletli bir yapı olduğunu düşünmektedir. Her iki parti de milliyetçi saiklerle adadaki Türk varlığını vurgulamakta ve KKTC'nin bağımsızlığının tanınması için gayret gösterilmesi gerektiğine inanmaktadır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin parti programı ve 2018 yılındaki seçim beyannamesi değerlendirildiğinde, CHP'nin Kıbrıs meselesine yaklaşımı MHP ve İyi Parti'nin yaklaşımı ile AKP'nin yaklaşımı arasında bir noktaya yerleştirilebilir. Her şeyden önce CHP, Kıbrıs konusunun AB üyelik süreci gibi konularda tek taraflı tavizlere kurban gidemeyecek kadar önemli bir mesele olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca KKTC'yi her alanda savunmaya devam edeceğini belirten CHP, bu görüşleri bağlamında MHP ve İyi Parti ile ortak bir paydaya sahiptir. Ancak CHP'nin çözüm önerilerine tamamen karşı olmadığı belirtilmelidir. Adil ve kalıcı bir barışın sağlanması noktasındaki girişimleri ancak ve ancak Kıbrıslı Türklerin kazanılmış hakların korunması ve siyasal eşitliğe dayanan bir yapının kurulması şartıyla desteklemektedir.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin parti programı ve 2018 yılındaki seçim beyannamesi değerlendirildiğinde parti programının 2001 yılında hazırlandığı gözden kaçırılmamalıdır. Bu yönüyle GKRY'nin Kıbrıs sorunu çözülmeden AB'ye alınmaması gerektiğine yönelik yaklaşımı, AB'nin 2004 yılındaki genişleme dalgasıyla GKRY'yi birliğe dâhil etmeden önceki görüşüdür. AKP'nin Kıbrıs konusundaki yaklaşımı temel olarak çözümden yanadır. Ancak AKP de CHP gibi Kıbrıslı Türklerin varlığının ve kendi kaderini tayin etme hakkının göz ardı edilemeyeceğini savunmaktadır. MHP, İyi Parti ve CHP ile bu anlamda ortak bir tutuma sahip olan AKP, KKTC'nin yanında olmaya ve Kıbrıslı Türklerin uluslararası toplumda yerini alması için gayret göstermeye devam edeceğini belirtmektedir. CHP ile benzer bir şekilde adil ve kalıcı bir çözümden yana olan AKP, Türkiye'nin garantör devlet olarak barışa yapıcı katkı sunacağını belirtmektedir. CHP, Kıbrıs meselesine MHP ve İyi Parti gibi özel bir anlam yüklemektedir. AKP'nin CHP'den ayrılan yönü ise parti programı ve 2018 yılındaki seçim beyannamesi özelinde böylesine söylemsel bir anlam yüklediği görülmektedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki siyasi partilerin Kıbrıs konusundaki görüşleri genel olarak değerlendirildiğinde, Türk milliyetçisi partiler olan nitelenen İyi Parti ve MHP'nin KKTC'nin bağımsız bir devlet olarak tanınması gerektiği yaklaşımı ağır basmaktadır. Bu iki parti de adaya ilişkin asıl çözümün adanın taksimi ile sonuçlanacak bağımsız ve tanınmış bir Kuzey Kıbrıs Türk Devleti ile olacağına inanmaktadır. Kendisini demokratik sol bir parti olarak nitelemesine karşın seküler milliyetçi bir parti olarak kategorize edilen CHP'nin Kıbrıs konusuna Türk milliyetçisi partiler gibi önem atfettiği ancak adil bir çözüm önerisine de açık olduğu söylenebilir. Liberal İslamcı bir parti olarak kategorize edilen AKP'nin ise CHP'ye benzer bir şekilde Kıbrıslı Türkleri destekleme politikasını benimserken adil bir çözüm önerisinin taraftarı olduğu söylenebilir. Kürt etnik milliyetçi bir parti olarak kategorize edilen HDP ise adanın şerhsiz bir şekilde birleştirilmesi gerektiği ve işgalci güçler olarak tanımladığı Türkiye de dâhil bütün yabancı devletlerin adadaki askeri varlıklarına son verilmesi gerektiği görüşüne sahiptir.

HDP haricinde TBMM'de grubu bulunan partilerin Kıbrıslı Türklerin adadaki varlığını ve kimliğini destekleme noktasında ve KKTC'nin her platformda yanında yer alma noktasında ortak bir paydada buluştukları söylenebilir. Kıbrıs meselesi, Türkiye'nin dış politikasında güvenlik ve savunma politikalarıyla ilişkili bir konudur. Bu bağlamda Türkiye'deki siyasi partilerin güvenlik ve savunma politikalarıyla ilişkili konularda çok büyük farklara sahip olmadığı belirtilmişti. Kıbrıs konusunda Türk siyasetinin gelecek on yıllarda takip edeceği politikaların KKTC'nin bağımsız bir devlet olarak tanınmasına gayret etmek ve ancak siyasal eşitliğe dayalı bir çözüme olumlu bir tavır sergilemek şeklinde seyir izleyeceği söylenebilir.

Uluslararası ilişkiler teorileri bağlamında değerlendirildiğinde, Realist paradigma, dış politikayı güç ve ulusal çıkar temelinde ele almaktadır. Realizme göre, devletler kendi amaçları doğrultusunda rasyonel bir biçimde hareket etmektedir. Devletlerin en önemli dış politika amacı mevcut güçlerini artırmak ve güvenliklerini sağlamaktır (Sönmezoğlu ve Bayır, 2014: s. 6). HDP haricindeki dört siyasi partinin Kıbrıs sorununa ulusal güvenlik zaviyesinden baktığı söylenebilir. Bu bağlamda dört partinin yaklaşımında realist bakış açısının etkisi bulunmaktadır.

Konstrüktivist yaklaşım, kendi anlayışımızdan bağımsız objektif hiçbir sosyal veya siyasal gerçeklik olmadığı inancına dayanmaktadır. Konstrüktivistler, aktörler ve yapılar arasındaki ilişkilerde, inanç, değer, norm, teori gibi düşünsel faktörlerin her zaman aracılık ettiğini savunur (Heywood, 2013: s. 105). Konstrüktivistler yani sosyal inşacılar kimliğe büyük önem atfederler, çünkü kimliklerin, eylem tercihi açısından çıkarları etkilediğine ve öncelikler bütünü oluşturduğuna dikkat çekerler (Flockhart, 2016: s. 85). Türk milliyetçisi ve sekülerist milliyetçi partilerin, Kıbrıs sorununda adadaki Türk varlığını vurgulamaları kimlik ve dış politika ilişkisi kapsamında değerlendirilebilir. Kürt etnik milliyetçi bir parti olan HDP'nin de Kıbrıs konusundaki tutumunda, sahip olduğu kimliğin etkili olduğu savunulabilir.

Kaynakça

- AKP (2001). "Ak Parti Programı". <https://www.akparti.org.tr/parti/parti-programi/>. (Erişim Tarihi: 25.11.2019).
- AKP (2018). "Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Genel Seçimler Seçim Beyanname 2018". https://www.trthaber.com/pdf/Beyanname23Mays18_icSayfalar.pdf. (Erişim Tarihi: 22.11.2019).
- Altıntaş, H. (2003). Türk Siyasal Hayatında Siyasal Partiler ve Kentleşmenin Kutuplaşma Sürecine Etkileri. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 3(5), 1-31.
- Arik, U. (2016). Johnson Mektubu ve Kıbrıs Krizi. Haydar Çakmak (Ed.), *Türk Dış Politikasında 41 Kriz* içinde 99-134, Ankara: Kripto.
- Armaoğlu, F. (2018). *Türk Siyasi Tarihi*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Balcı, A. (2017). *Türk Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*. İstanbul: Alfa.
- Birdişi, . (2016). *Dış Politikada Yöntem ve Türk Dış Politikası*. Kahramanmaraş: Sakınmaz.
- CHP (2008). "Cumhuriyet Halk Partisi Programı". <https://chp.azureedge.net/1d48b01630ef43d9b2edf45d55842cae.pdf>. (Erişim Tarihi: 21.11.2019).
- CHP (2018a). "Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü". http://content.chp.org.tr/file/chp_tuzuk_10_03_2018.pdf. (Erişim Tarihi: 21.11.2019).
- CHP (2018b). "Seçim Bildirgesi 2018". <http://secim2018.chp.org.tr/files/CHP-SecimBildirgesi-2018-icerik.pdf>. (Erişim Tarihi: 22.11.2019).
- Demirtaş, B. (2017). İnşacılık. Şaban Kardaş ve Ali Balcı (Ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş* içinde 167-185, İstanbul: Küre.
- Doğan, N. (2002). Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Kararlarında Kıbrıs Sorunu. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 2(4), 84-106.
- Doğan, N. (2006). Türk Siyasal Partilerinin Uluslararası İlişkilere Yaklaşımı, 1923/1980: Partilerin Benimsedikleri Dış İşleri, Güvenlik ve Savunma Politikaları. Nejat Doğan ve Mahir Nakip (Ed.), *Uluslararası İlişkiler ve Türk Siyasal Partileri* içinde 117-154, Ankara: Seçkin.

- Doğan, N. ve Asma B. (2005). The Cyprus Question in the Program of the Turkish Governments and The Turkish Political Parties, 1980-2005. Gregory T. Papanikos (Ed.), *International Research on Global Affairs* içinde 103-120, Athens: Athens Institute for Educational and Research.
- Durgun, S. (2017). Siyasal Partiler ve Siyasal Süreçler. Yüksel Taşkın (Ed.), *Siyaset Kavramlar, Kurumlar, Süreçler İçinde* 335-354, İstanbul: İletişim.
- Erhan, Ç. (2009). ABD ve NATO'yla İlişkiler. Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I.* içinde 681-715, İstanbul: İletişim.
- Fırat, M. (2009). Yunanistan'la İlişkiler. Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I.* içinde 526-614 & 716-768, İstanbul: İletişim.
- Flockhart, T. (2016). İnşacılık ve Dış Politika. Steve Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne (Ed.), *Dış Politika: Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar* içinde 78-93, Ankara: Röle Akademik.
- Goldsteine, J. S. ve Pevehouse, J. (2015). *Uluslararası İlişkiler*. Çev. H. Özdemir. Ankara: BB101.
- HDP (2012). "Parti Programı". <https://www.hdp.org.tr/tr/parti/parti-programi/8> . (Erişim Tarihi: 25.12.2019).
- HDP (2014). "Halkların Demokratik Partisi Tüzüğü". <https://www.hdp.org.tr/tr/parti/parti-tuzugu/10> . (Erişim Tarihi: 25.12.2019).
- HDP (2018). "2018 Seçim Bildirgesi". <https://www.hdp.org.tr/tr/materyaller/secim-arsivi/24-haziran-secimleri/11967> . (Erişim Tarihi: 22.11.2019).
- Heywood, A. (2011). *Siyaset*. Çev: Z. Kopuzlu. Ankara: Adres.
- Heywood, A. (2013). *Küresel Siyaset*. Çev: N. Uslu ve H. Özdemir. Ankara: Adres.
- İyi Parti (2018). "Milletimizle Sözleşme". https://iyiparti.org.tr/assets/pdf/secim_beyani.pdf . (Erişim Tarihi: 08.11.2018).
- İyi Parti (2019). "İyi Parti Programı". <https://iyiparti.org.tr/Assets/Upload/iyi-parti-guncel-parti-program.pdf> . (Erişim Tarihi: 18.12.2019).
- Karakaş, B. (2015). *Bulgaristan'daki Türk Azınlığı ve Türkiye'deki Kürtler Etnik Partiler: DSP ve HDP Karşılaştırması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Atılım Üniversitesi.
- Kösebalaban, H. (2014). *Türk Dış Politikası: İslam, Milliyetçilik ve Küreselleşme*. Çev: H. İnaç. Ankara: BigBang.
- MHP (2009). "MHP Parti Programı". https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/mhp_parti_programi_2009_opt.pdf . (Erişim Tarihi: 18.12.2019).
- MHP (2018). "24 Haziran 2018 Milletvekili Genel Seçimi Seçim Beyannamesi". https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/24haziran2018_secim_beyannamesi_tam_web.pdf . (Erişim Tarihi: 22.11.2019).
- Oran, B. (2009). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I.* İstanbul: İletişim.

- Özcan, G. (2016). Dış Politika Analizi. Evren Balta (Ed.), *Küresel Siyasete Giriş* içinde 323-349, İstanbul: İletişim.
- Özersay, K. (2017). Kıbrıs Sorunu. Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt III. İçinde 632-689, İstanbul: İletişim.
- Sönmezoğlu, F. (2012). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul: Der.
- Sönmezoğlu, F. ve Bayır Ö. E. (2014). *Dış Politika Karşılaştırmalı Bir Bakış*. İstanbul: Der.
- Uçarol, R. (2015) *Siyasi Tarih (1789-2014)*. İstanbul: Der.
- Umaner Duba, G. (2016). Annan Planı Krizi. Haydar Çakmak (Ed.), *Türk Dış Politikasında 41 Kriz* içinde 295-300, Ankara: Kripto.
- Vatansever, M. (2010). Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(0), 1487-1530.
- Yayla, A. (2004). *Siyaset Teorisine Giriş*. Ankara: Siyasal.
- Zürcher, E. J. (2015). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Çev: Y. Saner. İstanbul: İletişim.

